ISSN No. : 2717-5049

अभिलेख

ABHILEKHA

वर्ष ४० २०८० पूर्णाङ्क ४०

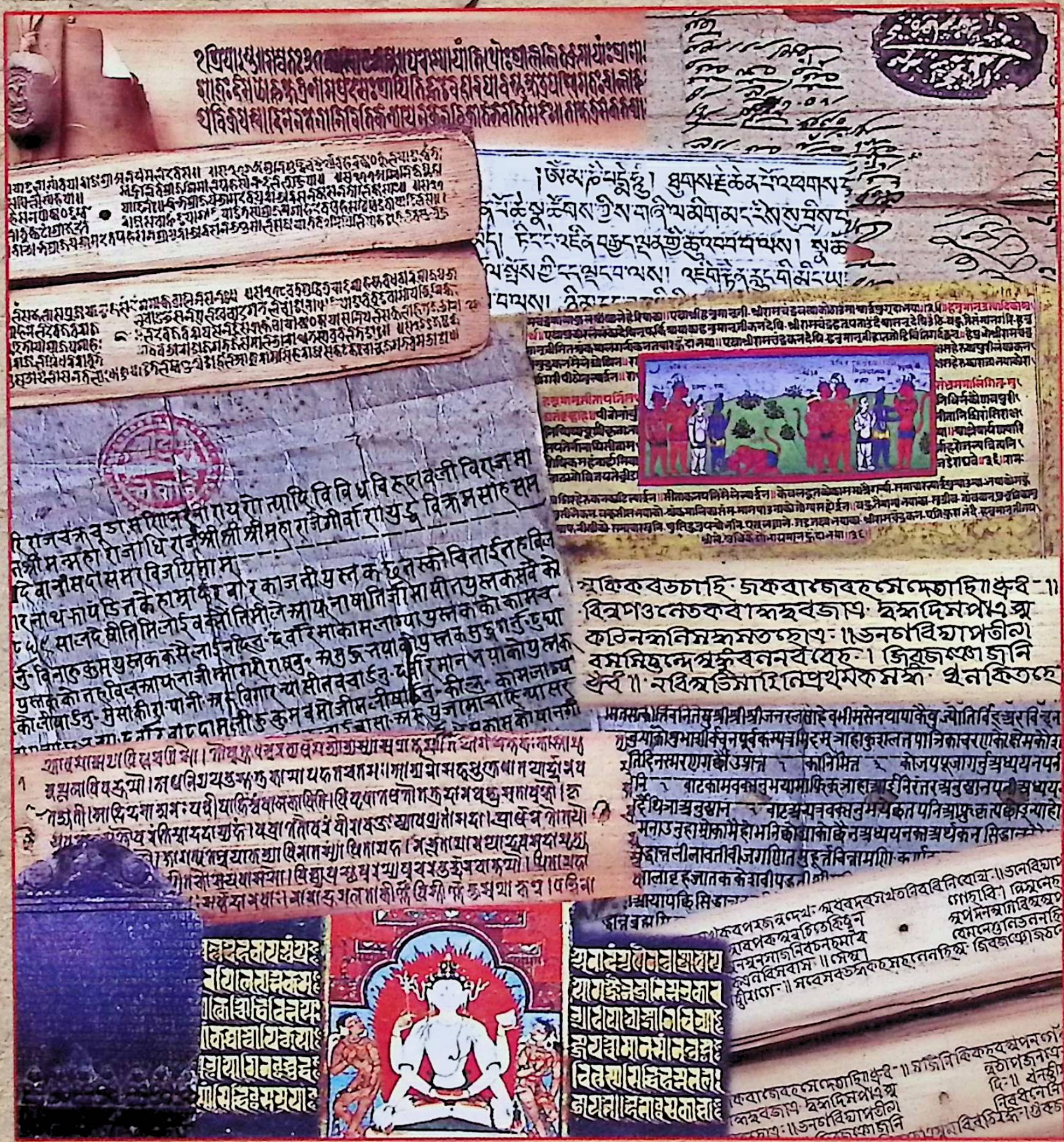

राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रामशाहपथ, काठमाडौं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अभिलेख
ABHILEKHA

वर्ष ४० ❁ २०८० ❁ पूर्णाङ्क ४०

प्रधान सम्पादक
दामोदर गौतम

सम्पादक
काजीमान प्याकुरेल
मनिता न्यौपाने
रज्जु हाडा

प्रकाशकीय

नेपाल बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक मुलुक हो । यहाँ विभिन्न किसिमका अमूर्त सम्पदाहरु जीवित रुपमा रहेका छन् । यस्तै जीवित सम्पदाहरुको भण्डारण स्थल राष्ट्रिय अभिलेखालय हो । राष्ट्रिय अभिलेखालयमा विभिन्न प्रकारका लिखित दस्तावेज र कागजातहरु संरक्षण तथा भण्डारण गरिएका छन् । विश्वमै दुर्लभ र महत्त्वपूर्ण मानिएका अभिलेखहरुको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा पाएको यस कार्यालयले अभिलेख संरक्षण ऐन २०४६ र नियमावली २०६३ को आधार मा कार्य गरिरहेको छ ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयले वार्षिक रुपमा अभिलेख पत्रिका प्रकाशन गर्दै आइरहेको सन्दर्भमा गत आ.व.०७९।८० मा प्राविधिक कारणवश अभिलेख पत्रिका प्रकाशन हुन सकेको थिएन । यो आ.व. ०८०।८१ मा राष्ट्रिय अभिलेखालयले एकैपटक दुईवटा अंक (४० र४१) प्रकाशन गर्न लागेको छ । यो अंकमा मन्थलीका माझी सम्बन्धी अभिलेख, अभिलेखालयमा संग्रहित आयुर्वेद सम्बन्धी ग्रन्थको अनुवाद, धर्मशास्त्र सम्बन्धी बाह्र वटा मयुखको अध्ययन, कौशीतोषाखानाका दशवटा लालमो हरको लिप्यन्तर जस्ता विषयका लेखहरु छन् । यो अंकमा प्रकाशित अधिकांश लेखहरुमा अभिलेखालयको भण्डारणमा रहेका सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ ।

अन्तमा, हामीसँग संकलनमा भएका अकाट्य प्रमाणका रुपमा रहेका लाखौं अभिले ख एवं कागजातहरुको संरक्षण गरी अध्ययन पश्चात् प्रकाशन गर्नु राष्ट्रिय अभिले खालयको दायित्व एवं कर्तव्य भएकाले यो अंक प्रकाशन गर्न सहयोग गर्नु हुने सबैलाई धन्यवाद र आगामि दिनमा पनि यस्ता प्रकाशनको निरन्तरताका लागि अग्रिम शुभकामना ।

दामोदर गौतम
महानिर्देशक

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रकाशक	:	राष्ट्रिय अभिलेखालय फोन नं. : ०१- ४२००८५६, ४२००८४५, ४२००८४६ Website : narchives.gov.np E-mail: mail@narchives.gov.np
प्रकाशन मिति	:	वि. सं. २०८०
प्रकाशित प्रति	:	२५० थान
मूल्य रु.	:	१००/-
मुद्रक	:	कोशी प्रिन्टिङ्ग प्रेस, बबरमहल, काठमाडौं फोन नं : ४२२५६९६, ४२५१८३३

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय-सूची

विषय	लेखक	पृष्ठ संख्या
मन्थलीका माझीसम्बन्धी केही अभिलेख	- डा. भूपहरि पौडेल	१
वैष्णवीकल्पोक्ता रसायनरसेश्वराराधनविधिः	- डा. छत्रपति दाहाल	१०
संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी आदित्यवार	- डा. श्यामसुन्दर राजवंशी	१९
मनाङ्मा मिलारेपा	- कल्पना पराजुली	२५
Twelve Mayūkhas in Bhāgavantabhāṣkara: Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa's Works on Dharmaśāstra	- *Prof. Shankar Thapa*	२९
कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर		४५
नुवाकोट र गोरखा जिल्लाका विभिन्न स्थानहरुमा रहेका शिलालेख एवं ताम्रपत्रहरुको उतार तथा डिजिटाइजेशन सम्बन्धि भ्रमण प्रतिवेदन	- रज्जु हाडा	६९

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मन्थलीका माझीसम्बन्धी केही अभिलेख

– डा. भूपहरि पौडेल*

माझीको शब्दकोशीय विश्लेषण

'माझी' शब्द नेपालको जनजातीय परम्परामा बहुप्रचलित शब्द हो । नेपाल सरकारले सूचीकृत गरेका जनजातिमध्ये माझी प्रमुख जाति हो । यस जातिका बारेमा शब्दकोशले के कस्तो अर्थ गरेको छ, त्यसको छोटो विवरण तल प्रस्तुत छ:

साझा प्रकाशनबाट २०६८ सालमा छैटौँ संस्करणका रूपमा प्रकाशित एवम् रामचन्द्र ढुङ्गानाद्वारा सम्पादित 'संक्षिप्त नेपाली शब्दकोश'को पृष्ठ ४१८ मा गरिएको माझी शब्दको अर्थ यस्तो छ:

डुङ्गा खियाउने जाति, मलाहा ।

त्यस्तै, चूडामणि गौतमको गौतम नेपाली व्यावहारिक शब्दकोशको पृष्ठ ४७४ मा माझीको अर्थ रामचन्द्र ढुङ्गानाको जस्तै गरिएको पाइन्छ । जस्तैः डुङ्गा खियाउने एक जाति; मलाहा ।

२०४० सालमा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानले प्रकाशित गरेको बृहत् नेपाली शब्दकोश प्रायोगिक दृष्टिले प्रामाणिक र अधिकारिक शब्दकोश मानिन्छ । किनभने यस शब्दकोशमा नेपाली कोशविज्ञान र शब्दनिर्माणका विशिष्ट विद्वान् हर्षनाथ शर्मा भट्टराईको महत्वपूर्ण योगदान रहेको थियो । त्यस शब्दकोशमा लेखिएअनुसार माझी शब्दको अर्थ यस्तो छ:

पुर्ख्यौलीदेखि डुङ्गा खियाएर तथा माछा मारेर जीविका गर्ने एक जाति ।

हर्षनाथ भट्टराईकै प्रधानसम्पादकत्वमा तयार भएको र एडयुकेशनल पब्लिसिङ् हाउसबाट २०६३ माघमा पहिलो संस्करणका रूपमा र २०६७ वैशाखमा पुनर्मुद्रण भएको राष्ट्रिय नेपाली शब्दकोशको पृष्ठ ७३० मा माझी शब्दलाई यसरी अर्थ्याइएको पाइन्छः डुङ्गा खियाएर जीविका गर्ने एक जाति; मलाहा ।

नामपद

पाँच किसिमका नामपदमध्ये माझी जातिवाचक नामपद हो । माझी शब्द सोझै नेपालीमा विकसित भएको शब्द होइन । प्राकृत भाषामा 'मज्झ' भनिएको शब्दको अर्थ नेपालीमा माझी हो ।

मन्थलीमा माझीहरूको आगमन

आजभन्दा ५०० वर्ष अगाडि उदयपुरको त्रिजुगाबाट धर्मवीर र कर्मवीर गरी दुई भाइ माझी मन्थलीमा आएका थिए भन्ने माझीहरूको ऐतिहासिक परम्परामा उल्लेख भएको पाइन्छ । वर्तमान अवस्थामा मन्थलीको वंशावलीमा फैलिएका माझीहरूको पाँच दशक अघिसम्म ठूलै सङ्ख्या थियो । तर, अहिले उनीहरूको सङ्ख्या घट्तै गएको पाइन्छ ।

*स्वतन्त्र अनुसन्धाता

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मन्थलीमा माझीहरूको घाट तार्ने पेशा

त्यसो त नेपालका नदी किनारमा बसोबास गरिआएका माझीहरूको पेसा प्राय: डुङ्गा खियाउनु र माछा मार्नु हो तापनि यो अभिलेखीय सामग्रीहरूको प्रस्तुति मन्थलीका माझीहरूमै केन्द्रित छ । उदयपुरको त्रिजुगाबाट मन्थलीमा आएका धर्मवीर र कर्मवीर माझीहरूका समयदेखि नै उनीहरूको मुख्य पेशा मन्थली घाटमा डुङ्गा खियाएर यात्रीहरूलाई वारपार गराउनु थियो । उनीहरूले डुङ्गा खियाएर यात्रीहरूलाई वारपार गराएको मन्थली घाटमा झोलुङ्गे पुल बनेको छ । पैदलयात्रीहरू यही पुलबाट ओहोरदोहोर गर्छन् । यो झोलुङ्गे पुलभन्दा पूर्वपट्टि गौडवारी नजिकै पक्की पुल छ । यस पुलबाट मानिसका साथै निजी गाडी, बस, बाइक, साइकल ओहोरदोहोर गर्छन् । पुल बनेपछि घाट तार्ने मन्थलीका माझीहरूको पेशा हरिएको छ ।

मन्थलीमा माझीको माछा मार्ने पेशा

मन्थलीका माझीहरू वारपारको मन्थलीघाटमा यात्रीहरू जम्मा भएका बेला डुङ्गामा राखेर घाट तार्थे । यात्रीहरू नआएका बेला तामाकोशीमा जाल बिछ्याएर माछा मार्थे । जालमा कहिले ठूलाठूला माछा पर्थे । कहिले मझौला र कहिले भने भुरा माछाहरू पर्थे । माछाहरू टिपेर तलपट्टि फुकेको र मास्तिर मुख खुम्चिएको निगालो अथवा बाँसका चोयाले बनेको टोकरीमा राख्थे । त्यसरी पारेका माछा बेचेर माझीहरू नून, तेल, भुटुन, लत्ताकपडाको जोहो गर्थे । चाडपर्व मान्न खर्च जुटाउँथे । बेचेर बाँकी रहेका माछा पकाएर आफैं खान्थे । पहिलापहिला बजार थिएन । वस्ती एकदमै पातलो थियो । त्यसबेला माछा, च्यूरा किनेर खाजा खाने चलन थिएन भन्दा फरक पर्दैन । बजारको चल्ती भएपछि माछाका परिकारहरू बिक्न थाले । अचेल त मन्थली वरपर माछा पाइन छोडे । सरकारी र निजी कार्यालयका उच्च तहका कर्मचारीहरूले आधुनिक विधि/प्रविधिको प्रयोग गरी माछा मार्न थालेपछि तामाकोशीमा माछाहरू मासिँदै गए । स्थानीय माझीका अनुसार दिनभरि तामाकोशीमा जाल बिछ्याउँदा पनि कुनै दिन त एउटै माछा पर्दैनन् ।

कोशी, डुङ्गा, घाट र माछासँग माझीको साइनो

मन्थलीका माझीहरूको साइनो अर्थात् सम्बन्ध कोशी, डुङ्गा, घाट र माछासँग गाँसिएको भए पनि बढ्दो शहरीकरणले गर्दा कोशीमा पानी कम हुँदै गयो, अलिअलि भएको पानीमा पनि नगरवासीहरूले ढल र अन्य फोहोर मिसाइँदिंदा तामाकोशीको पानी प्रदूषित बन्दै गएको छ । अचेल मन्थलीका माझीहरूको कोशीसँगको साइनो टुट्तै गएको पाइन्छ ।

कृषि पेशा

मन्थलीका माझीहरूको अन्य पेशा खेती नै हो । आफ्नो खेतबारीमा धान, मकै, गहुँ उत्पादन गर्नु पनि उनीहरूको पेशाअन्तर्गत नै पर्छ । विशेष गरी माझीहरू घाट र माछा मार्ने र मझिनीहरू खेतबारीको काम गर्ने, जाँड बनाउने र घाटको मुखमा राखेर बेच्ने काममा सरिक हुँदै आएको पाइन्छ ।

मन्थलीका माझीहरूको पलायन

२०४५ सालसम्म रामेछापको सदरमुकाम रामेछाप-डाँडामा थियो । २७५ वर्षभन्दा बढी समय रामेछाप डाँडामा रहेको सदरमुकाम हठात् मन्थलीमा सारियो । सदरमुकाम सार्दा स्थानीय जनता र सरकारका कर्मचारीबीच ठूलै झडप भएको थियो । मन्थलीमा सदरमुकाम सरेपछि क्रमश; बजार बढ्दै गयो । सरकारी कार्यालयहरू निर्माण हुँदै गए । धनी र ठूलाबडाले मन्थलीको जमिन खरिद गरे । व्यापारिक प्रयोजनका घरहरू निर्माण गरे । मन्थली

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बजार नगरपालिकामा परिणत भयो । त्यसपछि यहाँको जमिन महँगो हुँदै गयो । यहाँका ठूलाबडाले चोसोमोसो मिलाएर सोझा केही माझीका खेतबारी सस्तोमा खरिद गरेर महँगोमा व्यापार गर्ने प्रक्रिया शुरु भएपछि मन्थलीका माझीहरू क्रमशः अत्यन्त पलायन हुँदै गए । त्यहींकारण मन्थलीमा माझीहरूको सङ्ख्या कम हुँदै गएको पाइन्छ ।

मन्थलीका माझीहरूको कीपट

मन्थली तामाकोशीको किनारमा रहेको घिमिरे ब्राह्मणको विर्ता र कुनाउरी र गड्वारी गरी दुइ गाउँ माझीहरूको कीपट हो । यहाँका माझीहरू सरकारले तोकेको तिरो भद्दोको टहल् गरी घाट् हुलाक चलाई बसोबास गरेको कुरो सम्वत् १८८१ साल् मार्ग वदि ९ रोज २ को पत्रबाट स्पष्ट हुन्छ । त्यसबेला मन्थलीका माझीहरू यहाँको किपट् विर्ता छोडी अन्तै बसाइँ जान खोजेको र सो मितिको पत्रअनुसार 'घाट् हुलाक् बंद गरी गाउघर छोड्नु हुँदैन' भन्ने बेहोराको पत्रबाट स्पष्ट हुन्छ । अर्को कुरो, गडवारी र कुनाउरीका माझीहरू यहाँको घरबार छोडी अन्त बसाइँ गए भने यहाँको घाट्, हुलाक् चलाउने र अमालीको तीरो टहल गर्ने मानिसको खाँचो पर्छ भन्ने अभिप्रायले माझीहरूलाई मन्थलीकै कीपट्मा थाम्न प्रयत्न सोही मिति (संवत् १८८१)को पत्रबाट प्रष्ट हुन्छ ।

खोलाले बगाएको कीपट्को खेतका साटो....

मन्थलीमध्ये कुनाउरी र गडुवारी कीपट् खेत खोलाले बगाई यहाँ घाट् र हुलाक चलाई बस्न सम्भव नभएपछि दुवै गाउँका माझीहरूले तात्कालिक सरकारमा विन्ती चढाएको र सरदारबाट 'सो जग्गाको साटो श्रीनाथ् कम्पुले पायाको गडुवारीको विस कुय्रा षेत्' २।२० किपट् गरिबक्सेको बेहोरा सम्वत् १८८....को रुक्काबाट स्पष्ट हुन्छ ।

अविय्रा माझीलाई किपट् थामिदिएको रुक्का....

मन्थलीका अम्बलमध्ये कुनाउरी भन्ने गाउँको लुगापातसमेत अविय्रा माझीको बाबु षेटरा माझिले षा३ चर्चि वेहोरि आयाको षेत् पाषाको किपट् तेरा नाउमा मिझारि गरि किपट्को मोहर गरि थामिबक्स्यौं......भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको रुक्का पत्र सम्वत् १८९९ साल मिति माघ सुदि ४ रोज ६ मा जारी भएको बुझिन्छ ।

घाट चलाउन चाहिने सामानको बन्दोबस्त गर्नुपर्ने विषयको पत्र

डुङ्गाबाट तामाकोशी वारपार गर्नुपर्ने समयमा मन्थली घाट अप्ठ्यारो घाट मानिन्थ्यो । तामाकोशीमा डुङ्गा हेलेपछि भुँवरी परेको कुइनेटोमा पहरामा ठोक्किएको डुङ्गालाई काबुमा ल्याउन माझीलाई हम्मे पर्थ्यो । पहाडमा सुनकोशी, तामाकोशी, लिखु, दूधकोशी, अरुण, बरुणमा यस किसिमका अप्ठ्यारा घाट निकै थिए । मन्थली घाट अप्ठ्यारो घाटमध्येमा पर्छ । यो घाट चलाउन पूर्व बन्दोवस्तीका सामान जोहो गर्नुपर्ने बेहोरा वम्बहादुर कुँवर राणाजीको पत्रबाट खुलस्त हुन्छ ।

माझीहरूको लालमोहर

मन्थलीका माझीहरूका नाउँमा सम्वत् १८२५ सालमा लालमोहर जारी भएको थियो भन्ने कुरा संवत् १९११ साल फाल्गुन वदी १२ रोज ४ को पत्रबाट खुल्छ । तर, सो लालमोहर अहिलेसम्म प्राप्त हुन सकेको छैन ।

गोडधुवाको पत्र

संवत् १९४४ साल् मीती आषाडको गोडधुवा सम्बन्धी पत्रमा मिझार शब्द प्रयोगमा आएको छ । यो मिझार नामवाची पद हो । गाउँको अमाली, मुखियालाई मिझार भनिन्छ । मिझारले किपट्भित्र बसोबास गरेका जनताको तिरो उठाउँथ्यो र सरकारमा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बुझाउँथ्यो । गौडवारी गाउँका मिझारले श्री ५ शाहज्यादी प्राणराज्ये लक्ष्मीदेवीको शुभविवाहको उपलक्ष्यमा गाउँबाट गोडधुवा उठाएको विषय सम्वत् १९४४ सालको पत्रले स्पष्ट पारेको छ ।

गादीमुमारष सम्बन्धी पत्र

सम्वत् १९४४ साल आश्वीन महिनाको पत्रअनुसार 'दाषीला आम्दानी थुं तिल्पुंमध्ये गडुवारी गाउका मिझार माझी जिम्मा कुरिया घर २४ को १९४३ सालका वालीमा लाग्याको......) रकमकलम उठाई षरीदार पीताम्बर पाध्या जिम्मा तहवील भयो.....रसीद गरीदिज्यूँ------' बेहोराको रसिद पनि श्री ५ साहज्यादी प्राणराज्ये लक्ष्मीदेवी कै विवाहको गोडधुवा उठाएको विषयसँग सम्बन्धित रहेको बुझिन्छ ।

मन्थलीका माझीका जग्गासम्बन्धी अन्य तीन अभिलेख

तामाकोसिका तारघाट् हुलाक रकम् चलाउने कुनावरी गडुवारी दुवै गाउँका माझीहरू गैह्रके यथोचित्त उप्रान्त माझिहरूले दवाइ षायाको जगा मैले जाहेर गरी ठहरी सकेपछि सो जगामा जाहेरवाला............, आगे मंथलि तार घाट चलाउने कीपटीया माझी के यथोचित ....भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको र अर्को एक अभिलेख पनि माझीकै जग्गासम्बन्धी उल्लेख भएको पत्र हो । यस प्रकारका अभिलेखीय सामग्रीले मन्थलीका माझीहरूले इतिहास लेख्न सहयोग पुग्ने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

मन्थली तामाकोशीको किनारमा अवस्थित वस्ती हो । यस वस्तीमा ब्राह्मण र माझी समुदायको बसोबास रहेको पाइन्छ । यस ठाउँमा ब्राह्मण र माझी समुदायका अभिलेखीय सामग्रीहरू उपलब्ध छन् । यस्ता सामग्रीहरूको प्रकाशनबाट नेपालको राष्ट्रिय इतिहास निर्माणमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थीसूची

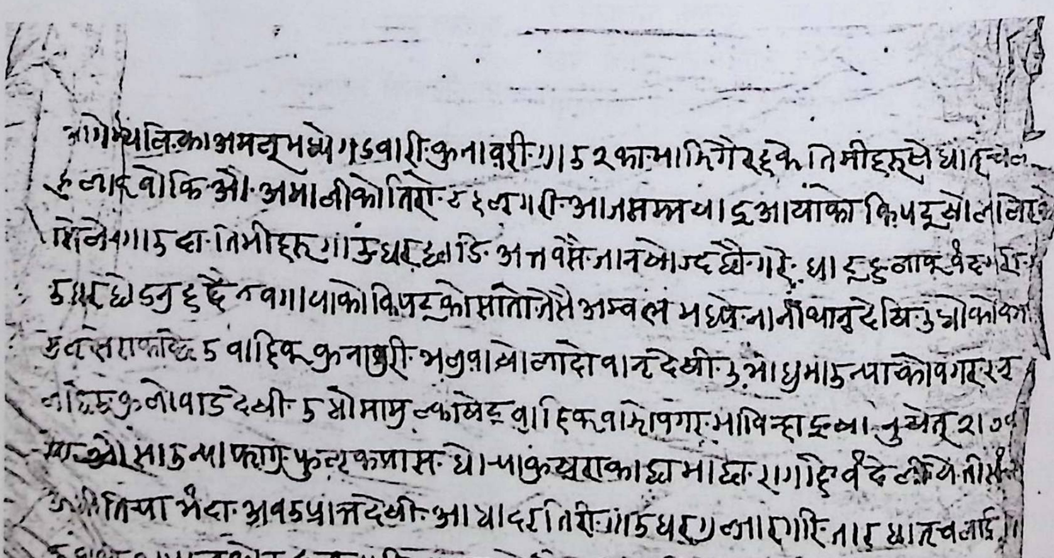

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

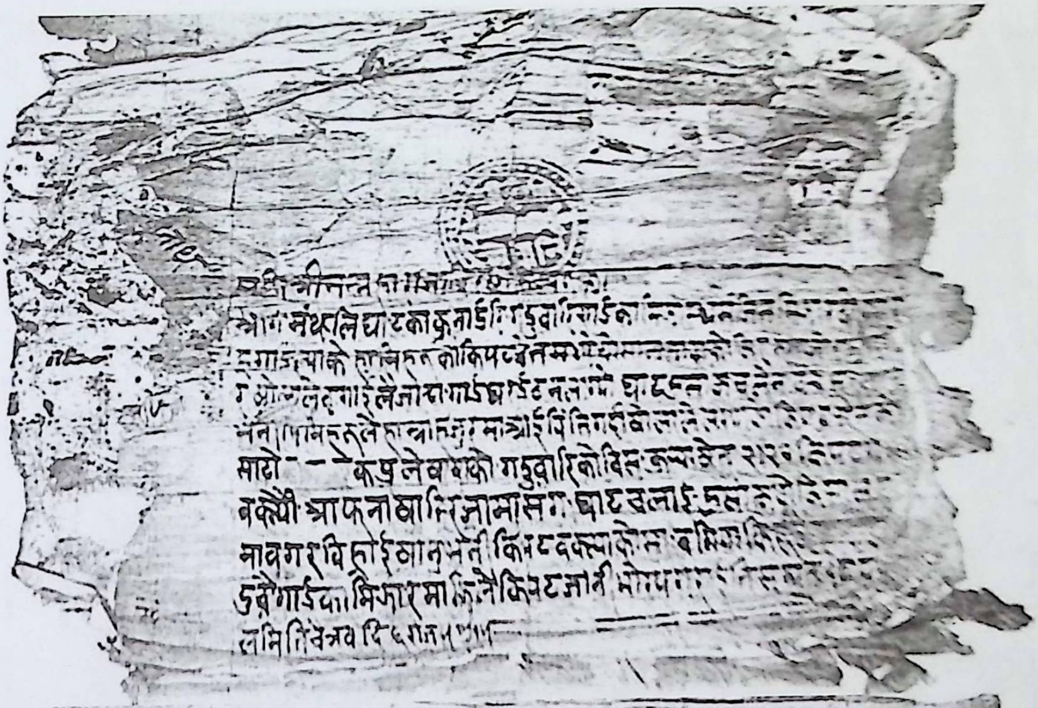
स्वस्ति श्रीमन्महाराजा[illegible]
आगे मैथलि घाटका कुनाई [illegible] कुवा [illegible]
[illegible] गाउँ [illegible] किपट [illegible]
[illegible] ले [illegible] गाईलै [illegible]
[illegible]
मारो — — कुप्र लेख [illegible] गरुवारिको दिन [illegible]
बक्स्यौं आफना मा[illegible] [illegible] घाटबलाई [illegible]
मावगर[illegible] [illegible] किपट [illegible]
[illegible] मिझार [illegible] किपट [illegible]
[illegible] मिति [illegible] दि ६ रोज [illegible]

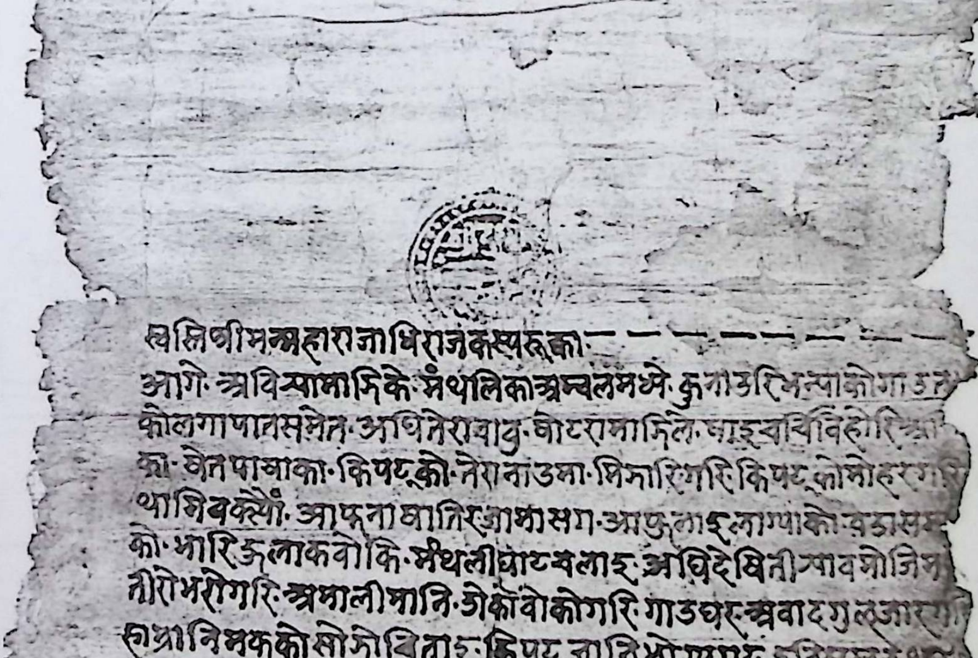
स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का — — — — — —
आगे· अविस्माम्हिके· मैथलिकाअम्चलमध्ये· कुनाउरिम्न्याकोगाउ[illegible]
कोलगापावसमेत· आघिनेरावाबु· बोटरामाझिले· [illegible]बविविहोरि[illegible]
का· खेत पाखाका· किपट्को· नेरानाउमा· मिझारिगरि· किपट्कोमोहर[illegible]
थामि बक्स्यौं· आफ्ना माझिअम्आसमेत· आफुलाइ लाग्याको· [illegible]
को· भारिजलाकबोकि· मैथलीघाटबलाइ· अघिदेखि नीस्यावमोजिम[illegible]
नीरोभरोगरि· अमाली मानि· जोकोवोकोगरि· गाउघरअबादगुलजार[illegible]
गआनिमकको सोजो बिताइ· किपट् जानि भोग्यगर· इतिसम्वत् १८[illegible]
साल मिति माघसुदि ४ रोज ६ शुभम् — — —

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

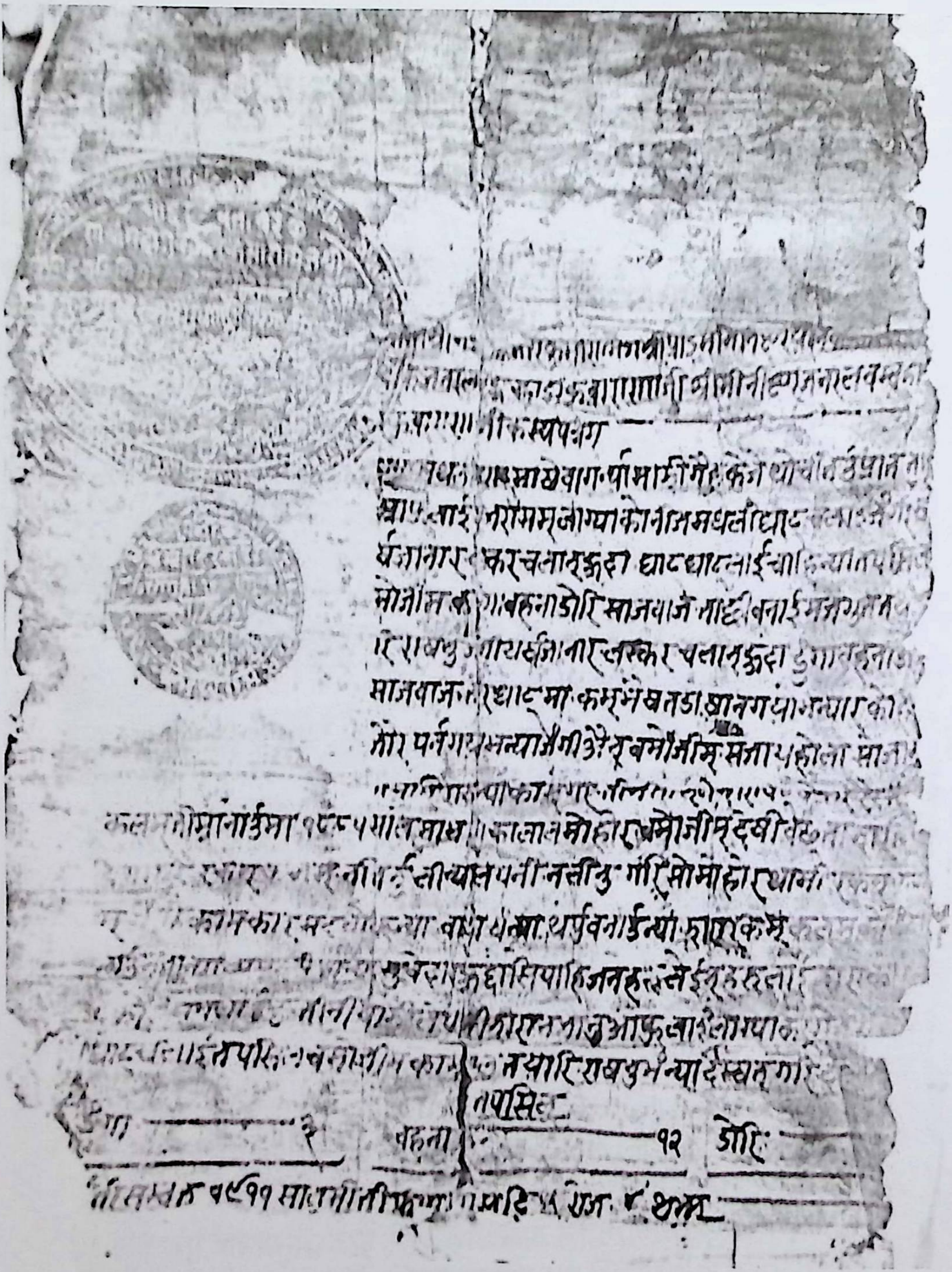

[illegible] श्री [illegible]
[illegible]
[illegible] स्यपत्र
[illegible] साठ्येवाग [illegible] भार्मी गै [illegible]
[illegible] गरीमम् जोग्या को नजमधर्लो घाट [illegible]
[illegible] कर चलाउछ्नुदा घाट घाटलाई चा [illegible]
[illegible] बहना डोरि साजवाजे [illegible]
[illegible] लस्कर चलाउछ्नुदा [illegible]
साजवाज [illegible] घाट मा कम् [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] १८८५ साल माघ [illegible] लाल मोहोर [illegible]
[illegible] सो मोहोर [illegible]
[illegible] काम कार [illegible] थर्पवनाईन्या [illegible]
[illegible] सिपाहिजनहरु [illegible]
[illegible] आफु [illegible]
[illegible] रायबुझन्या [illegible]
तपसिल

[illegible] २	बहना	१२	डोरि

[illegible] ७९११ [illegible] रोज ४ शुभम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

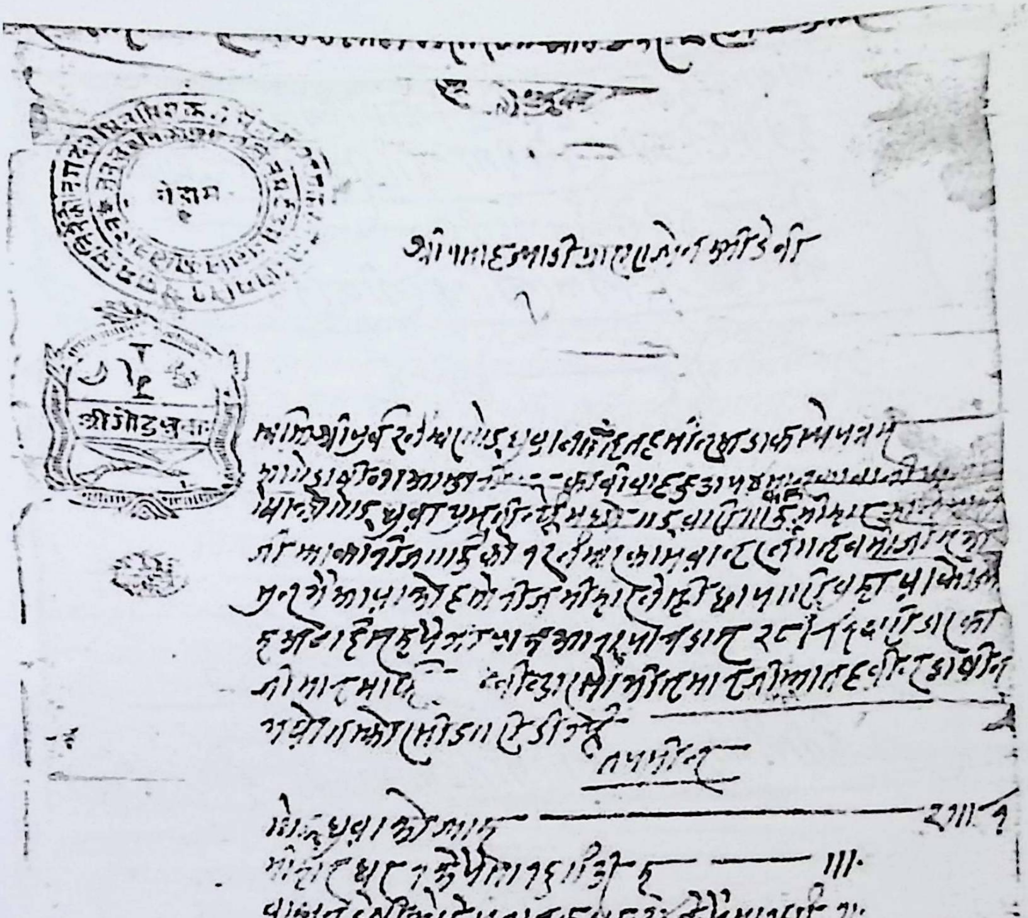

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

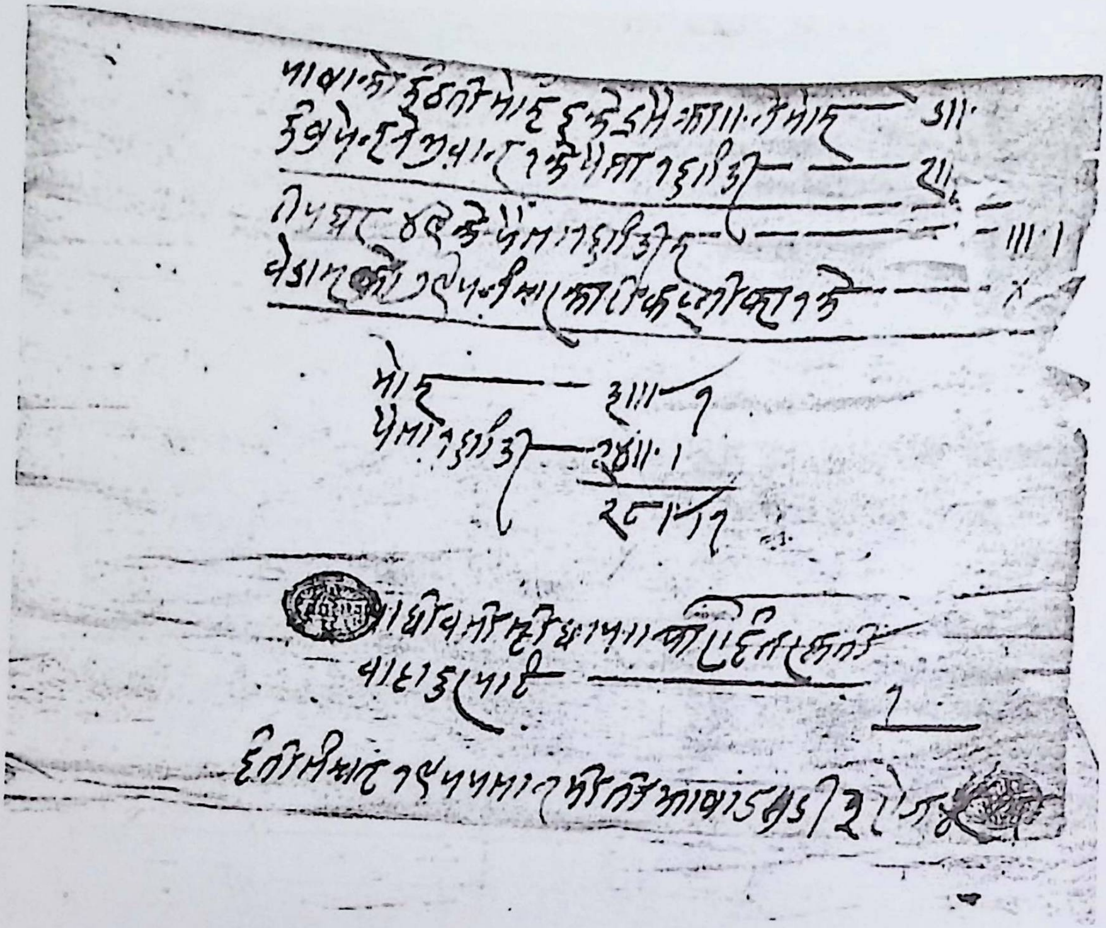

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

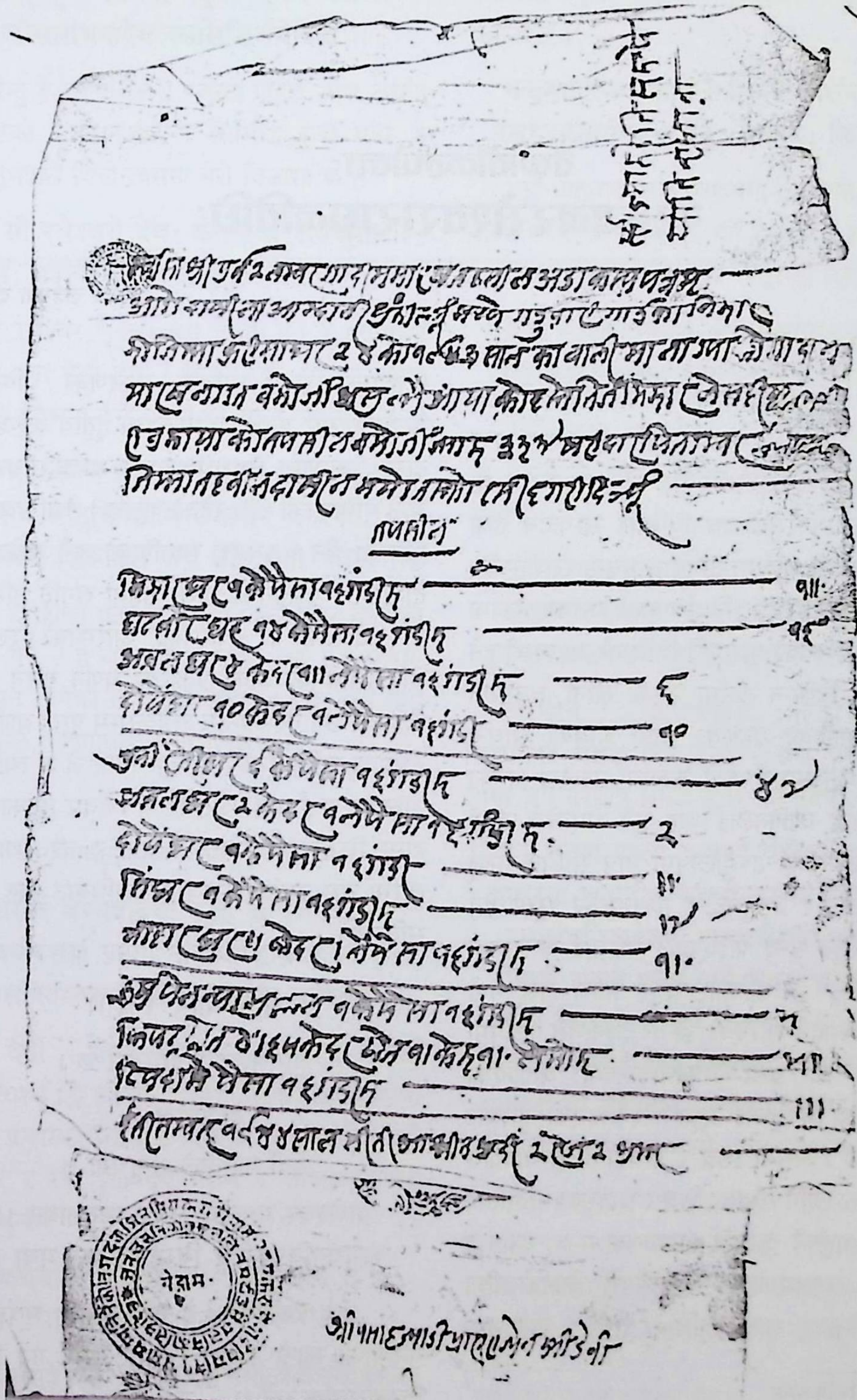

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वैष्णवीकल्पोक्त-
रसायनरसेश्वराराधनविधिः

– डा. छत्रपति दाहाल*

पृष्ठभूमिका

राष्ट्रिय अभिलेखालयको वि.सं. आयुर्वेद २८० ख, ल.सं. प ३९७५ बृहत् सूचीपत्रम् भाग ५ पृष्ठ ५९ म्यानुस्क्रिप्ट नं.३९७५ रील नं. ए २२०/८ मा संरक्षित रसायनरसेश्वराधनविधिको सम्पादन तथा त्यसको नेपाली भाषामा अनुवाद भएमा रसशास्त्रीय आयुर्वेदीय औषधिको निर्माण गर्दा रसायनशालामा रसेश्वर रसभैरवको पूजा गर्ने विधिवारे जानकारी हुने र पृथ्वीका विभिन्न ठाउँमा भएका खानी, वनस्पति र अन्न आदिको ग्रहणका लागि भूमिको साधना गर्नुपर्ने सम्बन्धमा वैष्णवी कल्पमा उल्लेख भएका कुरा सम्बद्ध व्यक्तिलाई थाह हुने भएकोले हाम्रो शास्त्रीय ज्ञानलाई पाण्डुलिपिमा मात्र सीमित राख्नु उचित थिएन । आयुर्वेदीय ग्रन्थहरूको सूची हेर्ने क्रममा प्रस्तुत ग्रन्थ पाइएकोले यसलाई जनसमक्ष लैजान राष्ट्रिय अभिलेखालयलाई सहज होस् भनी यसको सम्पादन गरिएको हो । देवनागरी लिपिमा लेखिएको यो ग्रन्थ वैष्णवीकल्पमा बताइएका तन्त्रशास्त्रीय विषयलाई उद्धृत गरेर लिइएको नामबाट नै बुझिन्छ । यसमा शिव र पार्वतीको सम्वादद्वारा रससिद्धिका लागि रसेश्वर शिव र रसांकुशा पार्वतीको आराधना गर्नुपर्ने जनाउँदै आवश्यक मन्त्र, ध्यान र पूजाविधि बताइएको छ । त्यसैगरी वैष्णवीशक्ति धरित्रीदेवीको साधनाविधि दोस्रो प्रकरणमा बताइएको छ । पहिलो प्रकरणको पुष्पिकामा बताएअनुसार यो वैष्णवीकल्पको तृतीय काण्ड हो । दोस्रो प्रकरणमा वैष्णवीकल्पको धरित्रीसाधनविधि भन्ने पुष्पिकाको अंश रहेको पाइन्छ । तेस्रो प्रकरणमा पुष्पिका छैन । प्रकरण समाप्तिको कुनै संकेत पनि देखिदैन । प्रस्तुतिको धाराप्रवाहमा संगति नमिलेको पनि देखिन्छ । प्रकरणको आरम्भको श्लोकले धरित्रीसाधनको अर्को प्रकारको वर्णन गरिने संकेत दिइएको छ । तर अन्तिम श्लोकसम्म पुग्दा वर्णन पूरा नभएको प्रतीत हुन्छ । पाण्डुलिपिमा जे छ त्यतिमात्रै अध्ययन गर्दा पनि एउटा रसायन तयार हुनका लागि हाम्रा सिद्धहरूले गरेका साधना र व्यवस्थापनका बारेमा यस रसायनरसेश्वराधनविधिबाट थाह पाउन सकिन्छ ।

श्रीगणेशाय नमः ।।

श्रीगणेशलाई नमस्कार छ ।

देव्युवाच ।।

देवी पार्वतीले भन्नुभयो ।।

प्राणेश्वर महादेव सर्वज्ञ करुणाकर ।।
रसायनविधानं च विस्तरेण श्रुतं मया ।।

हे प्राणेश्वर ! हे महादेव ! हे सर्वज्ञ ! हे करुणाका खानी ! मैले रसायन सेवन गर्ने विधान विस्तारपूर्वक सुनें ।।

---
*आयुर्वेद चिकित्सक

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

किन्तु पूर्वं भगवता यदुक्तं वृषभध्वज ।।
रसेशाराधनादेव रससिद्धिर्भवेदिति ।।

परन्तु हे वृषभध्वज ! हजुरले पहिले रसेश अर्थात् रसेश्वरको आराधनाबाट नै रससिद्धि हुन्छ भनेर जे बताउनुभएको थियो त्यसमा मेरो जिज्ञासा छ ।।

कोऽसौ रसेश्वरो देवः केयन्देवी रसांकुशा ।।
तयोः स्वरूपं देवेश ज्ञातुमुत्कण्ठते मनः ।।

ती रसेश्वर भनेका कुन देवता हुन् ? रसांकुशा भनेकी कुन देवी हुन् ? तिनीहरूको स्वरूप कस्तो छ ? हे देवेश ! मेरो मनमा यो जान्ने उत्कण्ठा छ ।।

को मन्त्रः किञ्च तद्ध्यानं कीदृशं वा तदर्चनम् ।।
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि समासेन जगत्पते ।।
कथयस्व विरूपाक्ष सर्वं वेत्ति यतो भवान् ।।

ती देवताको मन्त्र के हो ? तिनको ध्यान वा पूजा कसरी गर्ने ? हे जगत्पति ! मलाई त्यो सबै सारमा सुन्न मन लागेको छ । हे विरुपाक्ष ! हजुर सबै कुरा जान्नुहुन्छ, कृपापूर्वक बताइदिनुहोस् ।।

ईश्वर उवाच ।।

भगवान् शिवले भन्नुभयो ।।

यतस्त्वं वैष्णवीदेवी तदहं क्रोधभैरवः ।।
आवयोरंशतां प्राप्तौ नानासिद्धिविधायिनौ ।।
शिवशक्तिस्वरूपौ तौ विजानीहि महेश्वरि ।।

हे देवी ! तिमी वैष्णवी देवी हौ र मचाहिँ क्रोधभैरव हूँ। हे महेश्वरी ! हामीहरूकै अंशस्वरूपमा अनेक प्रकारका सिद्धि र विधिका विधायक ती दुबै रसेश्वर र रसांकुशा देवी शिव र शक्तिस्वरूपमा रहेका हुन्छन् भन्ने कुरा बुझ्नुपर्दछ ।।

कथयामि वरारोहे रसभैरवपूजनम् ।।
यस्य प्रसादान्मर्त्यानां जायन्ते रससिद्धयः ।।

हे वरारोहे ! जसको प्रसादले मर्त्यलोकवासीहरूको रससिद्धि हुन्छ त्यस्तो रसभैरवको पूजाबारे म बताउँदछु ।।

धातुवादात्मके चात्र ततोन्यत्र विशंकरी ।।
रसभैरवमाराध्य भवेयुः सफलाः क्रियाः ।।

यहाँ धातुवादात्मक स्वरूपमा रहेकी तिमी अन्यत्र अकल्याणी अर्थात् विघ्न गर्ने हुन्छ्यौ । रसभैरवको आराधना गरेर सबै क्रियामा सफलता मिल्नेछ ।।

आदौ कलय तन्मन्त्रं तारापाशत्रयांकुशाः ।।
रसेश्वरो महाकालस्तदनु स्यान्महाबलः ।।

पहिले तारा, पाशत्रय र अंकुशका मन्त्र उच्चारण गर त्यसपछि रसेश्वर महाकालभैरव महाबलशाली हुनेछन् ।।

घोरभैरव इत्येते.........।।*
क्रोधकंकालवक्ष मन्त्रोयं सर्वसिद्धिदः ।।
लक्षात्रयजपेनायं सिद्धो भवति नान्यथा ।।

घोरभैरव,.......क्रोधकंकाल.....? यो मन्त्र सबै किसिमको सिद्धि दिने हुन्छ । यस मन्त्रको तीन लाख जप गरेमात्र सिद्धि हुन्छ नत्र हुँदैन ।।

निर्माय नूतनां शालां तन्मध्ये वेदिकां शुभाम् ।।
चतुरस्तां चतुर्दिक्षु कदलीस्तम्भमण्डिताम् ।।
रमणीयवितानैश्च चामराद्यैरलंकृताम् ।।
सौवर्णे राजते वापि ताम्रे वा वरवर्णिनि ।।
पात्रे विशाले साधारे चन्दनद्रवचर्चिते ।।
निश्छिद्रेऽभिनवे देवि लेखन्या स्वर्णजातया ।।
राजत्या वा महेशानि गन्धसारोत्थयाऽथवा ।।
लिखेदष्टदलं पद्मं मध्ये कर्णिकयान्वितम् ।।

नयाँ रसशाला निर्माण गरेर त्यस शालाको बीचमा चार पाटा भएको र चारै दिशामा केराका स्तम्भ सजाइएको पवित्र वेदी बनाउनुपर्दछ । हे वरवर्णिनी देवी ! राम्ररी सिँगारेर टाँगिएको चँदुवा

*पाण्डुलिपिमा श्लोक स्पष्ट छैन ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र चमर आदिले अलंकृत तुल्याइएको त्यस वेदीमा सुन, चाँदी अथवा तामाको फराकिलो पिँध भएको चन्दनले सिँगारिएको नचुहिने नयाँ पात्रको बीचमा सुन, चाँदी वा गन्धसारको लेखनीले कर्णिकासहितको अष्टदल कमल लेख्नुपर्छ ।।

बहिरष्टदलं पद्मं पुनरष्टदलं लिखेत् ।।
चतुरस्तं ततो बाह्ये चतुर्द्वारोपशोभितम् ।।

हे महेश्वरी ! अष्टदलकमलबाहिर चारपाटे अर्को अष्टदल पनि लेख्नुपर्छ । त्यसभन्दा बाहिर चार द्वारले शोभित चार पाटा हुनुपर्छ ।।

प्रीतयोरावयोर्मध्ये पूजयेद्रसभैरवम् ।।
श्रीरसांकुशया देव्या सार्द्धवामांकसंस्थया ।।

हामी दुईको मध्यमा रसभैरवको पूजा गर्नुपर्दछ । रस भैरवको वायाँतिर रसांकुशादेवीको स्थापना गर्नुपर्दछ ।।

चतुरस्रे तु दिक्पालान् पूजयित्वा बहिः क्रमात् ।।
नन्दिनं च महाकालं भृंगिमिन्दुं सुधायुतम् ।।

चार कुनामा दिशा र कालहरूको पूजा गर्नुपर्दछ । नन्दीलाई, महाकाललाई, भृंगिलाई र सुधा लिएका चन्द्रमालाई पनि क्रमशः बाहिरबाट पूजा गर्नुपर्दछ ।।

द्वारे कोणेषु विन्यस्य पूजयेद्दक्षिणक्रमात् ।।
शुक्रं पूर्वे हि सम्पूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे ।।
दक्षिणस्यां ततो भद्रं पवनं नैऋते तथा ।।
शिवं पश्चिमभागे तु पावकं वायवीयके ।।
उमामुत्तरदिग्भागे व्यापकश्चेशगोचरे ।।
पूज्या अष्टदले ह्येते क्रमेण वरवर्णिनि ।।

द्वारमा कोणहरू परिकल्पना गरेर दक्षिणदेखि क्रमैसित पूजा गनुपर्दछ । शुक्रलाई पूर्वमा पूजा गर्नुपर्दछ । स्कन्दकुमारलाई आग्नेयकोणमा पूजा गर्नुपर्दछ । त्यसपछि दक्षिण दिशामा भद्रलाई पूजा गर्नुपर्दछ । नैऋत्यकोणमा पवनलाई पूजा गर्नुपर्दछ । पश्चिमभागमा शिवलाई पूजा गर्नुपर्दछ । वायव्यकोणमा पावकलाई पूजा गर्नुपर्दछ । उत्तरमा उमालाई पूजा गर्नुपर्दछ । हे वरवर्णिनी ! यसरी क्रमैसित अष्टदलमा माथि उल्लेख गरिएका दिशाव्यापी देवताको पूजा गर्नुपर्दछ ।।

लिपिका क्षेपिका चैव कामिका रजिका तथा ।।
लोहटी बन्धिनी चैव भूतमृत्युविनाशिनी ।।
विभूमिः खेचरी चैव दशदूत्यः क्रमेण च ।।
द्वितीयावरणे पूज्या पत्रेषु दशसु स्थिताः ।।

लिपिका, क्षेपिका, कामिका, रजिका, लोहटी, बन्धिनी, भूतविनाशिनी, मृत्युविनाशिनी, विभूमि र खेचरी यी दश दूतीहरूलाई क्रमशः द्वितीयावरणका दशपत्रमा पूजा गनुपर्दछ ।।

माक्षिको विमलं शैलश्चपलो रसकस्तथा ।।
सस्यको गन्धकस्तालः पूर्वादिक्रमयोगतः ।।

माक्षिक, विमल, शैल, चपल, रसक, सस्यक, गन्धक र तालको पनि पूर्वादिक्रमले पूजा गर्नुपर्दछ ।

अष्यदशभुजा भद्राः पञ्चवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।।
चन्द्रार्द्धशोभिमुकुटा नीलग्रीवा वृषध्वजाः ।।
स्वस्वकर्मकराः सर्वे ह्यष्टौ विघ्नेश्वराश्च ते ।।
पूजनीया महेशानि द्वितीयाष्टदलाम्बुजे ।।

हे महेशानि ! अष्टादशभुज, भद्र, पञ्चवक्त्र, त्रिलोचन, अर्द्धचन्द्रशोभितमुकुट, नीलग्रीव, वृषध्वज र स्वस्वकर्मकर नाम गरिएका आठ प्रकारका विघ्नेश्वरहरू हुन्छन् । तिनको द्वितीय अष्टदल कमलमा पूजा गर्नुपर्दछ ।।

कर्णिकायान्तु पूर्वादिपूज्यं शक्तिचतुष्टयम् ।।
मालिनी हेमशक्तिः स्यात्पराशक्तिर्वरा स्मृता ।।
अपरा वनिकाशक्तिः कान्ताशक्तिः परापरा ।।

कर्णिकामा पनि पूर्वादिक्रमले चार किसिमका शक्तिको पूजा गर्नुपर्दछ । पहिलो शक्ति मालिनीलाई हेमशक्ति भनिन्छ । दोस्रो वरालाई पराशक्ति

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भनिन्छ । अर्को वनिकाशक्ति हो । चौथो परापरा नामको शक्ति कान्ताशक्ति हो ।।

मध्ये तासां च शक्तीनां सर्वज्ञं परमेश्वरम् ।।
शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम् ।।
ज्वलत्पिंगोग्रनेत्राग्निज्वलज्जिह्वानलं तथा ।।
ज्वलद्भावं ज्वलत्केशं दुष्प्रेक्षं प्रेतविष्टरम् ।।
जटामुकुटसंयुक्तं चन्द्रार्द्धकृतशेखरम् ।।
व्याघ्रचर्माम्बरं नागोपचितं वृषभध्वजम् ।।
अष्टादशभुजन्देवमीषत्प्रहसिताननम् ।।
खड्गचर्मधनुर्वाणप्रांशुशूलपरश्वधान् ।।
गदाडमरुखट्वांगचक्रटंकवराभयान् ।।
कपालं कर्त्तृकां विद्यामक्षमालां च बिभ्रतम् ।।

ती शक्तिहरूको माझमा शुद्ध स्फटिकस्वरूपका पाँच मुख भएका र तीन आँखा भएका सर्वज्ञ परमेश्वर हुन्छन् । धपधप बलेका खैरा नेत्रका अग्निले जाज्ज्वल्यमान जिह्वाग्नि भएका, ज्वलनशील भाव, ज्वलनशील केश भएका देख्दै डरलाग्दा प्रेतको विस्तरामा बसेका जटा र मुकुटले युक्त भएका, शिरमा अर्द्धचन्द्र लगाएका, वाघको छाला पहिरेका, नागका गहना भिरेका वृषभध्वज अष्टादशभुजावाला अलिअलि हाँसेको मुख भएका हुन्छन् । तिनले खड्ग, चर्म, धनु, वाण, प्रांशु, शूल र परशु लिएका हुन्छन् । हातमा गदा, डमरु, खट्वांग, चक्र, टंक, वर, अभय, कपाल, कर्तृका, विद्या र अक्षमाला लिएका हुन्छन् ।।

ध्वात्वा सम्पूजयेद् भक्त्या देवेशं रसभैरवम् ।।
तस्योत्संगे महादेवीं रत्नाभरणभूषिताम् ।।
प्रतप्तहेमरुचिरां पीतवस्त्रां त्रिलोचनाम् ।।
श्वेतचामरयोर्मध्ये मुक्ताछत्रेण शोभिताम् ।।
अंकुशं चाक्षमालां च वरं चाभयमेव च ।।
संबिभ्रतीं कराम्भोजैश्चन्द्रार्द्धकृतशेखराम् ।।
रसांकुशां महादेवीं कम्बुग्रीवां कृपामयीम् ।।
पूजयेद्रससिद्ध्यर्थं विद्यया पञ्चबीजया ।।

भक्तिपूर्वक ध्यान गरेर देवेश रसभैरवको पूजा गर्नुपर्दछ । तिनका साथमा रहने रत्नका गरगहनाले भूषित, तताएको सुनजस्तै राम्री, पहेंलो वस्त्र लगाएकी, तीन आँखा भएकी सेतो चमरका माझमा मोती जडेको छाताले सुशोभित भएकी, करकमलमा अंकुश, अक्षमाला, वर र अभय मुद्रा लिएकी, शिरमा अर्द्धचन्द्र लगाएकी, शंखजस्तै रेखायुक्त घाँटी भएकी कृपामयी रसांकुशा महादेवीलाई रससिद्धिका लागि पाँच बीज अक्षर (ह्रीं आदि) भएको मन्त्रले पूजा गर्नुपर्दछ ।।

वाग्भवं भुवनेशी च श्रीवीजं च सुरेश्वरी ।।
मादनशक्तिवीजं च विद्या परमदुर्लभा ।।

हे सुरेश्वरी वाग्भव बीज (ऐं) भुवनेशीविद्या (ह्रीं), श्रीबीज (श्री) विद्या, मदनबीज शक्तिविद्या (क्लीं) परमदुर्लभा विद्या हुन् ।।

इति ते कथितं देवि रसभैरवपूजनम् ।।
यस्यानुष्ठानमात्रेण रससिद्धिः करे स्थिताः ।।

हे देवी ! यति तिमीलाई मैले रसभैरवपूजनको बारेमा बताएँ । यसको अनुष्ठानमात्रैले रससिद्धि हात लाग्दछ ।।

इति श्रीवैष्णवीकल्पे उमामहेश्वरसम्वादे
रसायनरसभैरवार्चनविधिस्तृतीयकाण्डः ।।

यति वैष्णवीकल्पको उमामहेश्वरसम्वादमा
रसायनभैरवार्चनविधिको तृतीयकाण्ड समाप्त भयो ।।

ईश्वर उवाच ।।

भगवान् शिवले भन्नुभयो ।

या परा वैष्णवी शक्तिर्धरित्रीरूपधारिणी ।।
सेवैयमखिलाँल्लोकान् धत्ते स्थावरजंगमान् ।।
अतः साधारणी धात्री धरित्रीत्यादि गीयते ।।
विश्वस्य भरणात् सेयं ख्याता विश्वम्भरेति हि ।।
सहनात्सर्वभाराणामेषा सर्वसहा स्मृता ।।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनेकविधरत्नानि स्वर्णादिखनयोपि च ।।
खनौ या बिभृता कुक्षौ यतस्तस्मादियं शिवे ।।
वसुन्धरा वसुमती वसुधेति च विश्रुता ।।
अत्रपतितम्* ।।

अर्की वैष्णवी शक्ति धरित्रीरूपधारिणी हुन् । ती स्थावर र जंगम समस्त लोकलाई धारण गर्दछिन् । यसैले तिनलाई साधारणी, धात्री, धरित्री इत्यादि नामले पनि बुझिन्छ । यी विश्वको भरण गर्नेहुनाले विश्वम्भरा नामले प्रख्यात छिन् । यी सबै किसिमका भारहरूलाई सहन गर्दछिन् र सर्वंसहा नामले चिनिन्छिन् । अनेक प्रकारका रत्नहरू, सुन आदिका खानीहरू यिनले आफ्नो कोखमा राखेकी हुन्छिन् । हे शिवे ! यसैले यिनलाई वसुन्धरा, वसुमती र वसुधा नामले पनि चिनिन्छ ।।

अथातः संप्रवक्ष्यामि धरित्रीसाधनं परम् ।।
रहस्यातिरहस्यं च सर्वतन्त्रेषु गोपितम् ।।
सर्वैश्वर्यकरन्नृणां दुर्लभं परमाद्भुतम् ।।
यद्गत्वा साधकः श्रेष्ठो धनदेन समो भवेत् ।।

अब म धरित्रीसाधनको बारेमा बताउँछु । सम्पूर्ण तन्त्रमा यसको रहस्यलाई अतिरहस्यको रूपमा गोप्य राखिएको छ । यो साधना दुर्लभ र परम अद्भुत छ अनि सबै ऐश्वर्यलाई दिने खालको हुन्छ । यो साधनामा गएको श्रेष्ठ साधक कुबेरजस्तै ऐश्वर्यसम्पन्न हुन्छ ।।

शरत्काले च केदारमध्ये कलमसंकुले ।।
विनिर्माय कुटीं रम्यां स्थापयेत्कलशं शुभम् ।।
भौमाष्टम्यामाहृतया मृदा नक्तं विनिर्मितम् ।।
गन्धर्वकर्दमैर्लिप्तं वेष्टितं शुक्लवाससा ।।
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण तत्रावाह्य वसुन्धराम् ।।
नानोपचारसम्भारैस्त्रिसन्ध्यं पूजयेत्सुधीः।।

शरत्कालमा कलमधान लहलह भएको बेलामा खेतको माझमा एउटा राम्रो कुटी बनाएर त्यसमा कलश स्थापना गर्नुपर्दछ । भौमाष्टमीका दिन खनेर लिएको माटोले रातमा बनाइएको वेदीमा यक्षाकर्दम नामक लेपले लिपिएको सेता कपडाले ढाकिएको कलश राखी धर्तीरूपलाई अब बताइने मन्त्रले वसुन्धरालाई त्यहाँ आवाहन गरेर बुद्धिमान्ले तीन सन्ध्या पूजा गर्नुपर्दछ ।।

भूबीजं तारमायान्ते ङेन्ता चैव वसुन्धरा ।।
हृदयं वह्निजायान्तो द्वादशार्णो मनुः स्मृतः ।।
महावराहोत्थमुनिः गायत्री छन्द ईरितम् ।।
वसुन्धरा देवता च भूबीजं बीजमुच्यते ।।

ताराबीज, मायाबीजको अन्तमा भूबीज भएको वसुन्धरा ङे(चतुर्थी एकवचन-वसुन्धरायै)मा टुङ्गिने बीज हो । अन्तमा वह्निजाया (स्वाहा) भएको उनको मन्त्र बाह्र अक्षरको (द्वादशार्ण) छ । यस मन्त्रका मुनि महावराहोत्थ हुन्, छन्द गायत्री हो, वसुन्धरा देवता हुन् र बीज भूबीज हो ।*

मायाशक्तिं धरित्र्याश्च विनियोगं च साधने ।
मन्त्रवर्णैः षडंगानि कृत्वा ध्यायेद् वसुन्धराम् ।।
रक्ताम्भोरुहमध्यस्थामिन्दीवरदलप्रभाम् ।।
पीतकौशेयवसनां नानालंकारभूषिताम् ।।
नीलोत्पलद्वयं शालिमञ्जरीं च शुकं करैः ।।
बिभ्राणां सर्वलोकस्य धात्रीं वसुमतीं भजेत् ।।

मन्त्रका र वर्णले ६ अंगमा न्यास गर्नुपर्दछ । कमलदलको मध्यमा रहेकी नीलकमलको दलको जस्तो प्रभा(कान्ति) भएकी, शरीरमा पीताम्बरका वस्त्र लगाएर पहेंली भएकी, नाना प्रकारका गरगहना पहिरिएकी र हातहरूमा दुइटा नीलकमल, धानको

---

*यहाँ केही छुटेको छ ।

*अस्य धरित्रीमन्त्रस्य महावराहो ऋषिः गायत्री छन्दः बसुन्धरा देवता भूबीजं माया शक्तिः धरित्रीपूजने विनियोगः । (संकल्प)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बाला र शुक लिएकी सबै लोककी धात्रीस्वरूप रहेकी वसुमतीदेवीको भक्ति गर्नुपर्दछ ।*

एवं ध्यात्वा जपेन्मंत्रं वेदलक्षं समाहितः ।।
जपान्ते वसुधादेवी भाषते कलशोदरात् ।।
वरं ब्रूहि प्रदास्यामि यत्ते मनसि वर्त्तते ।।
इति ब्रूवाणान्तान्देवीं प्रसूनाञ्जलिभिस्त्रिभिः ।।
सम्पूज्य प्रणमेद् भूमौ दण्डवत्साधकोत्तमः ।।
श्लोकार्द्धपतितमत्र ।। *

यसरी ध्यान गरेर चार लाखको संख्यामा मन्त्रको जप गर्नुपर्दछ । जपको अन्तमा वसुधादेवीले कलशभित्रबाट बोल्छिन् । हे भक्त ! वर माग, तिम्रो मनमा जे लागेको छ त्यो म दिनेछु । यसो भन्दैगरेकी देवीलाई तीनपटक पुष्पाञ्जलिले पूजा गरेर उत्तम साधकले भूमिमा दण्डवत् पसारिएर प्रणाम गर्नुपर्दछ ।।

नमस्तुभ्यं भगवति जगद्धात्रि वसुन्धरे ।।
विष्णुपत्नि वराहस्य दंष्ट्रास्फोटीकृतालया ।।
विश्वम्भरे नमस्तुभ्यं सर्वभूताश्रये धरे ।।
रत्नानां च निधीनाञ्च त्वदभ्यन्तरवर्त्तिनाम् ।।
लब्धुकामोस्मि कल्याणि प्रसादात्तव मेदिनि ।।
इति सम्प्रार्थयेत् देवीं सा ददाति वरन्ततः ।।
द्रक्ष्यसि प्राप्स्यसीत्येवं ततः पश्यति साधकः ।।
पदे पदे च रत्नानां निधानं योजनत्रये ।।

हे भगवती ! हे जगद्धात्री ! हे वसुन्धरा ! हे विष्णुपत्नी ! भगवान् वराहको दाह्राले च्यापेर रसातलबाट निकालिएकी र त्यहीँ रहेकी सबै प्राणिहरूकी आश्रय भएकी हे धरा ! हे विश्वम्भरा! हे मेदिनी ! हे कल्याणी! म तिम्रो प्रसादबाट तिम्रो गर्भभित्र रहेका रत्न एवम् खानीहरूको प्रत्यक्ष दर्शन गर्न र आफ्ना चाहनाहरूको पूर्तिका लागि प्राप्त गर्न चाहन्छु । यसरी देवीलाई प्रार्थना गर्नुपर्दछ । त्यसपछि देख्नेछौ पाउनेछौ भनेर देवीले वरदान दिनेछिन् । त्यसपछि साधकले तीन योजनसम्म पाइलापाइलामा रत्नहरू र खानीहरू देख्नेछ ।।

ततस्तानि समादाय यथेष्टं विहरेद् भुवि ।।
फलं स्यात् सकलं वाचि नादमात्रे शतांशकम् ।।

त्यसपछि ती रत्नहरू लिएर संसारमा यथेष्ट विहार गरोस् । स्पष्ट बोली सुनिएमा पूरै फल हुन्छ । शब्द (नाद) मात्र भएमा शतांश (१:१००) फल हुन्छ ।।

तदभावे सहस्राशः सर्वं पूर्वोदितं चरेत् ।।
आदौ पुरस्क्रियां ऊर्व्या वर्णलक्षं जपेन्मनुः ।।

त्यति नभए सहस्रांश (१:१०००) फल हुन्छ । भने अनुसार फलको अभाव हुन गएमा पहिलेकै क्रमअनुसार सधै पूजा जप आदि गरोस् । पहिले पृथ्वीको मन्त्रको पुरश्चरणका लागि लाख मन्त्रको जप गर्नुपर्दछ ।।

तद्दशांशं च जुहुयात् संस्कृते हव्यवाहने ।।
ससर्पिषा या यज्ञेन तद्दशांशं च तर्पयेत् ।।
मार्जयेत्तद्दशांशेन तद्दशांशेन वैष्णवान् ।।
विप्रान्संभोजयेन्मंत्री ततः साधनमाचरेत् ।।
अकृत्वा तु पुरश्चर्यां मंत्रः कोपि न सिद्ध्यति ।।

त्यसको दशांश संस्कार गरिएको अग्निमा हवन गर्नुपर्दछ । घृतसहित चरु आदिले त्यसको दशांश तर्पण गर्नुपर्दछ । त्यसको दशमांशले मार्जन गर्नुपर्दछ । मन्त्र जप गर्नेले त्यसको दशांशले वैष्णव र ब्राह्मणहरूलाई भोजन दिनुपर्दछ । त्यसपछि साधन (निरन्तर दैनिक रुपमा जप आदि) गर्नुपर्दछ। पुरश्चरण नगरी कुनै मन्त्र पनि सिद्ध हुँदैन ।।

इतिश्री वैष्णवीकल्पे निधिरत्नादिलाभोपयोगि-धरित्रीसाधनविधिः ।।

वैष्णवीकल्पमा निधिरत्नादिको लाभका लागि उपयोगी धरित्रीसाधनविधि बताइयो ।।

---

*भूबीज ( ) ह्रदयाय नमः । तार ( ) शिरसे स्वाह । माया (ह्रीं) शिखायै वषट् । स्वाहा – अस्त्राय फट् ।

*यहाँ आधा श्लोक छुटेको छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ईश्वर उवाच ।।

भगवान् शिवले भन्नुभयो ।

अथान्येन प्रकारेण धरित्रीसाधनं श्रृणु ।।
येन स्वर्णादिधातूनां संहतानां मृदश्मसु ।।
तथैव कुलिशादीनां खनयो रसवीरुधः ।।
रसकूपाश्च विविधा दृश्यन्ते मानवैर्ध्रुवम् ।।

अब अर्को प्रकारले धरित्रीको साधना गर्ने विधि बताउँछु । हे पार्वती ! तिमी सुन । यसले सुवर्ण आदि धातु भएको माटोढुङ्गामा त्यसैगरी हीरा आदि रत्नका खानीहरू, रसहरूका लहराहरू (स्रोतहरू-खनिज), रसका कुवाहरू लगायत विभिन्न कुराहरू मानवहरूले देख्छन् ।।

सुवर्णरूप्यताम्राणि लोहसीसकहिंगुलाः ।।
गन्धकाभ्रककर्पूरगैरिकानि मनःशिला ।।
एते चान्ये च बहवो धातवः शैलसंभवाः ।।
शिखरिप्रस्थकटकचरणोपत्यकादयः ।।

सुन, चाँदी, तामा, फलाम, सीसा, हिंगुल, गन्धक, अभ्रक, कपूर, गैरिक, मनःशिला र यी लगायत पहाडमा प्राप्त हुने अनेक धातुहरू भएका हिमालका शिखरहरू, पहाडका थुम्काहरू, भञ्ज्याङ, फेदी र उपत्यकाहरू मानवहरूले देख्छन् ।।

निम्नोन्नतासूदन्याश्च विस्तीर्णारण्यभूमयः ।।
उज्जटा उपशल्याश्च रोधो देवभुवस्तथा ।।
एषां स्थानानि वेद्यानि गूढभावमुपेयुषाम् ।।
तेभ्यः परीक्षितेभ्यस्तु युक्तिमद्भिः परीक्षकैः ।।

होचा, अग्ला, फैलिएका वनहरू, डाँडा, पाखापखेराहरू, नदीका तीरहरू, देवभूमिहरू लुकेर भूगर्भमा रहेका रत्न आदिका स्थानहरू हुन् भनेर थाह पाउनुपर्दछ । युक्तिका जानकार परीक्षकहरूद्वारा परीक्षण गरेपछि त्यस्ता स्थानहरू थाह पाइन्छन् ।।

शुभे मुहूर्त्ते पृथिवीं नमस्कृत्य हरेन्मृदः ।।
अव्यक्तशक्तिमध्यस्थविष्णुपत्न्याभिमन्त्र्य ताः ।।

शुभमुहूर्त्तमा पृथिवीलाई नमस्कार गरेर माटो खन्नुपर्दछ । अव्यक्तशक्तिको मध्यमा रहेकी विष्णुपत्नीको मन्त्रले खनेको माटोलाई अभिमन्त्रण गर्नुपर्दछ ।।

क्षौमेनाच्छाद्य सिन्दूरैस्तन्मध्ये चक्रमालिखेत् ।।
शिवशक्त्यन्तरे शक्तिस्तदन्तश्च सदाशिवः ।।

त्यस माटोलाई पाटको वस्त्रले ढाकेर त्यसका मध्यभागमा सिन्दूरले चक्र लेख्नुपर्छ । चक्रभित्र शिवशक्तिको स्थापना गर्नुपर्दछ । पहिला शक्ति र त्यसपछि सदाशिवलाई स्थापित गर्नुपर्दछ ।।

तद्बहिर्वैष्णवीगेहयुगलं च दशच्छदम् ।।
विलिखेत् कमलं मंत्री तद्बाह्ये सप्तसागरान् ।।

त्यसभन्दा बाहिर दशपत्रवाला कमल भएको जोडी वैष्णवी मन्दिर लेख्नुपर्छ । त्यसभन्दाबाहिर सातवटा सागर वृत्ताकारमा लेख्नुपर्छ ।।

वृत्ताकारांस्ततो बाह्ये स्वगेहद्वयमुद्धरेत् ।।
तद्बहिर्धरणीचक्रं सर्वसम्पत्प्रदं नृणाम् ।।

त्यसपछि त्योभन्दा बाहिर दुइटा स्वगेह बनाउनुपर्छ । त्यसबाहिर मनुष्यहरूका लागि सम्पूर्ण सम्पदा प्रदान गर्ने धरणीचक्र लेख्नुपर्छ ।।

मध्ये देवीं समभ्यर्च्य वराहं पुरतो यजेत् ।।
वामे विभूतिशक्तिं च धरणीं दक्षिणेऽर्चयेत् ।।

माझमा देवीलाई पूजा गरेर उनको अगाडि वराहको पूजा गर्नुपर्दछ । बायाँतिर विभूतिशक्ति र दायाँतिर धरणीलाई पूजा गर्नुपर्छ ।।

शृंगेष्वंगानि संपूज्य वैष्णवीं तद्गृहेऽर्चयेत् ।।
नामानि तासामजिता तदन्या चापराजिता ।।
विश्वम्भराचलानन्ता चक्रिणी कामदा परा ।।
सर्वसम्पत्प्रदा चेति वागैर्मन्त्रैस्तु ता यजेत् ।।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

शृङ्गमा अंगहरूको पूजा गरेर वैष्णवी शक्तिहरूको त्यही घरमा पूजा गर्नुपर्छ । वैष्णवी शक्तिका नामहरू अजिता, अपराजिता, विश्वम्भरा, अचला, अनन्ता, चक्रिणी, कामदा, परा र सर्वसम्पत्प्रदा हुन् । तिनीहरूलाई बीज र मन्त्रले पूजा गर्नुपर्दछ ।।

गंगाद्याः सप्तसरितः सर्वाश्च सरितस्तथा ।।
अभ्यर्च्य हिमवान्मेरुमहेन्द्रा गन्धमादनः ।।
सह्यविन्ध्यर्क्षमलयाः शक्तिमान् पारियात्रकः ।।
इत्येते गिरयः पूज्याः क्रमेणैव ततो बहिः ।।

गंगा आदि सात नदीहरू (गंगा, यमुना, गोदावरी, सरस्वती, नर्मदा, सिन्धु, कावेरी)सहित बाँकी सबै नदीहरूलाई समेत पूजा गरेर हिमालय, मेरु, महेन्द्र, गन्धमादन, सह्य, विन्ध्य, ऋक्षा, मलय, शक्तिमान्, पारियात्र यी पर्वतहरूलाई क्रमअनुसार पूजा गर्नुपर्दछ ।।

लवणेक्षुसुरासर्पिदधिक्षीरजलार्णवान् ।।
सम्पूज्य दिक्षु क्षेत्रेशानष्टौ पूर्वादितोऽर्चयेत् ।।

त्यसपछि लवण, इक्षु, सुरा, सर्पि, दधि, क्षीर र जलका समुद्रहरूलाई पूजा गर्नुपर्दछ । त्यसपछि पूर्वादिक्रमले आठ क्षेत्रपालहरूको पूजा गर्नुपर्दछ ।

अजरः कमलेशश्चाण्डधरश्चक्रपाणिकः ।।
तंत्रीजिह्वः प्रचण्डश्च युगान्तः शुकतुण्डकः ।।
तेषां नामानि दिक्पालांस्तदस्त्राणि ततो यजेत् ।।
लक्षद्वयं जपेन्मन्त्रं शेषं पूर्ववदाचरेत् ।।

अजर, कमलेश, अण्डधर, चक्रपाणिक, तन्त्रीजिह्व, प्रचण्ड, युगान्त र शुकतुण्डक यी क्षेत्रपालहरूका नाम हुन् । त्यसपछि दिक्पालहरूलाई र तिनीहरूका अस्त्रहरूलाई पूजा गर्नुपर्दछ । दुई लाख मन्त्र जप गर्नुपर्दछ बाँकी पूर्ववत् विधिअनुसारका कर्म गर्नुपर्दछ ।।

देव्यामुद्वासितायान्तु पुनरादाय ता मृदः ।।
खनेदूर्ध्व विनिक्षिप्य नमस्कृत्य वसुन्धराम् ।।
नानोपचारसंयुक्तं भक्तराशिं प्रकल्प्य च ।।
उत्सृजेत्तमथो मंत्री वाक्यमेतदुदीरयेत् ।।

धरित्रीदेवी उद्वासित भएको अवस्थामा पुनः माटो लिएर माथितिर छर्केर वसुन्धरालाई नमस्कार गरी नानाथरिका परिकार मिलाइएको भातको थुप्रो लाएर मन्त्र जप्ने व्यक्तिले छोडोस् । त्यसपछि यो वाक्य भनोस् ।।

ये चात्र संस्थिता देवा ब्रह्मविष्णुशिवादिकाः ।।
विघ्नेशाः क्षेत्रपालाश्च मातरो वनदेवताः ।।
ग्रहाश्चोपग्रहाश्चैव दिक्पाला ग्रामदेवताः ।।
यक्षाश्च गुह्यका नागा ये चान्ये खनिरक्षकाः ।।
ते सर्वे परिगृह्णन्तु इमं मंत्रं महाबलिम् ।।
विविधव्यञ्जनैर्युक्तं पयोदधिघृतान्वितम् ।।
मत्स्यण्डीशर्कराक्षौद्रपूपमोदकसंयुतम् ।।
गन्धपुष्पफलोपेतं धूपदीपादिसंयुतम् ।।
सद्रव्यं सपताकं च मंत्रपूतजलोक्षितम् ।।
मयोपकल्पितं भक्त्या सर्वेभ्यो वो नमो नमः ।।

यहाँ ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर र शिव आदि जुनजुन देवता, विघ्नेश्वर गणेश, क्षेत्रपालहरू, मातृकाहरू, वनदेवताहरू, ग्रहहरू, उपग्रहहरू, दिक्पालहरू, ग्रामदेवताहरू, यक्षाहरू, गुह्यकहरू, नागहरू अथवा यहाँको खानीका रक्षकहरू ती सबैले मैले प्रयोग गरेको मन्त्र तथा यस महाबलीलाई स्वीकार गरून् । विभिन्न परिकारहरू सहितका घिउ, दही, दुध मिलाइएका, खुँदो, सख्खर, मह, मालपुआ, लड्डु राखिएका, सुगन्धी पदार्थ, पुष्प, फल आदि हालिएका धूप, दीप आदि बालेर सुरक्षित तुल्याइएका, द्रव्यहरू, ध्वजापताकाहरूसहितका, मन्त्रले पवित्र जलले भिजाइएका र मैले भक्तिपूर्वक तयार पारिएका यी सबथोक तपाईंहरूलाई अर्पित छन् । तपाईंहरू सबैलाई बारबार नमस्कार छ ।।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

इत्युत्सृज्य बलिं देवि खनयेदाकरस्थलम् ।।
एवं कृते साधने तु विघ्ना नश्यन्ति दूरतः ।।

यसरी देवीका सम्मानमा बली छोडेर खानी भएको स्थलमा खन्नुपर्दछ । यसरी धरित्री साधन गर्नाले विघ्नहरू टाढैबाट नाश हुन्छन् ।।

देवाः सर्वे प्रसीदन्ति द्रव्यं दर्शयति क्षितिः ।।
खन्यमाने क्वचिद्भ्रान्ते द्रव्यं यद्धि न लभ्यते ।।
स्थलात्स्थलान्तरं गत्वा खनयेत् साधकस्तदा ।।
निक्षेपो मृत्तिकायाश्च यावद् विंशतियोजनम् ।।
तत्परं खनने मंत्री पुनः साधनमाचरेत् ।।
भूयो भूयोऽनुष्ठितेन धरित्रीसाधनेन च ।।
सिद्धमंत्रप्रभावेण सिद्धाञ्जनबलेन च ।।
अनुग्रहाद्देवतानां सिद्धानामनुभावतः ।।
तपसा प्राक्तनेनापि भाग्यरूपेण तिष्ठता ।।
वज्रकांचनताराणां खनयो निधयस्तथा ।।
स्पर्शाश्मरसकूपाश्च लभ्यन्ते मानवैर्भुवि ।।

देवताहरू सबै खुशी हुन्छन् र पृथ्वीले खनिज द्रव्यहरू देखाउँछिन् । खन्दैगर्दा केही भ्रान्ति भएमा अथवा द्रव्य प्राप्त नभएमा साधकले त्यस ठाउँबाट अर्को ठाउँमा गएर खन्नुपर्दछ । बीस योजन (असी कोष)सम्म यसरी माटो खन्न र फ्याँक्न सकिन्छ । त्यसभन्दा पर खन्नुपरेमा पुनः धरित्रीसाधना गर्नुपर्दछ । यसरी पुनः पुनः अनुष्ठान गर्दै, धरित्रीसाधना गर्दै खनन गर्नाले सिद्ध मन्त्रको प्रभावले, सिद्ध अञ्जनको प्रभावले, देवताहरूको अनुग्रहले, सिद्धहरूको अनुभाव/आशीषले, भाग्यको रूपमा रहेको पूर्वजन्ममा गरिएको तपस्याले हीरा, सुन, चाँदी आदिका खानीहरू र रसका कुवाहरू धर्तीमा मानवहरूले प्राप्त गर्छन् ।।

नृपादयः खनिस्वामि न कदाचित्प्रजादयः ।।
यस्तां सन्दर्शयेत्तन्तु तोषयेन्नृपतिर्धनैः ।।
खनिं वापि निधिं वापि यो नरः प्राप्य भूतले ।।
अविज्ञाप्य महीपालं स्वयं गृह्णाति लोभतः ।।
स नीतिविप्लवकरो दण्ड्यो भवति भूपतेः ।।

राजाहरू नै खानीका मालिक हुन्, प्रजाहरू हो इनन् । प्रजामा जसले खानीबारे राजालाई जानकारी दिन्छ उसलाई राजाले धन दिएर खुसी पार्नुपर्छ । भूमिमा खानी र निधि भेट्टाएपछि जसले राजालाई जानकारी नदिई लोभवश आफैं ग्रहण गर्छ त्यस्तो नीतिलाई खलबल्याउने व्यक्ति राजाबाट दण्डनीय हुन्छ ।।

तस्मात् खनिं निधानं च विलोक्य नृपतेः पुरः ।।
कथयेत्तस्य सत्कारं कुर्यात् सोपि महीपतिः ।।

यसकारण खानी र निधिलाई देखेपछि राजालाई बताउनुपर्छ र राजाले पनि त्यसको सत्कार गर्नुपर्दछ ।

स्वर्णानामाकरस्थानां हीरकाणां विशेषतः ।।
दुर्वर्णत्रपुसाभ्राश्मसाराणां च पृथक् पृथक् ।।
अन्येषामपि धातूनां कथ्यन्ते लक्षणान्यथ ।।
सकलानि सुवर्णस्य संहतानि मृदादिभिः ।।
अभास्वराणि दृश्यन्ते शीतिरीतिनिभानि च ।।
यच्च पाषाणसम्पृक्तं तदन्तर्गतमेव यत् ।।

सुन भएको ठाउँ, खासगरी हीरा भएको ठाउँ, राङ, अभ्रक, फलाम र अन्य धातुहरूको पनि अब लक्षण बताइन्छ । सुवर्णका सबै धाउहरू माटो आदिले गर्दा चम्किला देखिदैनन् । बालुवा र कीट भएका, ढुङ्गा मिसिएका आदि हुन्छन् ।।

❑❑

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी आदित्यवार

– डा. श्यामसुन्दर राजवंशी*

माघ शुक्ल त्रयोदशी भन्नासाथ श्रीस्वस्थानीव्रत समाप्तिको अघिल्लो दुई दिनको त्रयोदशी तिथि भनेर बोध हुन्छ । यो तिथि देखि चैत्र शुक्ल प्रतिपदाको तिथि सम्म पुग्न ४७ वटा तिथि पार गर्नु पर्छ । यो कुरा पंचांग पात्रो पल्टाए वा भित्ते पात्रो पल्टाएर पनि थाहा हुने कुरो हो । चैत्र शुक्ल प्रतिपदा तिथि र वैशाख संक्रान्ति (वैशाख १ गते) एकै दिन परेको हुंदैन त्यो संयोग पात्रो र भित्ते पात्रोमा देख्न पाइएको छैन । केही वर्ष अघिदेखिको पात्रोलाई लिएर बनाइएको तालिका यस प्रकार छ ।

सालको शुरुको दिन	तिथि र वार	दिन	तारिख	गएको माघ शुक्ल त्रयोदशी	आउने माघ शुक्ल त्रयोदशी
२०८० वैशाख १ अधिकमास	वैशाख कृष्ण नवमी शुक्रवार	३६५	१४ अप्रील २०२३	२०७९ माघ २०गते	२०८० माघ १० गते
२०७९ वैशाख १	चैत्र शुक्ल त्रयो दशी विहीवार	३६५	१४ अप्रील २०२२	२०७८ फागुन २गते	२०७९ माघ २० गते
२०७८ वैशाख १	चैत्र शुक्ल द्वितीया बुधवार	३६५	१४ अप्रील २०२१	२०७७ फागुन १३ गते	२०७८ फागुन २ गते
२०७७ वैशाख १ अधिकमास	वैशाख कृष्ण षष्ठी सोमवार	३६५	१३ अप्रील २०२०	२०७६ माघ २४ गते	२०७७ फागुन १३ गते
२०७६ वैशाख १	चैत्र शुक्ल नवमी आइतवार	३६५	१४ अप्रील २०१९	२०७५ फागुन ५गते	२०७६ माघ २४ गते
२०७५ वैशाख १ अधिकमास	वैशाखकृष्ण त्रयो दशी शनीवार	३६५	१४ अप्रील २०१८	२०७४ माघ १५ गते	२०७५ माघ २४ गते
२०७४ वैशाख १	वैशाख कृष्ण तृतीया शुक्रवार	३६५	१४ अप्रील २०१७	२०७३ माघ २७ गते	२०७४ माघ १५ गते
२०७३ वैशाख १	चैत्र शुक्लसप्तमी बुधवार	३६५	१३ अप्रील २०१६	२०७२ माघ ८ गते	२०७३ माघ २७ गते

*लिपिविद्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२०७२ वैशाख १ अधिकमास	वैशाखकृष्ण दशमीमंगलवार	३६५	१४ अप्रील २०१५	२०७१ माघ १८ गते	२०७२ माघ ८ गते
२०७१ वैशाख १	चैत्र शुक्ल चतुर्दशीसोमवार	३६५	१४ अप्रील २०१४	२०७० माघ २९गते	२०७१ माघ १८ गते
२०७० वैशाख १	चैत्र शुक्ल चतुर्थी आइतवार	३६५	१४ अप्रील २०१३	२०६९ फागुन १२ गते	२०७० माघ २९ गते

माथिको तालिका हेर्दा वैशाख १ गतेको दिन अरु वर्षहरुमा एउटै तिथि गरि दोहरिएको देखिँदैन । तारिख भने दुइटा वर्षमा अप्रील १३ परेका छन् भने अरु सवैमा १४ तारिख नै परेका छन् । माघ शुक्ल त्रयोदशी प्राय माघ महिनामा नै परेका छन्, कुनै कुनै वर्षमा फागुनमा परेका पनि छन् । अधिकमास परेको चार वटा वर्ष तालिकामा देखा परे तर ती वर्षमा ३९० दिन भएको वर्ष एउटा पनि छैन । जसरी वैशाख १ गतेकोदिन तिथि त्यही दोहरिएको देखिँदैन त्यस्तै माघ शुक्ल त्रयोदशी पनि गते दोहरिएको देखिएन । कति वर्षमा संजोगवश कहिले काँही जुर्ला पनि परन्तु नजुर्ला पनि भन्न सकिन्न ।

तसर्थ वि.सं. ६६४ को वर्ष र वि.सं. ६६५ को वर्षमा ३९० दिनको वर्ष थियो भनेर पत्याउने आधार छैन । त्यसकारण वि.सं. ६६४ को वर्षमा अभिलेखमा अधिमास देखापरेको र विसं ६६५ भनेको शक ५३० भएकोले त्यो शक वर्षमा अधिमास परे तापनि ती वर्षमा ३९० दिनको वर्ष भनेर सिद्ध हुने आधार छैन । यदि ३९० दिनको अवधारणा लिएको देखियो भने त्यो सरासर गलत हो भन्न सकिन्छ ।

यो सन्दर्भ किन त भन्दा अहिलेको माघशुक्ल त्रयोदशी र उहिले संवत् ३१ को माघ शुक्ल त्रयोदशीमा कुनै भिन्नता छैन । उहिलेको पात्रोमा ३९० दिन हुने भए अहिलेको पात्रोमा पनि हुनुपर्ने हो । जव अधिमास भएकै वर्षमा पनि अहिले ३९० दिन छैन भने उहिले मात्र किन ३९० दिन हुने कल्पना गर्ने हो, यो बिल्कुल नाजायज हो । यस प्रकारको नाजायज कल्पनालाई पनि गणना भन्दै दुनियाँलाई भ्रम पारियो किन ? यही विषयलाई मूल केन्द्रबिन्दु बनाई भ्रमलाई निमिट्यान्न पार्न जरुरी भएको तथ्य प्रकाश पार्ने प्रयास गरिन्छ ।

ॐ एक त्रिंशत्तमे वर्षे वर्तमाने स्वसंस्थया माघ शुक्ल त्रयोदश्याम्पुष्येण सवितुर्दिने

(संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी आदित्यवार पुष्य नक्षात्र)

(लिच्छविकालका अभिलेख पृष्ठ ३१७)

सबैभन्दा पहिला ध्यानाकृष्ट हुने कुरा यहाँ संवत् ३१ उल्लेख भएको तिर हो । यस वर्ष भन्दाअघिका कुनै पनि अभिलेखमा स्पष्ट रुपले बार उल्लेख नभएको र संवत् ३१ को माघ शुक्ल त्रयोदशीमा वार उल्लेख भएको छ । अर्को ध्यानाकृष्ट हुने कुरा यही संवत् ३१ को पौषको अभिलेखमा अधिकमासको उल्लेख हुनु हो ।

बारको उल्लेख नपाएसम्म लिच्छविकालका संवत् बारे गणना गरी निर्णय गर्ने आधार पाइएको थिएन र संवत्को निर्णय गर्दा सर्वप्रथम लिच्छविकालमा प्रचलित अधिकमास पद्धतिको विवेचना हुनु आवश्यक छ जस्तो लाग्छ भनी इतिहासकार धनवज्र वज्राचार्यले चाँगुनारायणको सुनको कवचको मनिरहेका यस सुवर्णपत्र अभिलेखको व्याख्या गर्ने क्रममा व्यक्त गर्नु भएको छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यो अभिलेखमा भएको मिति संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी आदित्यवार पुष्य नक्षत्र हो । यो **संवत्को निर्णयको लागि श्रीशङ्करमान राजवंशीले यस अभिलेखको तिथि मितिको गणना अनेक किसिमले गर्नु भएको छ । उहाँले एउटा निष्कर्ष पनि निकाल्नु भएको छ। तर यस विषयमा अझ गहन अन्वेषण हुनु जरुरी छ जस्तो लागेकोले उहाँले गर्नु भएको गणनाको विवरण यहाँ दिइएन** भनी लिच्छविकालको अभिलेख को पृष्ठ ३१९ मा जनाउनु भएको छ ।

यसको कारण स्पष्टै छ कि सिद्धान्त पद्धति जे जस्तो भए पनि लिच्छविकालमा चलेको संवत् शकसंवत् र मानदेव संवत् आयो भनी सिद्ध गरेर दिइएको भए उहाँ खुशी हुनुहुन्थ्यो । उहाँको अपेक्षा अनुरुपको निष्कर्ष नआएको कारण गणनाको विवरण दिइएन । यो भन्नुको मूल तात्पर्य यही हो अरु होइन स्पष्ट बुझ्न सकिन्छ ।

यही सिलसिलामा २०४३ सालको कार्तिकमा आएर लिच्छविसंवत्को निर्णय तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान कमलादी काठमाडौंबाट प्रकाशित भयो । यस ग्रन्थमा चाँगुको अंशुवर्माको अभिलेखमा लेखिएका तिथि वार नक्षत्र सवै ट्वाक्कै मिल्न आए भनी गणनाको फेहरिस्त सहित दिइएको छ । तर बिडम्वना त्यसमा दिइएको गणनाको त्यो फेहरिस्त कसैले बुझेको देखिएन । यो भन्दा अघि धनवज्र वज्राचार्यले जे अपेक्षा गरेका थिए । त्यही अपेक्षाकृत नतिजा आएको देखेर धनवज्र भने दंग हुनु त स्वभाविक हो । तर उहाँ पनि गणना बुझेर दंग परेका भने होइनन् । हुनपनि यो नतिजा त्यस्तै समूहलाई खुशी पार्न अनेक कैफियत गरी गणितको जालो रचना गरेको बाहेक अरु होइन भन्ने पनि खुलासा हुन आएको छ ।

लिच्छविसंवत्को निर्णयमा दिइएको गणनाका केही अंश

१) संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी तिष्यनक्षत्र आइतवार

२) अभिलेखको संवत् ३१ (=६३३+३१)=वि.सं. ६६४ (=६६४–१३५)=शकसंवत् ५२९ हुन्छ

३) अभिलेखको संवत् ३१ को पौषमा अधिमास लिइएको थियो भन्ने कुरा भक्तपुर इनाय्चोको अभिलेखको प्रसंगमा परिसकेको छ ।

४) यसकारण चैत्र१,वैशाख२ज्येष्ठ३, आषाढ४, श्रावण५,भाद्र६,आश्विन७,कार्तिक ८,मार्ग९, प्रथमपौष१०,द्वितीय पौष११ यी गतमास हुन्छन्

तिथिगण=चैत्रशुक्ल प्रतिपदादेखि इष्टदिन सम्मका तिथि

=चैत्रादि गतचान्द्रमास X३० + वर्तमान चान्द्रमासका शुक्लादि वर्तमान तिथि

=११X३०+१३=३४३

५) गणनाका अन्तिम चरणमा त्रिफल संस्कार गरिएको छ

	घडी । पला
रेखान्तर	= + १।९
भुजान्तर	= – ।१७
चर	= – १।२१
	–१।३८
	+१।९
त्रिफल संस्कार	= –०।२९

त्यसको आलोचनात्मक टिप्पणी

१) अभिलेखमा पुष्यनक्षत्र भनी दिइएको छ। पुष्य र तिष्य एउटै भएकोले कुनै आपत्ती होइन । तैपनि पुष्य जनाएको भए पनि हुने ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२) ४९८+१३५=६३३ गर्नुको अर्थ र ३१ +४९८ =५२९ गर्नु कुरो एउटै हो । सुमतितन्त्रले ४९८ बोलेको छ तर ६३३ बोलेको छैन । जव शक ५२९ नै भन्नु छ भने ३१ मा ४९८ जोडे पनि हुने हो ।

अतः ३१ मा ६३३ जोड्नु कैफियत को गन्ध आएको देखियो । यहाँ माघ भएकोले ६३३ जोडियो यदि वैशाख जेष्ठको मितिमा पनि वार देखियो भने त्यही ६३३ जोडेर त हुंदैन । तव ६३४ जोड्ने सूत्र सुमतितन्त्रमा पनि छैन ।

३) संवत् ३१ बाट सोझै गणित गर्ने सारणी नभएकोले शक ५२९को सारणी लिनु परे पछि शक ५२९ को वर्षमा अधिमास छ वा छैन हेर्ने हो । जव शक ५२९ को वर्षमा अधिमास नभए पछि १ महिना जोड्नु परेन । गणकले यहाँ भूल गरेको खुलासा स्पष्ट हुन्छ ।

४) गणना गर्न तालिका शक ५२९ को लिने, अधिमास भने संवत् ३१ को लिने यो सिद्धान्त विपरीत हो ।

शक ५२९ मा अधिमास छैन भन्ने कुरा गणकले दिएको अधिमास तालिका पेज २९३ देखि २९७ बाटै हेर्न सकिने हो ।

चैत्रदेखि पौषसम्म गतमास १० महीना भए पछि १०X३० गर्नु पर्ने १०X३०+१३ गर्दा ३१३ मात्र हुनुपर्ने स्पष्ट छ ।

गणकले ३४३ बनाएर गणना गरिएकोलाई भयंकर भूल हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यसले परिणाम यो देखाउँछ कि त्यो वर्ष शकसंवत्मा ३९० दिनको वर्ष र शक ५३० को चैत्र शुक्ल प्रतिपदादेखि वि.सं. ६६५ को वैशाख १ गते आउन १० दिन लाग्यो भने वि.सं. ६६४ को वर्ष मा ४०० दिन भएको हुनुपर्ने हुन्छ, जुन असंभव छ ।

५) सिद्धान्त र पद्धतिमा

रेखान्तर पलानि+भुजांतरपलानि+चरपलानि =कालसंस्कारत्रयम् भनेर दिइएको छ ।

गणकले रेखान्तरबाट भुजान्तर र चर दुवै घटाएको छ । फेरि रेखान्तर १।९ मनगढन्त ढंगले पुनःखल्तीबाट निकाली खुरुक्क जोड्न ल्याएको छ । यो सिद्धान्त र पद्धतिको प्रतिकूल हो ।

यसरी मान्छेको आँखामा धूलो छ्याप्ने गणना देखाएर तिथि वार नक्षत्र सवै ट्वाक्क मिल्न आए भन्न गणकले अलि लाज मान्नु पर्ने हो ।

जव गुरुले यस्तो असंभव गणना सिकाउँछ भने उनका चेलाहरुको हैसियत कस्तो होला स्वतः अनुमान लगाउन सकिन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि गणना के हो यसका पद्धति के हो ? केही नबुझ्नेहरुले त्यस्तो गुरुलाई नेपालका बैद्धिक, प्राज्ञिक विभूति,इतिहास संशोधनका ज्योति, नेपालका शुक्रतारा भनेर तारिफ गर्नु भनेको राजा नांगै छ तर राजाको लुगा अति राम्रो भनी तारिफ गरेको कथा भन्दा यो केही फरक हो जस्तो लागेन ।

संवत् ३१ माघ शुक्ल त्रयोदशी आइतवार को तारिख गणना

चाँगुनारायणको सुनको कवचको मनिरहेका यस सुवर्णपत्र अभिलेखमा भएको मितिमा संवत् ३१ दिइएको छ । यो लिच्छविसंवत् ५३१ को संक्षिप्तमा व्यक्त गरिएको संवत् ३१ हो । यो शकसंवत् शुरु हुनु भन्दा २ वर्ष अघिको संवत् भएकोले लिच्छविसंवत् ५३१ भनेको शक ५२९ हुने भएको हो । यहाँ शकसंवत् चैत्रबाट शुरु हुने संवत् र लिच्छविसंवत् कार्तिकबाट शुरु हुने संवत् हो । अतः लिच्छविसंवत् ५३१ लाई शक ५२९ को कार्तिक देखि शक ५३० को आश्विनसम्म रहन्छ भन्न पनि पाइयो ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अभिलेखको मिति माघ भएकोले शक ५२९ माघ शुक्ल त्रयोदशी भन्न सकियो । माघमा इस्वीसंवत् फेरि सक्ने भएकोले पौष माघ फागुन यी तीन महीनामा शकसंवत्मा ७९ जोड्नु पर्ने र यी बाहेक अन्य महीना भएमा शकसंवत्मा ७८ जोड्नु पर्ने हुन्छ ।

यसकारण यहाँ इष्ट शक = शक ५२९ भयो । इष्ट इश्वी ५२९ + ७९ गर्दा = इश्वी सन् ६०८ भयो । ६०८लाई ४ ले भाग गर्दा निशेष आउने भएकोले यो लिपयरको वर्ष हो भनी ख्याल राख्नु पर्छ । अतः क्षेपक ६० .०० जोड्नु पर्ने भएको हो ।

तिथिगण = चै१वै२जे३आ४श्रा५भाद६आ७का८मं९पौ १०+मा१३=३० X १०+१३=३१३ । शक ५२९ को वर्षमा अधिमास छैन । ३१३−१=३१२(यहाँ मेष तिथ्यन्त १ आएको हुनाले)

न्यास १

विवरण	शक	ति.शु	वार	इश्वी	तारिख	रविकरण	चन्द्रकरण
धुवकोष्ठ १ गतिकोष्ठ १,२ क्षेपक	−७९ ६०० ८	२४.६० ७.४५ २८.५०	५.६९ ४.८२ ३.०५	० ६०० ८	१८.९४[१] ३.८२ ०.०५ ६०.००	१०५.७ ३५८.० ०.०	२८१.५ ७३.६ ३४.६
मेषादौ तिथिभोग्य कालान्तरम्	५२९	०.५५[६] +०.४५	६.५६[५] +०.४५ +२.४६	६०८	८२.८१[४] +०.४५ +२.४६	१०३.७०[३] +०.४५ −.२१	२९.७०[२] +०.४५ +१.६९
मेषतिथ्यन्ते गतिकोष्ठ ३ (पूर्वार्धे)		१.०० ३००.०० १०.०० २.००	२.४७ १.३१ २.८४ १.९७		८५.७२ २९५.३१ ९.८४ १.९७	१०३.९४ २९१.४ ९.७ १.९	३१.८४ २५८.२ ८.६ १.७
		३१३	१.५९		३२.८४	४६.९४	३००.३४
माघ शुकल त्रयोदशीको रविपराख्य र चन्द्रपराख्य −.३० ऋणम्			−.३०		−३०	+.१३० −.३०	−.४२९
			१.२९		३२.५४		
			−..२९	६०८	−.२९		
सूर्योदय कोष्ठ ४			१.००	फेब्रुवरी	३२.२५ ३१.०० १.२५		
परिणाम= इश्वीसन ६०८ फेब्रुवरी १ आइतवार ।							

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१. प्राचीन रीतमा दिइएको अंश ।
२. योगफल लाई ३६०ले भाग गरी शेष फल
३. योगफल लाई ३६०ले भाग गरी शेष फल ।
४. सामान्य वर्ष भएकोले ५९ जोडेको
५. योगफल लाई ७ ले भाग गरी शेष फल ।
६. योगफल लाई ३० ले भाग गरी शेष फल ।

निष्कर्ष

१. डा. कमल प्रकाश मल्लको नेपालका इतिहास–संशोधकहरुको उत्थान र पतन नामक पातलो पुस्तिकामा संवत् ३१ माघशुक्ल त्रयोदशी आदित्यवार पुष्य(तिष्य) नक्षत्र भनेको जुलियन पात्रो अनुसार AD 608 February 4 तारिख हो भनिएको छ । उहाँका अनुसार यो गणितको परीक्षण Herman Jacobi को The computation of Hindu Dates in Inscriptions etc.को आधारमा गरेको भनी पेज २६ मा दिइएको छ । यद्यपि उहाँको गणनामा आदित्यवार नै आएको हो वा होइन प्रष्टिन सकेको छैन । फेरि कुन सारणी प्रयोग गरेर गणनाको पद्धति चरण के हो ! खुलाउनु भएको पनि छैन ।

२ माथि गरिएको तारिख गणनामा इस्वी ६०८ फेब्रूअरी १ तारिख आदित्यवार नै आएकोले डा. मल्लको हिसाव अलिकति मिलेन भन्ने देखियो ।

३. संशोधन मण्डलले कुनै एउटा मितिको पनि तारिख गणना गरेको देखिएको छैन । यदि गणना गरेर हेरेको भए तिथिगण ३४३ गरेर हिसाव गर्दा मार्च ८ तारिख पर्ने देखिन आउँथ्यो । तव माघ महीनाको तिथि मार्च ८ भन्ने देखिना साथ आफ्नो गणना नमिले को त्यही वेला थाहा हुन्थ्यो । यो आधारबाट हेर्दा संशोधन मण्डललाई तारिख गणना गर्न आउदैन रहेछ भन्ने पनि प्रष्ट रुपले बुझियो । त्यसकारण संशोधन मण्डलका निर्णयहरु एक पक्षीय मात्र हुने रहेछ भन्ने पनि बुझियो ।

४. माथि अधिकमास भएको सालमा पनि ३९० दिन नभएको उदाहरणहरु दिएको छ । माघ शुक्ल त्रयोदशीको तिथिगण ३४३ मानियो भने विक्रमसंवत्को क्यालेण्डरमा फागुनको २५ गते पर्ने र मार्च ८ तारिख पर्ने भनेको लिच्छविसंवत्को निर्णयमा गरिएको गणनाहरु बिल्कुल गलत सिद्ध भएको प्रमाणित हुन्छ ।

सन्दर्भसूची

१. धनवज्र वज्राचार्य – लिच्छविकालका अभिलेख (२०३०) : नेपाल एशियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

२. नयराज पन्त – लिच्छवि संवत्को निर्णय (२०४३): नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, कमलादी, काठमाडौं ।

३. डा. कमलप्रकाश मल्ल – नेपालका इतिहास–संशोधकहरुको उत्थान र पतन (२०५४)नेपाल टेक्ष्ट सोसाइटी ,कान्तिपुर ।

४ हरेक वर्ष निस्कने सूर्य पञ्चाङ्ग सजिलो पात्रोहरु

❑❑

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मनाङमा मिलारेपा

– कल्पना पराजुली*

मिलारेपाको परिचय :

गुरु मिलारेपाको जन्म (सन् १०४०–११२३) तिब्बतको पश्चिम भागको गुङथाङ प्रदेशको क्याङाचा गाउँमा भएको थियो । मिलारेपा शेराव ग्याल्छेन वंशका थिए । उनको पिता छोरो जन्मेको खबर सुनेर साह्रै खुसी भएर सबै काम चाडैं सिध्याएर घर फर्के । अति प्रफूल्लित मनस्थितिमा छोराको नाम **"थोपागा"**(सुन्दैमा आनन्द) राखे । चार वर्षपछि उनीहरुकी एउटी छोरी पनि जन्मिन् । छोरीको नाम पेता गोंकी राखियो । *(चार महान सिद्धको जीवनी पेज ६३)*

अत्यन्त धनी परिवारमा सन् १०४० मा जन्मेका थोपागाको कुल मिला थियो । तिनै मिला कुलमा जन्मेका व्यक्ति पछि सुतिको बर्को(रे) मात्र ओढेर हिमालमा बस्न सक्ने व्यक्ति (पा) भएपछि मिलारेपा नामले चिनिए ।*(महायोगी मिलारेपाको काठमाण्डौं उपत्यकाको यात्रा पेज ६१)*

तिब्बती भाषामा रे भन्नाले सुतीको वस्त्र र पा भन्नाले धारण गर्ने वाला भन्ने हुन्छ । उनको नामको अगाडि भट्टारक, जेचुन, योगेश्वर जस्ता पदवी जोडेर जेचुन साथै मिलारेपा आदि शब्दले पनि उनलाई सम्बोधन गरिन्छ । तिनै थोगापा पछि गएर सिद्ध मिलारेपा बने ।

मिलारेपाले भोटको ल्होढाक भन्ने ठाउँमा गएर मार्पा लोचावा छोक्यीलोडो (सन् १०००-१०८५) सँग ६ वर्ष ८ महिना बसेर चक्रसंवर, हेवज्र , महामाया, चतु:पीठ, गुह्यसमाज जस्ता तन्त्रहरुको अभिषेक, आगम र निर्देशनहरु लिएका थिए । साथै महामुद्रा तथा नारोपाका षडधर्महरुको पनि उपदेश लिएर नेपाल र तिब्बतका हिमाली गुफाहरुमा ४० वर्ष जति कठोर तपस्याकासाथ ध्यान गरे ।

अधिकांश समय सिस्नुको झोलमात्र खाएर नाममात्रको कपडाले जीउ छोपेर हिमाली क्षेत्रका गुफाहरुमा मात्र बसे । घर वा विहार (गोन्पा) मा नवसी घुमन्ते योगीको जीवन बिताए । घरजम पनि गरेनन् भने भिक्षु भएर गोन्पामा पनि बसेनन् । उनका अभ्यास पद्धतिबाट प्रभावित भएर धेरै मान्छेहरु उनका चेला चेली भए । उनीहरुले पनि मिलारेपा जस्तै गुफामै बसी ध्यान गरेर उच्च स्तरको बोध प्राप्त गरे । पच्चिस योगी चेलाहरुमध्येका केहीले मिलारेपाका वज्रगीतहरुको संकलन गरी तिनीहरुकै आधारमा जीवनी पनि लेखे । *(मिलारेपाका प्रारम्भिक जीवनीहरुको सर्वेक्षण पेज १६०)*

तिब्बतमा साधना :

तिब्बतको ल्होढाग भन्ने स्थानमा मार्पा लोचावा (सन् १०१२-१०९७) नामक बौद्ध गुरु अनुवादकलाई भेटेर बौद्ध धर्मको अभ्यास गर्न थाले । मार्पाले लगभग २१ वर्ष नेपाल र भारतको भ्रमण गरी भारतीय गुरुहरु नारोपा, मैत्रीपा, कुकुरिपा तथा नेपाली पिण्डपा चिथार्पा र फम्थिङ्पाबाट बुद्ध धर्मको शिक्षा दीक्षा

*लिपि अधिकृत, राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

लिई अभ्यास गरेका थिए । एघारौँ शताब्दीमा उत्तरी भारत र काठमाण्डौँ उपत्यकामा प्रचलित वज्रयान बौद्ध धर्मका संस्कृत,अपभ्रंश आदि भाषाहरुमा लेखिएका ग्रन्थहरुको तिब्बती भाषामा उल्था गर्नमा मार्पाको उल्लेखनीय स्थान छ । यिनै मार्पा गुरुको सेवा गरी मिलारेपाले वज्रयानको उच्चतम अभ्यास महामुद्रासँग सम्बन्धित उपदेश प्राप्त गरे ।

मार्पाका छोराका लागि मिलारेपा एक्लैले बनाएको सेखार गुथोग नामक नौतले भवन तिब्बतको न्यानाङ्मा अहिले पनि छँदैछ । त्यसैको प्रतिलिपि भक्तपुरको महामञ्जुश्री क्षेत्रमा बनाइएको छ, जहाँ मिलारेपाले एघारौँ शताब्दीमा ध्यान गरेका थिए । (महायोगी मिलारेपाको काठमाण्डौँ उपत्यकाको यात्रा पेज ६२)

मिलारेपाको नेपाल आगमन :

आफ्ना गुरुबाट वज्रयानका अभिषेक र उपदेशहरु लिएपछि साधनाको क्रममा मिलारेपा नेपालको हिमाली क्षेत्रका गुफाहरुमा आए । सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको हेलम्बु गाविसमा रहेको ताग्फुग सेङ्गे जोङ गुफामा लामो समयसम्म तपस्या गरेको कुरा प्रसिद्ध छ ।

त्यस्तै भक्तपुर, मनाङ, उत्तरी गोर्खाका नुब्री र चुम, मुस्ताङ र दोलखाको लाब्ची क्षेत्र मिलारेपाको तपोभूमि हुन् । चुमपारिको ढाग्कार तासो क्षेत्रमा मिलारेपालाई महामुद्रा सिद्धि भयो । त्यसपछि पनि तिब्बतको दिङ्गी,कैलाश, डिन,न्यालाम, छुवार आदि क्षेत्रहरुमा तपस्या गर्दा धेरै चेलाहरु बन्न पुगे । ती मध्ये रेछुङ् दोर्जे ढाग् नामक मन्त्रधर र दाग्पो लार्जे गम्पोपा नामक भिक्षु प्रमुख चेलाहरु भए । ८३ वर्षको उमेरमा लाव्ची छुवार(दोलखा) भन्ने ठाउँमा धेरै चेलाहरुको बीचमा उनको परिनिर्वाण भयो । (महायोगी मिलारेपाको काठमाण्डौँ उपत्यकाको यात्रा पेज ६२)

मिलारेपा,धर्म देशना र दोहा :

मिलारेपाले आफ्ना बौद्ध धर्म देशनाहरु दोहाका माध्यमबाट बताउने गरेको भेटिन्छ . पशु पंक्षि या मानव सबैलाई दोहाका माध्यमबाटै उपदेश या देशना गरेको पाइन्छ ।

दोहा :

मिलारेपा बाल्यकालदेखि नै सुमधुर स्वरका धनी थिए । आमासँग गाउँमा हुँदा गीतमा मस्त भएर हिँडदा दुःखी आमाको मन रोयो । तँ यस्तो दुःख परेको बेलामा पनि खूब गीत गाउदै हिँडने हैन ? कसरी सकेको ? भन्दै पिटिन् । त्यस पछि उनी आफँ रोएर मूर्छा परेकी थिईन् उनी । पछि मार्पा गुरुसँग उपदेश पाएर ध्यान गर्ने क्रममा हिमालयका गुफा र कन्दराहरुमा मानिसहरु भेट्दा पनि गीतमै उपदेश दिने गर्थे । गाउँलेहरुले ती गीत कण्ठस्थ पारेर गाउने गर्थे ।

वज्रयान पद्धतिको उच्चतम अवस्थामा महामुद्रा सिद्धि गरे पश्चात उनी आफूले बोध प्राप्त गरेका अनुभूतिहरुलाई दोहाको रुपमा स्थानीय लोकगीतको भाका मार्फत् गाएर उपदेश दिन्थे । भारतीय महासिद्धहरुले आफ्ना बोधका अनुभूतिहरुलाई दोहा मार्फत् नै अभिव्यक्त गरे जस्तै तिब्बती सिद्धहरुले गुरुको रुपमा व्यक्त गर्ने प्रचलन छ । यद्यपि ठ्याक्कै संस्कृत दोहाको नियममा बाँधिएको भने पाइदैन । त्यसैले मिलारेपाको दोहा वा धार्मिक गीतलाई तिब्बती भाषामा मिलाही गुर्बुम् भनिएको छ । जात्राहरुमा गाइने गीतहरुलाई तिब्बती भाषामा शे वा लु भनिन्छ । यसैबाट तामाङ भाषामा सेलोको प्रचलन चलेको हुनसक्छ । यस सन्दर्भमा मिलारेपाका गीतहरु लोकगीत नभएर लोकगीतका भाकामा गाइएका दोहाहरु हुन् जसमा दार्शनिक शब्दहरुलाई उपमाहरूको प्रयोगबाट मिठासयुक्त बनाइएको हुन्छ ।

नालन्दा विशाल शब्द सागर अनुसार दोहा भनेको मात्रिक छन्दमा लेखिने रचना हो जसमा चार चार चरण वा पाउहरु हुन्छन् । यसलाई दुई पङ्तिहरुमा लेखिन्छ । यसको पहिलो र तेस्रो चरणहरुमा १३/१३ मात्राहरु हुन्छन् भने दोस्रो र चौथो चरणहरुमा ११/११मात्राहरु रहन्छन् । दोस्रो र चौथो चरणमा टुकान्त मिल्नु पर्दछ । त्यस्तै संकिर्ण रागको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एक भेदलाई पनि दोहा भनिन्छ । *(नालन्दा विशाल शब्दसागर पृ.६२४)*

सामान्यतया बौद्ध धर्ममा सहजयानका सिद्धहरुका अनुभूतिजन्य काव्यात्मक अभिव्यक्तिलाई दोहा, सोरठा पादकुलक,अडिल्लवदनक, गाथा (आर्या), रोला, उल्लाला, महानुभाव र मरहट आदि छन्दहरुमा व्यक्त गर्ने गरेको पाइन्छ भने यसमा पनि दोहा छन्द नै मुख्य रुपमा प्रयोग भएको पाइन्छ । *(सिद्ध सरहपादकृत बौद्ध दोहाकोश-गीति.पृ.३३)*

सामान्यतया बौद्ध वाङ्मयमा वज्रयानका सिद्धहरुका बोधका स्वतः स्फुर्त गीतहरुलाई दोहा वा चर्या गीति र चर्या पद भनिन्छ । जसमा प्रकृति र ग्रामीण जीवनका दृष्टान्तहरु प्रयोग गरिएको हुन्छ। *(Sahaja The Role of Doha & Carya Giti in the Cultural Indo Tibetan Interface* पृ.२)

मनाङमा मिलारेपासँग ख्यीरारेपाको भेट

मिलारेपा ध्यानमा मग्न भई बसिरहन्थे । उनी यस लौकिक संसारबाट माथि उठिसकेका थिए । उनका जीवनमा घटेका अनेकौँ आश्चर्यजनक घटानाहरु छन् । जसको बारेमा कही शिकारीहरु अचम्म मान्दै कुरा गर्दै जाँदा पहाडको फेदमा ख्यीरा रेपा नामक व्यक्तिले उनीहरुको कुरा सुनेर ती व्यक्ति त मेरा गुरु हुन् भने । तिब्बतका महायोगी उनका त्यस्ता क्रियाकलापले उनको सिद्धि जनाउँछ । उनले मिलारेपाको मृग, कुकुर र शिकारीसँग भएको घटनालाई उनीहरुका अगाडि बताए र आफू मिलारेपाको कारण धर्म अभ्यासी भएको पनि बताए । यो सुनेर शिकारीहरुमा पनि मिलारेपाप्रति अगाध श्रद्धा पैदा भयो । यसरी मिलारेपाको ख्याति नेपालभर फैलियो ।

मिलारेपा तिब्बतबाट आफ्ना चेलाहरुलाई त्यही छाडेर तत्कालिन तिब्बत नेपालका सिमा क्षेत्रका हिमाली गुफाहरुमा साधनाका लागि आएको देखिन्छ । "भट्टारक मिलारेपाले आफ्ना ह्रदय पुत्रहरुलाई उनीहरुका आ आफ्नै पर्वत गुफामा प्रतिष्ठित गरिवरी आफू चाहिँ नेपाल र तिब्बत बीचको सिमानामा अवस्थित ञ्यिश्याङ् गुर्‌ता नामक अरण्यस्थानतर्फ हिड्नु भयो । *(ख्यिरा रेपासँग भेट पेज ३६५)*

मिलारेपाको मनाङमा आगमनको कुरा अर्को सानो पुस्तिकामा पनि यसरी लेखिएको छ : नेपाल र तिब्बत दुईको सिमानास्थित न्यीस्याङ गुर्ता नामक एकान्तस्थल रहेको छ जुन उच्च पर्वतमा अवस्थित छ । *(खिरावा गोन्पो दोर्जे पेज १)*

यही स्थानमा भएको गुफामा मिलारेपाले साधना गरेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

एक थरी मानिसहरु यो ठाउँ हाल नेपाल (एकीकरणपछिको नेपाल) को मनाङ जिल्लामा पर्छ भन्छन् । मनाङीहरु आफूलाई ञ्येशाङ्पा पनि भन्दछन् । उक्त गुफामा कुकुर,हरिण र शिकारीका साथमा भट्टारक मिलोरपाको प्रतिमा पनि स्थापित गरिएको छ । नजिकैको एउटा पहाडी खोँचमा ख्यिरा रेपाको भनिने धनुष पनि अड्केको देखिन्छ । (ख्यिरा रेपासँग भेट पेज ३७९)

यो स्थान हालको मनाङ जिल्लामा पर्दछ र अहिले मिलरेपा पार्क समिति नै बनाएर त्यहाँ मिलरेपा पार्क पनि बनाइएको छ ।

दोहाका माध्यमबाट मोक्ष मार्ग

मिलारेपाको मुख्य विशेषता भनेकै दोहाका माध्यमबाट धर्म देशना गर्नु पनि हो । मुक्ति या मोक्ष मार्ग सिकाउनका लागि मिलारेपाले पशुपंक्षी या मानव सवैलाई दोहा नै प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

मनाङमा रहेको ख्यिरा रेपा जुन पहिले शिकारी थिए, हरिण र कुकुरलाई दोहाका माध्यमबाटै मोक्ष, मुक्ति, सुखमा पुऱ्याएको पाइन्छ ।

हरिणलाई सुनाएको दोहा यस्ता थियो :

"लोढागृका स्वामी मार्पाको पादकमलमा नमन,

सत्वका दुःखहरु शमन होउन् भन्ने अधिष्ठान दिनुहोस् ।

हरिणको शरीरमा रहेको, काँडक्रेदार(सिङ उम्रेको) शिर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

[illegible] यो दोहा सुन ।

[illegible] विषयहरुबाट भाग्दै भाग्दै
[illegible] भ्रमक प्रतिभासहरु भित्रबाट कहिल्यै मुक्ति पाइँदैन ।

[illegible] र मनलाई त्यागेर त्याग्न सकिँदैन ।
(क) अविद्याका भ्रमक प्रतिभासहरुलाई त्याग्ने बेला आएको छ ।

[illegible] विपाक अत्यन्तै तीव्र र द्रुत हुन्छ ।
[illegible] साधना भागेर कहाँ मुक्ति पाइन्छ ?
[illegible] चित्ततत्वको साथमा भाग्नु ।
चित्ततत्व बोधिको भूमितर्फ भागेर जानू ।
अन्यत्र भागेर मुक्तिको आकाङ्क्षा गर्छौ भने त्यो एउटा भ्रम मात्र हुने छ ।

मनको भ्रान्तिलाई नाश गर्नको निमित्त, आऊ, यहाँ बस ।
अहिले तिम्रो सोचाइमा मृत्युलाई साँच्चै नै सहन सकिन्न जस्तो लाग्दो हो ।
पारिपट्टिको पहाडमा मुक्ति पाइएला कि भनी आशा गर्‍यौ
(अहिले) यता पहाडतिर समातिएला कि भनी डरायौ ।
त्यही आशा र डर लिएर संसारमा भौंतारिरह्यौ ।

तिमीलाई नारोपाको ६ धर्मका बारेमा उपदेश सुनाउँछु ।
महामुद्राको भावनाको बारेमा पनि देशना गर्छु ।"

यसरी ब्रह्मघोष जस्तो स्वरमा भट्टारक मिलारेपाले एकदमै सुन्दर र मनमोहक दोहा गाउनु भयो । त्यो दोहा कर्णमार्गभित्र प्रवेश गराउने अर्थात् त्यो दोहा सुन्ने जो कोही प्राणीको मन पनि मन्त्र- मुग्ध हुने थियो । (ख्यिरा रेपासँग भेट पेज ३६७)

उपसंहार

यसरी मिलारेपाले धेरै कुकर्म गरेता पनि कठोर तपस्या गरेको कारण उनले एकै जीवनमा मोक्ष प्राप्त गरेको अनेकौं प्रसंगहरु पाइन्छ । उनी आफ्नो गुरु मार्पाको आज्ञा अनुसार नेपालका विभिन्न पहाडी भेगका गुफा र कन्दराहरुमा सम्पूर्ण कुराहरु त्यागेर अल्पहारी भई दिन रात नभनी, भोक, प्यास, मौसम, र विघ्न बाधाका रुपमा आएका अदृश्य अमानुष शक्तिहरुसँग सामना गर्दै कठोरभन्दा कठोर तपस्या गरी ध्यानको उच्चतम अवस्थामा पुग्न सफल भएका थिए ।

मिलारेपाको तपस्या र सिद्धिबाट धेरै मानिसहरु प्रभावित हुने गर्दथे त्यसैले उनका धेरै अनुयायी बने । यसै क्रममा मनाङमा शिकारी ख्यीरारेपाको मृग लखेट्ने क्रममा योगी मिलारेपासँग भेट हुँदा मिलारेपाको उपदेश पाएपछि ख्यीरारेपाले आफ्ना धनुष र वाण त्यागी बौद्ध धर्म अपनाई मिलारेपाको शरणमा गएका थिए । अहिलेसम्म पनि त्यो धनुष र वाण मिलारेपाले ध्यान गरेको गुफा माथिको पहरामा देख्न साकिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु :

१. अनु. निमा छिरिङ शेर्पा,चार महान सिद्धको जीवनी, धर्म चक्र कमिटि, दार्जिलिङ, सन २०१२
२. पराजुली, कल्पना, महायोगी मिलारेपाको काठमाण्डौं उपत्यकाको यात्रा, अभिलेख–३२, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाण्डौ बि.सं २०७१
३. पराजुली, कल्पना, मिलारेपाका प्रारम्भिक जीवनीहरुको सर्वेक्षण, अभिलेख–३७, राष्ट्रिय अभिलेखालय, काठमाण्डौ बि.सं २०७६,
४. श्री नवल जी., नालन्दा विशाल शब्दसागर पृ.६२४
५. प्रो. भागचन्द्र जैन 'भास्कर',. सिद्ध सरहपादकृत बौद्ध दोहाकोश-गीति.पृ.३३
६. Loseries.Andrea:.*Sahaja The Role of Doha & Carya Giti in the Cultural Indo Tibetan Interface* पृ.२
७. अनु.शाक्य,मिलन, ख्यिरा रेपासँग भेट,भट्टारक मिलारेपाका शतसहस्र दोहाहरु, आनि राज्य प्रभा बुद्धाचार्य(शाक्य), मञ्जुश्रीस्थान (ल्हासापाकु), भक्तपुर २०८०
८. अनु. आचार्य टासी,कर्मा दावा,खिरावा गोन्पो दोर्जे,श्री बौद्ध शिक्षा तथा संस्कृतिक संरक्षण केन्द्र (कर्मा लेग्श्येलिङ्ग गुम्बा) स्वयम्भु, काठमाण्डौं, मिलारेपा पार्क समिति, मनाङ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Twelve Mayūkhas in Bhāgavantabhāṣkara: Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa's Works on Dharmaśāstra

– Prof. Shanker Thapa, Ph. D.*

Introductory Remarks

This paper is about 'history of books in the Indian North' on the basis of history of books of Hindu Dharmaśāstra. Its main focus is 'history of books' with reference to the 'Mayūkhas' which are independent books on Hindu Dharmaśāstra written by Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa contained as separate chapters in the 'Bhagavantabhāṣkaraḥ'. This paper further highlights on certain form of Hindu scholarship, belief, practices and its expansion in the Himalayas particularly Nepal with reference to procuring and publication of books on the subject. Nepal's role is prominent in the development of Hindu religious regionalism focusing on Smārta Hinduism is historical. This feature has far reaching consequences in the religious structure of Nepalese society. This very tradition in Nepal has direct historical link with the religious history of Northern India. As Hinduism took deep roots in Nepal once it arrived with the Licchavīs in the ancient times, vast number of sacred shrines, power places, places of religious eminence etc were developed. It, later on, resulted in the strong development of Hindu scholarship, scholastic tradition and emergence of eminent scholarly Paṇḍits who took Hinduism to the height of development.

Hinduism as a full-fledged religion has been deep-rooted in India and Nepal. Hinduism was overwhelming in Nepal since the ancient times. Since Nepal laid higher emphasis on Hindu practices, texts written in Northern India on different aspects of Hinduism were in demand in Nepal too. Therefore, Nepali Paṇḍits and the scholarly community probably brought them to Nepal and made easily accessible whenever necessary. Texts dealing with literary works, Āyurveda, astrology, philosophy, logic, ritual practices etc. irrespective of sectarian origin were made available in Nepal. They were later recopied and transliterated in local scripts. [1] This was

*Professor, TU

1 Shanker Thapa, 'Coordinated Catalogue of EAP 790 Digital Collection of Sanskrit Manuscripts in the Private Possessions in Nepal'; www.academia.edu/29888616/Endangered_Archives_Programme_790

a) S. Thapa, Shoji F. & K., Sasaki (2018). "A Succinct Catalog of Shanker Thapa's First

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

the practice that the society of Kathmandu valley adapted since the medieval times. Several texts on different aspect of Hindu belief system and practices were written by the Bhaṭṭas. They were also available in Nepal.

The different texts of Dharmaśāstra were important for Nepalese Hindus too. Since they deal with Hindu rules and practices, they were in the demand of the Paṇḍit community. Therefore, the Mayūkha series of twelve books of Dharmaśāstra of Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa were available in Nepal.

Mayūkha literally means 'ray'; flame', 'brightness' and 'ray of light'. Those are the texts which are Mayūkha [the rays] forming the 'Bhāṣkara' [the sun] of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa. He wrote twelve books especially focusing on Hindu rules and rituals which are called the Mayūkhas. Mayūkhas here represent to the twelve chapters as separate books compiled in a voluminous book called Bhagavantabhāṣkara written by Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa.[2]

Bhaṭṭas and Hindu Scholarship

Bhaṭṭa Brahmins lived in larger part of Indian subcontinent including Nepal. Bhaṭ, Bhaṭṭ and Buṭṭ are shortened rendition of the term Bhaṭṭa. Bhaṭ in Sanskrit is meant a teacher. Of course, many of them were the Masters of Sanskrit and the Hindu Dharmaśāstra, who produced masterpieces in Hindu theology that have been regarded significant literary contribution on the subject.

Bhaṭṭas in northern India were famous scholars of Hindu Dharmaśāstra and Sanskrit literature. India has produced several eminent scholars from among the Bhaṭṭas who remained active during a long span of time from early centuries of the Common Era to modern times. A family tree mentions the names of those scholars from the families of same dynastical line.[3] To name some of the eminent Bhaṭṭas to master in Sanskrit and philosophies who enormously contributed in the Sanskrit scholarship

Phase Digital Collection of Private Sanskrit Buddhist Manuscripts in Patan,Nepal," *Journal of Institute for the Comprehensive Study of Lotus Sutra*, 44,pp.1-12.

b) Shanker Thapa, 'Endangered Archives Programme and Digitisation of EAP 676 Manuscripts in Nepal', *Abhilekha*, Year 33: No. 33, 2072 VS, pp.106-119. www.academia.edu/27707674/Digital_Record_EAP_676',

c) Shanker Thapa, 'Metadata of Endangered Archives Programme [EAP] 676: Record of Sanskrit Manuscripts from Personal Collections in Lalitpur Surveyed and Digitised by Dr. Shanker Thapa' www.archive.org/details/METADATAOFMANUSCRIPTSFROMLALITPUR DIGITIZEDUNDER THEBLEAP676.pdf/mode/1up; www.academia.edu/16931932/ Metadata _of_Endangered_Archives_Programme_EAP_676

2 Nilakaṇṭha Bhaṭṭa, *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, Delhi: Caukhaṁbā Sanskrit Pratiṣṭhān, 1986, 926 pp. [Reprint]; Nilakaṇṭha Bhaṭṭa, *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa II, Delhi: Navanita Dās Guptā for Caukhaṁbā Sanskrit Ptiṣṭhāna, 1986, 977 pp. [Reprint].

3 Bhaṭṭa genealogy quoted in –Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Ācāra Mayūkha*, pt. 1, J. R. Ghārpure (ed.), Bombay: J. R. Ghārpure at the Office of the Collection of Hindu Law Texts, 1921, p. 4.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

are Kumārila Bhaṭṭa, Vetāla Bhaṭṭa, Govinda Bhaṭṭa, Rāmeśvara Bhaṭṭa, Nārāyaṇa Bhaṭṭa, Rāmakṛṣṇa Bhaṭṭa, Dinakara Bhaṭṭa, Viśveśvara Bhaṭṭa, Shankara Bhaṭṭa, Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, Dāmodara Bhaṭṭa, Rāmeśvara Bhaṭṭa, Annaṁ Bhaṭṭa, Kamalākara Bhaṭṭa, Ananta Bhaṭṭa, Gāgā Bhaṭṭa, and others. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, was born to Śaṅkara Bhaṭṭa, and a brother of Dāmodara Bhaṭṭa. His grand-father was Nārāyaṇa Bhaṭṭa who was a son of Rāmeśvara Bhaṭṭa and grandson of Govinda Bhaṭṭa. All the aforementioned Bhaṭṭas were scholars of higher ability and reputation whose contribution in the Sanskrit literary tradition is considered extraordinary. Vidhāna Pārijāta, Nirṇaya Sindhu, Pravāsakṛtya, Anumaraṇapradīpaḥ, Bhagavantabhāṣkaraḥ, Kālatattvavivecanā and Lakṣṇaratna works of Ananta Bhaṭṭa, Kamalākara Bhaṭṭa, Gaṅgādhara Bhaṭṭa, Gaurisa Bhaṭṭa, Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, Raghunātha Bhaṭṭa, Vaidyanātha Bhaṭṭa respectively were the masterpieces of Sanskrit religious writing during the Mughal period.[4]

The Author - Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa

Medieval India has produced a great number of eminent Sanskrit scholars who have rendered extraordinary contribution in the development of Sanskrit literature. Some Muslims under the Mughal Empire were eminent translators of Hindu classics into Fārasī and other Middle Eastern languages.[5] During those times, Sanskrit scholars have produced great many literary works in Sanskrit.

Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa was one of the famous Sanskrit scholar and writer in Mughal India who was born in a scholarly Bhaṭṭa Brahmin family. He has been recognized as a renowned scholar. He belonged to Mīmāṁsaka tradition. He was successful in integrating rules of Mīmāṁsā in the Dharmaśāstra. He was a successful writer and best among the theologians of medieval times especially in terms of style, melody, scholarship, and authority on Smṛtis.

He had a very luminous family lineage. He is better known among Sanskritists for his contribution in the field of Dharmaśāstra. His forefather Rāmeśvara Bhaṭṭa migrated from Mahārāṣṭra in the 16th Century. They were patronized by Kings in Bundelkhaṇḍ and Antarvedi region in Āndhra. Rāmeśvara Bhaṭṭa's son Nārāyaṇa Bhaṭṭa became widely famous as a scholar of Dharmaśāstra. He had two sons Śaṅkara Bhaṭṭa and Rāmkṛṣṇa Bhaṭṭa. They were renowned for mastery over Mimāṁsā. Rāmkṛṣṇa Bhaṭṭa's son Kamalākara Bhaṭṭa was an eminent scholar of his time. His Nirṇayasindhu has been regarded as a masterpiece of Dharmaśāstra. His other

4 For details see: Manik Lal Gupta, *Sources of Mughal History 1526-1740*, New Delhi: Atlantic Publishers, 1989, pp. 81-84 and 106-107

5 Qamar Adamjee and Audrey Truschke, '*Reimagining t*he Idol Temple of Hindustan': Textual and Visual Translation of Sanskrit Texts in Mughal India," co-authored with In Amy Landau (ed.), *Pearls on a String: Artists, Patrons, and Poets at the Great Islamic Courts*, Seattle: University of Washington Press: 2015, pp. 141-165.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

important works are Sudrakamalākara and Purtakamalākara.[6] Nārāyaṇa Bhaṭṭa's other son Śaṅkara Bhaṭṭa was also a scholar of Mimāṁsā and applied Mimāṁsā rules to Dharmaśāstra. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa was the youngest among his four sons. His other sons were Raṅganātha, Dāmodara and Nṛsiṁha Bhaṭṭa. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa was a versatile scholar and a prolific writer.[7] His two sons Śaṅkara Bhaṭṭa and Bhānu Bhaṭṭa were also Sanskrit scholars who contributed 'Vrātarka' and Dvaitanirṇayasiddhantasaṁgraha' respectively. His daughter's son Divākara also wrote 'Prāyaścittamuktāvalī'.[8] The fact that Nīlakaṇṭha was an authority on Mimāṁsā philosophy was revealed through the ever not known rare manuscript of Bhāṭṭārka explored in the collection of Gaṅgā Nātha Jhā Kendrīya Vidyāpīṭha - Allahabad which was probably brought from Vāraṇasī. History reveals that Vāraṇasī was a hub for Sanskrit scholarly activities. Consequently, abundance of Sanskrit manuscripts were availed there. This was the same place from where Mahārājā Chandra Shamsher of Nepal purchased an entire manuscript library from an Indian Paṇḍit containing 6330 Sanskrit manuscripts to donate to the Oxford Library at the request of former Viceroy Lord Curzon who was the Chancellor of Oxford University in 1908.[9] Nīlakaṇṭha Bhaṭṭat was a Mimāṁsaka. He was a protégé of Bhagavantadeva, a Rājā of Sengara dynasty of Bhareha which is located now in Etawah in Uttar Pradesh. He is mentioned as successor in the 20th generation who is attributed as - [10]

Vaṁśapravarkātāt Śṛiṅgitastadanvaye
viṁśatitamaḥ puruṣaḥ
seṅgarakulakīrtisaṁsthāpakaḥ .
Ayameva Nīlakaṇṭha
Bhaṭṭasyāsrayadātā.

वंशप्रवर्तकात् श्रृङ्गितस्तदन्वये विंशतितमः
पुरुषःसेंगरकुलकीर्तिसंस्थापकः।
अयमेव नीलकण्ठ भट्टस्याश्रयदाता।

He is also mentioned as 'Padavākya Pramāṇa Pārāvarīṇa.'[11] His father Śrī

6 EAP 1023/26 gives details of Kamālakar's books preserved in the manuscripts forms in Nepal. https://eap.bl.uk/archive-file/EAP1023-26-5; https://eap.bl.uk/archive-file/EAP1023-27-1;

7 Anant Tryambak Pingale (ed.), *Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa Viracitaḥ Bhāṭṭārkaḥ Arkamādhurī Ṭīkā Saṁvalitaḥ*, Gaṅgānātha Kendrīya Vidyāpīṭha Granthamālā, Allāhābād: Gaṅgā Nāth Jhā Kendrīya Sanskrit Vidyāpīṭh, 1980, pp.4-5.

8 Theodor Aufrect, *Catalogus Catalogorum – An Alphabetical Register of Sanskrit Works and Authors,* Part 1, Wiesbaden: Feanz Steiner Verlag GMBH, 1962, p. 301.

9 For details about purchase of the manuscript library to donate to the Oxford University see: Shanker Thapa, 'Hastalikhit Granthako Sūcīpatrako Kitāp: Preliminary Catalogue of Manuscripts in the Chandra Shamsher Collection at Bodleian Preserved in the National Archives of Nepal, *Voice of History*, Vol. 30, Mangsir 2077 [Nov. 2020], pp. 1-24.

10 *Bagavantabhāṣkara of Sri Nīlakaṇṭha – A Treatise on Theology Compiled in Twelve Mayūkhas*, Vol. 1, Delhi: Caukhaṁbā Sanskrit Series, 1986, [a reprint of Gujarati Press edition], p. 6.

11 'Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracitaḥ Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśaḥ,' e-Gangotri-33, 7-4, Manuscripts of Dharmartha Trust at

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Rāma Bhaṭṭa was a Sanskrit scholar too. Pt. Benimadhava Shastri has elaborated his life history and scholarly contribution in the foreword and introduction he contributed in Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa's first volume of Bhagavantabhāṣkaraḥ in 1986 which was a reprint of an earlier edition of Gujarati Press, Bombay. The book is in two volumes entitled–

Mīmāṃsaka Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracita Bhagavantabhāṣkaraḥ [Dvādaśa Mayūkhasamvalitaḥ Dharmavidyātmakaḥ granthaḥ] Dvitīya Khandaḥ.

[Saṁskārācāra-samaya-Nīti-Vyavahāra-Mayūkhātmakaḥ].[12]

मीमांसक श्री नीलकण्ठ भट्ट विरचित भगवन्तभास्कर: (द्वादश मयूखसम्वलित: धर्मविद्यात्मक: ग्रन्थ:), प्रथम: खण्ड: [संस्काराचार-समय-नीति-व्यवहार-मयुखात्मक:]।

Mīmāṃsaka Sri Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracita Bhagavantabhāṣkaraḥ [Dvādaśa Mayūkhasamvalitaḥ] Dharmavidyātmakaḥ granthaḥ] Prathamaḥ Khandaḥ

[Dāna-Utsarga-Pratiṣṭhā, Prayaścitta-Śuddhi- Śānti-Mayūkhātmakaḥ]. □

मीमांसक श्री नीलकण्ठ भट्ट विरचित भगवन्तभास्कर: (द्वादशमयूखसम्वलित: धर्मविद्यात्मक: ग्रन्थ:), व्दितीय: खण्ड: [दान-उत्सर्ग-प्रायश्चित्त-शुद्धि-शान्ति-मयुखात्मक:]।

He established himself as an eminent scholar of Hindu religion and practices and an eminent writer. He wrote some twenty books on themes related to Hindu behaviour and practices.

There are twelve Mayūkhas [books] in the Bhagavantabhāṣkara dealing with various topics related to Hindu Dharmaśāstra. The Mayūkhas are Saṁskāra Mayūkha, Ācāra Mayūkha, Samaya Mayūkha, Śrāddha Mayūkha, Nīti Mayūkha, Vyavahāra Mayūkha (law and legal procedures), Dāna Mayūkha (generocity), Utsarga Mayūkha, Pratiṣṭhā Mayūkha, Prāyaścitta Mayūkha, Śuddhi Mayūkha and Śānti Mayūkha.

Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa is not only an authority of Hindu Dharmaśāstra, he has culled the essence form hundreds of ancients Smṛti texts to make his work a valuable compendium. It is thus an essential reading for students of Sanskrit particularly that of Hindu Dharmaśāstra and also useful for legal practitioners, sociologists and researchers of ancient Indian history and culture. The author is not just a compiler, but has given personal original views and interpretations on a number of debatable issues. □

Writings of Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa

Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa was an eminent Sanskrit scholar in Mughal India. He has produced master pieces in Hindu theology. His texts won greater fame among Sanskrit scholars even in present times. He wrote a very popular text called Bhagavantabhāṣkaraḥ. It is named after his pupil Bhagavantadeva, who a Bundel Sardār of the Seṅgara dynasty of Bhareha

Raghunāth Temple, Jammu, J & K, www.archive.org/details/tarka-sangrah-dipika-prakash-of-neel-kanth-bhatt-1546-alm-7-shlf-4-devanagari-nyaya-vaisheshikam/

12 Nilakaṇṭha Bhaṭṭa, *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op. cit*,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

located at the confluence of Yamunā and Chambal in the Bundelkhaṇḍa region. He was the protégé of Nīlakaṇṭha.

The twelve chapters of Bhagavantabhāṣkaraḥ are called Mayūkha. They have been considered very important texts on different aspects of Hindu theology and legal practice. Before providing information on the twelve Mayūkhas, it is likely to mention other writings of Nīlakaṇṭha on Hindu theology. His other important works are Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśaḥ[13] and Bhāṭṭārka. Paṇḍitendra Lakṣmī Nṛsimha Śāstrī, son of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa wrote Bhāṣkarodayā commentary on Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśaḥ. Later in t was edited with explanatory notes by Maithil Mahāmahopādhyāya Mukunda Jhā who was a teacher at Rājakīya Sanskrit Mahāvidyālaya in Mujaffarpur.□ Its colophon provides certain information about the author and the book itself. It thus goes –

Kauḍiṇyagotrasaṁbhūto Nīlakaṇṭhākhyapaṇḍitaḥ ।

Kṛtimārpi pade tasmai Candracuḍāya maṅgalaṃ ॥

Iti Śrīmatpāṇervaṁśapayaḥ pārāvārarākācandrāyamāṇa padavākya pramāṇa pārāvārīṇa Śrī Rāma Bhaṭṭa tanuja Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viduṣā viracitaḥ tarkasaṁgraha Dīpikā Prakāśa samāptaḥ

13 Nilakaṇṭha Bhaṭṭa, *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa II, *opcit.*.

कौडिण्यगोत्रसम्भूतो नीलकण्ठाख्यापण्डित: ।
कृतिमार्पि पदे तस्मै चन्द्रचूडाय मङ्गलम् ॥
इति श्रीमत्पाणेर्वंशपय: पारावारराकाचन्द्रायमाण
पदवाक्य प्रमाण पारावारीण
श्री रामभट्ट तनुज श्रीनीलकण्ठ भट्ट विदुषा विरचित
तर्कसङ्ग्रह दीपिका प्रकाश: समाप्त: ॥

Mahamahopādhyāya Annaṁ Bhaṭṭa wrote commentary on Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśa entitled Tarka Saṁgraha Nīlakaṇṭhī Dīpikā published in 1897 in Mumbai edited by Pt. Shiva Datta, a teacher at Jayapurī Pāṭhaśālā.

Nīlakaṇṭha's another important book is Bhāṭṭārka is an independent works on Mimāṁsā. It was edited with 'Arkamādhurī Ṭīkā' by Ananta Tryamvaka Pingale and published in 1980. This book is a treatise on Padartha theory of the Bhaṭṭa School of Pūrva Mimāṁsā tradition. It is a short yet valuable treatise on the Mimāṁsā philosophy. Bhāṭṭārka obviously means a work which illuminates the Bhaṭṭa schoola of Mimāṁsā. It deals with the physical categories called Padārtha (Dravyādhikāraḥ, Guṇādhikāraḥ and Karmaddyadhikārāḥ). [14] But he did not accept conventional division of physical categories. He differs in views to Vaiśeṣikas and Mimāṁsaka predecessors. He rejected some of the accepted categories and added new such as 'Śakti,' 'Saṁkhyā' and 'Viṣayatā'.[15]

14 *Vyavahāra Mayūkha of Nīlakaṇṭha*, Eng. tr., P. V. Kane and S. G. Paṭavardhan, New Delhi: Rāṣṭrīya Sanskrit Sansthān, 2009, p. 3.

15 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśaḥ (Nīlakaṇṭhī Dīpikā Sahita)*, Mumbai: Śrī Vyaṅkaṭeśvara Mudraṇālaya, 1897 A. D.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Nilakaṇṭha Bhaṭṭa's Vyavahāra Mayūkha is recognized as the most authentic text on legal system of western India. However, his Saṁskāra Mayūkha is the higher quality work.

Nilakaṇṭha's father Śaṅkara Bhaṭṭa was also a profound scholar of his times. He is credited with three books on Mīmāṁsā - Śāstradīpikāvyākhyā', 'Vidhirasāyaṇaduṣaṇa', and 'Mīmāṁsābālaprakāśa', and two on Dharmaśāstra - 'Dvaitanirṇaya' and 'Dharmaprakāśa'.[16]

Bhagavantabhāṣkaraḥ

Bhagavantabhāṣkaraḥ is a voluminous encyclopedic works on Dharmaśāstra done by Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa. He wrote it to frame a course of studies suiting to his pupil Bhagavantadeva, The Sanskrit text of Dharmaśāstra has been a discipline comprising of vast range of subjects related to regulations on ethics, social and moral behavior, administration, laws of inheritance and various other issues related to diplomacy and polity. This work is divided into twelve books called Mayūkhas which has marked influence of Mimāṁsa.

The Twelve Mayūkha Texts

Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa has twelve Mayūkhas in his credit that were composed in between 1610 to 1645. The twelve Mayūkha texts which are Paṇḍit Nīlakaṇṭhs Bhaṭṭa's works of Hindu Dharmaśāstra are pillars to understand Hindu religion and practices. Thus, those texts have been regarded of prime significance in India and Nepal. Nepal also used those texts. For that purpose those books along with other texts in manuscripts, lithographs and printed books were brought to Nepal from time to time. The Dharmaśastra and other texts on Hinduism have been preserved in different libraries and collections in Nepal. Some manuscripts written by Bhaṭṭas in India and also copied in Nepal written are availed in Nepal. No doubt that Mayūkhas were also of greater significance among Brahmins and Hindu scholars in Nepal. Being the texts of Hindu Dharmaśāstra, the twelve Mayūkhas deserved due attention in Nepal too.

The twelve Mayūkas compiled within a book entitled Bhagavantabhāṣkara were published in India as separate books from time to time. The lithograph version of the text was published in 1879 and 1895 CE is the earliest printed version of the Mayūkha texts. They were published in the bound volume booklet format and also in the Pothi format which is called 'Byaṁ saphū' in vernacular Newārī Nepal. Detail of the book is printed in the cover page and the text starts immediately after the cover page. Information printed on the cover is circled by a rectangular floral pattern. The details of information begin with 'Śrī' on the top followed by 'Atha .... [title name] Mayūkha prārabhyate', then follows further information -

16 Lakṣmī Nṛsimha Śāstrī, *Bhāṣkarodayā - A Commentary on Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa's Tarka Saṁgraha Dīpikā Prakāśaḥ* (in Sanskrit), ed, Pt. Mukunda Jha, Bombay: Nirṇaya Sāgara Press, 1926, 220 pp.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Printed at Kāśī Sanskrit Yantrālaya located in the house of Mahārāja Śivalāl Dube, Editor Śri Yutabābu Vārāṇasī Prasad jī, Distributor - Shop of Bhāī Pratāp Siṁha jī, Publication dates in Vikraṃ Saṁvat and Gregorian calendar, Text ends with colophon, and Contents of the text are given at the end of the book.

After this publication, other publications in India also published Mayūkha texts from time to time. Some important publications include -

The Courier Press, Bombay, 1826, J. Higginbotham, Madras, 1865, Education, Society's Press Bombay, 1880, Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Vārāṇasī, 1887, Gujarati Printing Press, Bombay, 1913- 1941, J. R. Gharpure [Office of the Collection of Hindu Law Texts], Bombay, 1921, Chaukhambā Sanskrit Ptiṣṭhāna, Delhi, 1986, Rāṣṭriya Sanskrit Saṁsthān, New Delhi, 2009, and Kṛsṇadās Academy, Vārāṇasī, 2022.

It may be understood that Bhagavanta Bhāṣkara has twelve sections called Mayūkhas. Each Mayūlha is a separate book entity. Each text begins with Maṅgalācaraṇa, the auspicious verses.

Yataḥ sarva viśwaṁ bhajati
janisattalayamidaṁ

Ye ātmā sarveṣāṁ thiracarajaḍānāmapi
vibhuḥ ।

Tametaṁ bhasvantaṁ
vidhiharimaheśānavapuṣaṁ

Namasyāmaḥ kāmaṁ
paramakamanīyaṁ sukritināṃ ॥

The Mayūkha texts are mentioned with basic information on contents and colophons.

1. Saṁskāra Mayūkha,

Saṁskāra Mayūkha is the first in the group of twelve Mayūkhas . It has been believed as a work of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, however, its 'Maṅgalācaraṇa words mentions Saṅkara Bhaṭṭa, a son of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa. P. V. Kaṇe also says that a number of manuscripts mention Saṅkara Bhaṭṭa as the author of Saṁskāra Mayūkha as its author. Sanskrit lithograph version was published in May 1879 in Varaṇasī. □ It was again published in 1913 by Gujarati Mudraṇālaya in Mumbai edited by Pt. Narahari Śāstrī Śenḍe.□ It was reprinted by Chaukhambā Kṛṣṇadās Academy and published as Kṛṣṇadās Sanskrit Series 71. Siddheśvara, son of Dāmodara Bhaṭṭa and Cousin of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa also wrote Saṁskāra Bhāṣkara in which twenty five Saṁskāras are discussed. Saṁskāra Mayūkha with 160 pages length is compiled as the first Mayūkha in the Bhagavantabhāṣkaraḥ, a treatise on theology compiled in twelve Mayūkhas, which is a reprint of earlier edition of Gujarātī Press, Bombay.□

Saṁskāra Maūkha deals with Garbhādhāna and other rituals. It discusses -

Nivandhopayogī Dharmapramāṇyādi
vicāraḥ, Vināyaka pujananaṁ
svastivācanādi, Saṁskārodeśsaḥ,
Rajodarśana Vicāraḥ, Garbhādhānaṃ,
Puṁsavana, Simantonnayanaṃ,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Jātakarma, Nāmākaraṇa, Karṇavedha, Niṣkramaṇaṃ, Upaveśanaṃ, Annaprāśanaṃ, Cuḍākarma, Vidyaraṁbha, Upanayanaṃ, Samāvartanaṃ, Vivāhaprakaraṇaṃ, Strīdharmāḥ, Varṇajātivivekaḥ, Varṇadharmā, and Āśramadharmaḥ

Its colophon thus goes –

Iti Śrī Seṅgara Vaṁśāvataṁsa Śrīmahārājādhirāja Śrī Bhagavantadevādiṣṭa Mīmāṁsaka Bhaṭṭa Śaṅkarātmaja Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhakṛte Bhagavantabhāṣkare Saṁskāra Mayūkhaḥ samāptaḥ.

इतिश्री सेङ्गरवंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज श्री भगवन्तदेवासिष्ट मीमांसक भट्टशंकरात्मज भट्टनीलकण्ठकृते भगवन्तभाष्करे संस्कार मयुख समाप्तः

2 Ācāra Mayūkha

Ācāra Mayūkha is about ethical conduct. Its lithograph booklet version came out in Mumbai in May 1879.□ Another edition of the text came out in 1915 edited by Pt. Mahādeva Gaṅgādhara Bhaṭṭa which was printed at the Gujārātī Press and published by Itchārām Desāī, Bombay.[17] A Bombay High Court Pleader J. R. Gharpure edited Ācāra Mayūkha and published in 1921 in Mumbai. Another version of Ācāra Mayūkha [pp. 130] is compiled in the volume I of Bhagavantabhāṣkara which is edited by Mahādeva Bhaṭṭa son of Gaṅgadhara Bhaṭṭa,[18]

Its subject matters include -

Mutrapariṣotsargaḥ, Śaucavidhiḥ, Ācamanvidhiḥ, Dantadhāvanaṃ, Pavitravidhiḥ, Snānaṃ, Kāmuasnānaṃ, Samudrasnānaṃ, Naimittikasnānaṃ, Ma;āpakarṣasnāṃ, Gauṇasnānaṃ, Tilakaṃ, Sandhyāvandanaṃ, Sabdhyākālaḥ, Sandhyāprayogaḥ, Gāyatrījapaḥ, Homavidhiḥ, Devapujā, Bhojanaṃ, BhojanottarakṛtyāniSvapna phalāni

Its colophon thus goes –

Itiśrī Seṅgaravaṁsāvataṁsa Śrīmahārājādhirāja Śrī hagavantadevoddyojitena Mīmāṁsaka Bhaṭṭaśaṅkarātmaja Bhaṭṭ Nīlakaṇṭhakṛte Bhagavantabhāṣkare Ācāra Mayūkho Dvitiiyaḥ samaptaḥ Śrī Rāmacandra prasannostu.

इतिश्री सेङ्गरवंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज श्री भगवन्तदेवोद्योजितेन मीमांसक भट्टशंकरात्मज भट्टनीलकण्ठकृते भगवन्तभाष्करे आचार मयुखो द्वितीयः समाप्तः श्री रामचन्द्र प्रसन्नोस्तु ।

3. Samaya Mayūkha

Samaya Mayūkha is also called Tithi Mayūkha and Kāla Mayūkha. It deals with Tithi and Vratas. This is about determining auspicious time. It was published in the lithograph form in a booklet format in 1880 in Varaṇasī by Kaśī Sanskrit Yantrālaya.[19] Then after, J. R. Gharpure edited the original Sanskrit version and published in 1927 which was printed by G. S. Deole at

17 Annaṁ Bhaṭṭa, *Tarka Saṁgraha (Nīlakaṇṭī Dīpikā sahita)*, ed. Pt. Shiva Datta , Bombay: Khemrāj Śrī Kṛṣṇadās Vyaṅkaṭeśvar Press, 1897,

18 Pingale (ed.), *op cit*, 160 pp.

19 *Ibid,*

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

the Bombay Vaibhav Press, Girgaon, Bombay. [20] It was published as the collection of Hindu Law Texts vol. XXVII. Another version of Samaya Mayūkha [pp. 190] is compiled in the volume I of Bhagavantabhāṣkara edited by Mahādeva Śarmā and Vaiṅkaṭeś Śāstrī. [21]

Tithīsāmānyaḥ nirṇyaḥ,
Sarvatihīnāṃnirṇayaḥ, Lohābhisārikaṁ
Karma, Janmāṣṭamīvrataprayogaḥ,
Upākarma, Utsarjanaṃ, Āmāvaśyā,
Piṇḍapitṛyajña, Grahaṇa nirṇayaḥ,
Saṅkrānti, Pakṣha, Māsa, Malamāsaḥ,
Ṛtunirṇayaḥ, Saṁvatsaraḥ, Kali-
varjyāṇi Ceti.

Its colophon thus mentions –

Iti Śrī Mīmāṁsaka Śaṅkara
Bhaṭṭātmaja Nīlakaṇṭhakṛte
vidvadbhāṣkare Samaya Mayūkha
samāptaḥ ||

इति श्री मीमांसक शंकर भट्टाज्मज नीलकण्ठ कृते
विद्वद्भाष्करे समय मयुख समाप्तः ॥

4 Śrāddha Mayūkha

Śrāddha Mayūkha is about Aṣṭakā-Anvaṣṭakā-ekodiṣṭa Śrāddha Vidhi. The earlier version of Śrāddha Mayūkha was published in the lithograph format in November 1879. [22] The 1920 edition of this book was edited by Mahādeva Gaṅgādhar Bakre and Vyankatesha Rāmacandra Lele and printed at the Gujarāti Printing Press in Bombay.[23] The other version of the text was edited by J. R. Gharpure and published in 1927.[24] Śrāddha Mayūkha [pp.163] is also compiled in the volume I of Bhagavantabhāṣkara edited by Mahādeva Śarmā and Vaiṅkaṭeś Vaiṅkaṭeś . [25]

Its subject matters include -

Śrāddha Kālāḥ, Kālaniṣedhāḥ,
Śrāddhādhikāriṇaḥ, Dravyāṇi,
Brāhmaṇāḥ, Śrāddhevibhaktayaḥ,
Bhojayiturniyamāḥ, Bhoktriniyamāḥ,
Piṇḍadānaṃ, Arāddha Prayogaḥ,
Tarpaṇaṃ, Bramhārpaṇaṃ, Uhavicāraḥ,
Vṛṣotsargaḥ, Mṛtaśaiyādānavidhiḥ,
Udakuṁbhaśrāddhaṃ, Sapiṇḍikaraṇaṃ,
Nityaśrādhaṃ.

Its colophon is thus:

Iti Śrī sakala śāstrābhijñāna
chhaviraṇapaṇasūri sunu Mīmāṁsaka
Śan*kara Bhaṭṭātmaja Nīlakaṇṭhakṛte
Viddvadbhāṣkare Śrāddha
Mayūkhaścaturthaḥ

इति श्री सकल शास्त्राभिज्ञान छविरणपणसूरिसुनु
मिमांसक शंकरभट्टाज्मज नीलकण्ठकृते विद्वद्भाष्करे
श्राद्ध मयुखश्चतुर्थः।

20 Pt. Narahari Śāstrī Śenḍe (ed.), *Saṁskāra Mayūkha of Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭta son of Saṅkara Bhaṭṭa*, Vol. 1, Mumbai: Gujarātī Mudraṇālaya, 1913, pp. I-II.

21 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Saṁskāra Mayūkha,* Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, May 1879 CE, 110 pp.

22 Pt. Narahari Śāstrī Śenḍe (ed.), *Saṁskāra Mayūkha- Mīmāṁsaka śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa Praṇita,* Vārāṇasī: Caukhaṁbā Kṛṣṇa Dās Academy, 2006, pp. 182

23 Narahari Śāstrī (ed.), 'Nilakaṇṭha Bhaṭṭasuta Śaṁkara Bhaṭṭakṛtaḥ Saṁskāra Mayukha', In: *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op cit*, pp. 1-188.

24 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Ācāra Mayūkha,* Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, May 1879 CE, 88 pp.

25 Mahādeva Gaṅgādhara Bhaṭṭa, *Āchāra Mayūkha by Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa,* Bombay: The Gujarati Printing Press, 1915.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

5 Niti Mayūkha

Nīti Mayūkha analyses political aspects in detail. The first available of Nīti Mayūkha was published in 1921.[26] Another version of Nīti Mayūkha was edited by J. R. Gharpure in 1925. 1921 edition was reprinted by Chaukhambā Sanskrit Pratiśṭhāna.

Nīti Mayūkha mainly discusses about over all discussion of polity (Rājanītiḥ sāṅgopāṅgovarṇanaṃ).

Its colophon thus mentions –

Iti Śrī Jagadguru Nārāyaṇa Bhaṭṭasūri sūnu Paṇḍita śiroratna Mīmāṁsā dvaita Saamraajjya dhurandhara Bhaṭṭa Śaṅkarātmaja Bhaṭṭa Raṅganātha Dāmodara Nṛsiṁhānuja Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhenakṛte Bhāṣkare Nīti Mayūkhaḥ Samāptaḥ.

इति श्री जगद्गुरु नारायणभट्टसूरिसूनु पण्डित शिरोरत्न मीमांसा द्वैतसाम्राज्य धुरंधर भट्टशंकरात्मज भट्टरंगनाथ, दामोदर, नृसिंहानुज भट्टनीलकण्ठेनकृते भाष्करे नीतिमयुखः समाप्तः ।

6. Dāna Mayūkha

Dāna Mayūkha is about generosity. The second volume of Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracitaḥ Bagavantabhāṣkara contains Dāna Mayūkha. This volume is the reprint of earlier 1920 edition of the Gujarāti Press, Bombay.[27] Earlier lithograph version was published in February 1880 containing 207 pages.[28] Dāna Mayūkha (pp. 300) is compiled in the volume of two of Bhagavantabhāṣkara reprint of earlier print of Gujarātī press, Bombay.[29] It was again published by the Caukhambā Sanskrit Bhavan.[30]

Subject matters it covers is about various forms of Dāna and rituals associated to it (Vividhadānānāṁ sāṅgopāṅgovarṇañca).

Its colophon thus goes -

Iti Śrī Jagadguru Nārāyaṇa Bhaṭṭasūri sūnu Paṇḍita śiroratna Mīmāṁsaka Śaṅkarabhaṭṭātmaja Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhenakṛte Bhagavantabhāṣkare Dāna Mayūkhaḥ Ṣaṣṭha sampūrṇa śhubhamastu.

इति श्री जगद्गुरु नारायणभट्टसूरिसूनु पण्डित शिरोरत्न मीमांसक शंकरभट्टात्मज भट्टनीलकण्ठकृते भगवन्तभाष्करे दानमयुखः षष्ठ संपूर्णः शुभमस्तु ॥

7. Vyavahāra Mayūkha

Vyavahāra Mayūkha deals with Hindu customary law. It served as the authentic text of Hindu law at Bombay High court. Gujarāt, Bombay, North Koṅkaṇa followed its system.

The earliest version of Vyavahāra

26 Mahādeva Śarmā (ed.), Śri Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Buaṭṭa viracitaḥ Ācāra Mayūkha, In: *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op cit*, pp. 201-335.

27 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Samaya Mayūkha*, Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Dec. 1880 CE, 123 pp.

28 J. R. Ghārpure (ed.), *Nīlakaṇṭha Bhaṭṭakṛta Bhagavanta Bhaṣkare Samaya Mayūkha* , Bombay: J. R. Ghārpure at the Office of the Collections of Hindu Law Texts, 1927, 139 pp.

29 Mahādeva Śarmā and Vyāṅkaṭeś Śāstrī (ed.), Śri Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Buaṭṭa viracitaḥ Samaya Mayūkha, In: *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op cit*, pp. 337-525.

30 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Śrādha Mayūkha*, Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Nov. 1879, CE, 118. pp.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Mayūkha was published in 1879 in Varaṇasī. [31] It was compiled in the volume I of Bhagavantabhāṣkara edited by Mahādeva Śarmā and Vaiṅkaṭeś Śāstrī in 1986.[32] Thirty four editions of the book were published from 1826 to 2009. Famous Sanskrit scholar P. V. Kaṇe laid his fellow students under an obligation to reedit this monumental work.[33] He also translated it into English.□ The text was translated by other translated as well.[34]The Vyavahára Mayúkha is a general Digest of Hindu Law covering important facets of Ancient Indian Economy, administration and rules for inheritance. Even Swāmī Harṣānanda Rāmkṛṣṇa Math in Bangalore wrote a digest of Vyavahāra Mayūkha. It was taken as an authority in Gujerat, the town and island of Bombay, and in northern Konkan.

31 Mahādeva Gaṅgādhara Bakre and Vyaṅkaṭeś Ramachandra Lele (ed.), *Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrīnīlakaṇṭha Bhaṭṭa Viracitaḥ Śrāddha Mayūkhaḥ*, Bombay: The Gujarātī Printing Press, 1920, 161 pp.

32 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Śrāddha Mayūkha* , The Collection of Hindu Law Texts Vol. XVĪI, J. R. Ghārpure (ed.), Mumbai: J. R. Ghārpure at the Office of the Collections of Hindu Law Texts, 1927, 95. pp.

33 Mahādeva Śarmā and Vyāṅkaṭeś Śāstrī (ed.), Śri Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Buaṭṭa viracitaḥ Śrāddha Mayūkha, In: *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op cit*, pp.527-701.

34 Mahādeva Gaṅgādhara Bakre and Vyankatesha Ramachandra Lele (ed.), *Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrīnīlakaṇṭha Bhaṭṭa Viracitaḥ Nīti Mayūkhaḥ*, Bombay: The Gujarātī Printing Press, 1921, 110 pp.

This book discusses -

Aṣṭādaśavyavahārapakṣhāḥ saṁvarṇitāḥs Vyavahāra śavdasya paribhassāṣs Vyavahāra mātṛkā varṇanaṃSvatvanirupaṇaṃs Dāyaḥs Tadvibhāgaḥ vibhāgakālāścas Dattaka Prakaraṇaṃs Avibhajaṁ dāyadvividhyaṃs Satprativandhadāyaharaṇe karmaḥs Saṁsṛṣṭinirṇayaḥs Strī dhanañca.

The colophon is thus –

Iti Śrī` Mīmāṁsaka Bhaṭṭa Śaṅkaraātmaja Nīlakaṇṭhenakṛte Bhagavantabhāṣkare Vyavahāra Mayūkhaḥ samāptaḥ. Śubhaṃ bhavatu.

इति श्री मीमांसक भट्टशंकरात्मज नीलकण्ठकृते भगवन्तभाष्करे व्यवहार मयुख समाप्तः । शुभं भवतु ॥

8. Utsarga Mayūkha

Utsarga Mayūkha has Jalāśaya, Taḍāga, Vāpi, Kūpa, Ārāma Utsarga. Its lithograph version was published in Varaṇasī in 1879 in the loose leaves format. [35] Another similar version of lithograph print came out in June which was printed at Gaṇe1sa Yantrālaya 1890 in Vārāṇasī.[36] A reprint of Utsarga Mayūkha in the second volume of Bhagavantabhāṣkara was edited by

35 J. R. Ghārpure (ed.), *Bhaṭṭa Nīlakaṇṭha kṛta Bhagavantabhāṣkare Nīti Mayūkhaḥ* , Mumbai: J. R. Ghārpure at the Office of the Collections of Hindu Law Texts, 1925, 84. pp.

36 Mahādeva Śarmā and Vyāṅkaṭeś Śāstrī (ed.), Śri Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracitaḥ Nīti Mayūkha, In: *Bagavantabhāṣkara*, Khaṇḍa I, *op cit*, pp. 703-785.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Vyaṅkaṭeś Śāstrī and published in 1986,[37]

- Jalāśaya-vāpīi-kūpa-taḍāgāèrāmādīnāmutsargaḥ
- Tatphalaṁ vidhiśca

Iti Śrī` Mīmāṁsaka Bhaṭṭa Śaṅkaraātmaja Nīlakaṇṭhenakṛte Bhagavantabhāṣkare Jalāśayā Rāmotsarga Mayūkhaḥ samāptaḥ.

इति श्री मीमांसक भट्टशंकरात्मज नीलकण्ठकृते भगवन्तभाष्करे जलाशया रामोत्सर्ग मयुख: समाप्त: ।

9. Pratiṣthā Mayūkha

Prāyaścitta Mayūkha has penance in its subject. A loose leaves lithograph version of Pratiṣthā Mayūkha was published in Vārāṇasī in Feb. 1879.[38] Another printed version loose leaves of the text was published in Vārāṇasī in 1894.[39] Chaukhambā Sanskrit Prati,s,thāna in Delhi also published it.[40] Couple of other publications of the text is available.[41]

37 *Bhagavantabhāṣkara of Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa*, Vol. II, Delhi: Caukhaṁbā Sanskrit Pratiṣṭhan, 1986, 980 pp.

38 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Pratiṣṭhā Mayūkha* , Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Feb. 1879, CE, 20 pp.

39 Gajānana Śāstrī (ed.), *Nīlakaṇṭha Viracite Śrī Bagavatbhāṣkare Pratiṣṭhā Mayūkha*, Varāṇasī: 1894, 32 pp.

40 Vyāṅkaṭeś Śāstrī (ed), *Śri Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrinīlakaṇṭha Buaṭṭa viracitaḥ Pratiṣṭhā Mayūkha*, Delhi: Caukhaṁbāa Sanskrit Prstiṣṭhāna, 1986, pp. 1-50.

41 Mahesh Chandra Joshi (ed), Pratṣṭhā Mayūkha Text with Hindi Translation (In Hindi), Vārāṇasī: Chowkhambā Sanskrit Series Office, 2013, 544 pp.; reprint Kṛsṇadās Academy, 2022, 634 pp.

The main themes it deals with is about Pujā, Nyāsa, Pratiṣṭhā, Vidhi etc of different kinds,

It colophon is –

Iti Śrī Seṅgara Vaṁśāvataṁsa Śrīmahārājādhirāja Śrī Bhagavantadevādiṣṭa Mīmāṁsaka Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhakṛte Bhāṣkare Pratiṣṭhā Mayūkho navamaḥ samāptaḥ.

इतिश्री सेङ्गरवंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज भगवन्तदेवादिष्ट मीमांसक भट्ट नीलकण्ठकृते भाष्करे प्रतिष्ठा मयुखो नवम: समाप्त:।

10. Prāyaścitta Mayūkha

Prāyaścitta Mayūkha is the tenth Mayūkha compiled in the Bhagavantabhāṣkara. Prāyaścitta Mayūkha has penance in its subject Its earlier version was published in the form of a lithographed booklet.[42] Its other version was published by the Gujarātī Printing Press, Bombay in 1940.[43]

Prāyaścitta Mayūkha is about penances. It deals with Prāyaścitta paribhāṣā, Vidhapāpāpakaeaṇakṣamānāṃ, Prāyaścittānāṃ Tadvidhiśca.

Its colophon mentions –

Iti Śrī Seṅgara Vaṁśāvataṁsa Śrīmahārājādhirāja Śrī Bhagavantadevoddyojitena Mīmāṁsaka Śaṅkara Bhaṭṭātmajena Bhaṭṭa

42 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Prāyaścitta Mayūkha,* Bābu Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Sept. 1879, CE, 56 pp.

43 *The Prāyaścitta Mayūkha – A Treatise on Penances by Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa (Sanskrit Text with Tattvārthadaeśinī Notes*, ed. By Anant Śāstrī Dhupakar, Bombay: The Gujarātī Printing Press, 1940, 278 pp.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Nīlakaṇṭhakṛte Bhāṣkare Prāyaścitta Mayūkho daśamḥ.

इतिश्री सेङ्गरवंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज भगवन्तदेवोद्योजितेन मीमांसक शंकर भट्टात्मजेन भट्ट नीलकण्ठकृते भाष्करे प्रायश्चित्त मयुखो दशमः ।

11 Śuddhi Mayūkha

Śuddhi Mayūkha is about details on purification. Its earlier lithograph version of booklet was published in 1879.□ Another significant publication was made by Caukhambā Sanskrit Pratiṣṭhāna, Delhi.[44] Sanskrit Edited version of J. R. Ghārpure was published in 1921 [45]

The subject dwelt so far in the Śuddhi Mayūkha include - Dravyaśuddhī, Garbhasrāvādyāśaucan, Janmāśaucaṃ, Anupanitamṛtāśaucaṃ, Sapiṇḍamaraṇāśaucaṃ, Mṛtetikartavyatā etc.

Its colophon is –

Iti Śrī īmāṁsaka Śaṅkara Bhaṭṭatmaja Bhaṭṭa Nīlakaṇṭha kṛte Bhāṣkare Suddhi Mayukhaḥ samāptaḥ.

इतिश्री मीमांसक शंकर भट्टात्मज भट्ट नीलकण्ठकृते भाष्करे सुद्धि मयुखः समाप्तः ।

12 Śānti Mayūkha

The oldest available printed booklet of Śānti Mayūkha was published in the loose leaves or Pothī format in 1868.[46] Lithograph version of booklet was published In 1879, in Vārāṇasī.[47] Pt. Vāyunandan Miśra edited Śānti Mayūkha 1943.[48] The Caukhambā Sanskrit Pratiṣṭhāna published Śānti Mayūkha in 1986 in the Bhagavantabhāṣkara.[49]

The contents of `Saanti Mayuukha is - Śānti lakṣaṇaṃ, Śānti Paribhāṣā, Vināyakasnapanaṁtat prayogaśca, Grahayangyaḥ, Grahādīnāṃ lakṣaṇāni, Adhidevatā – pratyadhidevatā- ;akṣṇāni, Lokapālarupāṇi, Lakṣa-koṭi-śatamukhakoṭihomaḥ, Vāstukarma, Grahayogaśāntiḥ, Jananaśāntiḥ, Grahaṇaśāntiḥ, Vividhaśāntayaḥ, and Tatprayogavidhiśceti vistareṇa sarve viṣayā darśitāḥ.

Its colophon is –

Iti Śrī Seṅgara Vaṁśāvataṁsa Śrīmahārājādhirāja Bhagavantadevoddyojite Mīmāṁsaka Bhaṭṭa Śaṅkarātmaj Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhakṛte Bhāṣkare Śānti Mayūkho dvādaśaḥ samāptaḥ.

इतिश्री सेङ्गरवंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज भगवन्तदेवोद्योजिते मीमांसक भट्टशंकरात्मज भट्ट नीलकण्ठकृते भाष्करे शान्ति मयुखो द्वादशः समाप्तः।।

44 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Suddhi Mayūkha,* Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Nov. 1879, CE, 39 pp.

45 Ananta Yajñeśvara Bhaṭṭa (ed), 'Śri Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhakṛte Bhagavantabhāṣkare Śuddhi Mayukhaḥ', *Mīmāṁsaka Nilakaṇṭha Bhaṭṭa viracitaḥ Bagavantabhāṣkara, Khaṇḍa II, op cit.,* pp 687-781.

46 Jagannāth Raghunāth Ghārpure (ed), *Bhaṭṭa Nīlakaṇṭhakṛta Bhagavantabhāṣkare Śuddhi Mayūkhaḥ*, Bombay: Jagannāth Raghunāth Ghārpure, 1921, 40 pp.

47 *Śānti Mayūkha*, Varaṇasī: Diwākara Chāpākhānā, 1868, 95 pp.

48 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Śānti Mayūkha,* Bābu Vārāṇasī Prasad (ed.), Vārāṇasī: Kaśī Sanskrit Yantrālaya, Nov. 1879, CE, 131 pp.

49 Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa, *Śānti Mayūkhaḥ,* Benāras: Master Kheläḍīlāl & Sons, 1943, 218 pp.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

Manuscripts and Early Prints in Nepal

Nepal overwhelmingly being a Hindu society, the position of Dharma Śāstra has prominent place Rules and regulations of Nepal and system of crimes and punishment largely derived from the Dharmaśāstra itself.[50] It was the main source of legal development since the ancient times. The civil code of Nepal has been influence by the Dharmaśāstra. This situation is conducive to accumulation of textual resources and proliferation of manuscripts on the subject in Nepal. Some of the libraries and repositories posses copies of Mayūkha texts and manuscripts.[51] TUCL has preserved earlier lithograph print versions of Mayūkhas - Ācāra Mayūkha (No.133), Saṁskāra Mayūkha (No.157), Śrāddha Mayūkha (No.158), Vyavahāra Mayūkha (No.159), Samaya Mayūkha (No.161), Prāyścitta Mayūkha (No.167), Sudddhī Mayūkha (No.168), and Pratiṣṭhā Mayūkha (No.252) in the booklet format. Remaining two Mayūkhas - Utsarga Mayūkha (Nos.240 and 363) and Pratiṣṭhā Mayūkha (Nos. 283and 453) have two copies each in the loose leaves format (Hindi: Pothī; Newārī: Byaṁ Saphū).[52] Those texts were published during the last decade of the 19th century.

This publication in litho print booklet or loose leaves formats around the end of 19th century in northern India give us clue that this period probably marks transition from pothī to booklet format in the history of books in the Northern Indian region. The 1895 version of Pratiṣṭhā Mayūkha is also important because unlike 1879/1880 versions of Mayūkhas, it was printed in the modern press with different look than the litho prints. This could be an important evidence to study history of print in Northern India.[53]

TUCL also holds a seventeenth century Sanskrit manuscript of Dāna Mayūka in Devanaagarii script. . It is written in Devanāgarī, It contains 202 folios smeared with yellow substance on recto side.[54] Mayūkha manuscripts are well preserved in various locations and repositories in India. Some prominent repositories in connection with the Mayūkha texts are Deccan College collection, RAS, Kolkātā, Rājāpur Pāṭhaśālā collection, Ānanda Āśram collection, Sardār Vivalkar collection, Raghunātha Temple collection, Jammu,

50 Jagannāth Raghunāth Ghārpure (ed), 'Śrī Bhagavantabhāṣkare Mīmāṁsaka Śrī Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracite Śānti Mayūkhaḥ', *Mīmāṁsaka Nilakaṇṭha Bhaṭṭa viracitaḥ Bagavantabhāṣkara, Khaṇḍa II, op cit.*, pp. 793-980.

51 Tulasi Ram Vaidya and Tri Ratna Manandhar, *Crime and Punishment in Nepal – A Historical Perspective*, Kathmandu: Bini Vaidya and Purna Devi Manandhar, 1985, 302 pp.

52 www.tucl.edu.np/list-of-manuscripts/

53 Rupa Luitel, 'Medieval Sanskrit Manuscripts in the Collection of Central Library at T. U. and development of Digital Database .,' *Voice of History*, Vol. 30, Mangsir 2077 [Nov. 2020], pp. 25-46.

54 'Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa viracite Śrimad Bhagavadbhāṣkare Praiṣṭhā Mayūkh,' Samvat 1951, TUCL Ms no. 453 Tribhuvan University Library Archive.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

M.T.R. College, Surat, Chunilāl Gāndhī Vidyābhavan, Surat and so on.

Conclusion

Pt. Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa was one of the great scholars of Sanskrit literature of his times. He had proved his scholarly ability by writing twelve books on Dharmaśāstra that are compiled in volumes I and II of Bhagavantabhāṣkara. He has contributed to make his patron Rājā Bhagavantadeva equally popular. The Paṇdits's contribution in the literary development of the Hindu Dharmaśāstra is beyond comparison. He was successful in maintaining scholarly tradition of the Bhaṭṭa family of Varāṇasī. His writings on Dharmaśāstra were masterpieces having profound impact on religious and customary legal practices of the Hindus not only in India but elsewhere.

The resources discussed so far can provide scholarly outlook and spiritual understanding of Hinduism. Later scholars of History of Hinduism in India were deeply influence by his writings. There were couple of eminent scholars in modern India who have enormously contributed in the literary development of Dharmaśāstra. Hindu Dharmaśāstra is a profound subject and foundation of Hindu religious practice. Various Indian scholars have contributed enormously on the textual development on the subject. The foremost among the eminent contributors is P. V. Kaṇe. His voluminous 'History of Dharmaśāstra' is a masterpiece on ancient and medieval religious and civil laws.[55]

❑❑

55 Dāna Mayūkha, TUCL Ms. no. 190. EAP1023/25/52, the British Library.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर

DNA - 11/40

लिप्यन्तर मनिता न्यौपाने

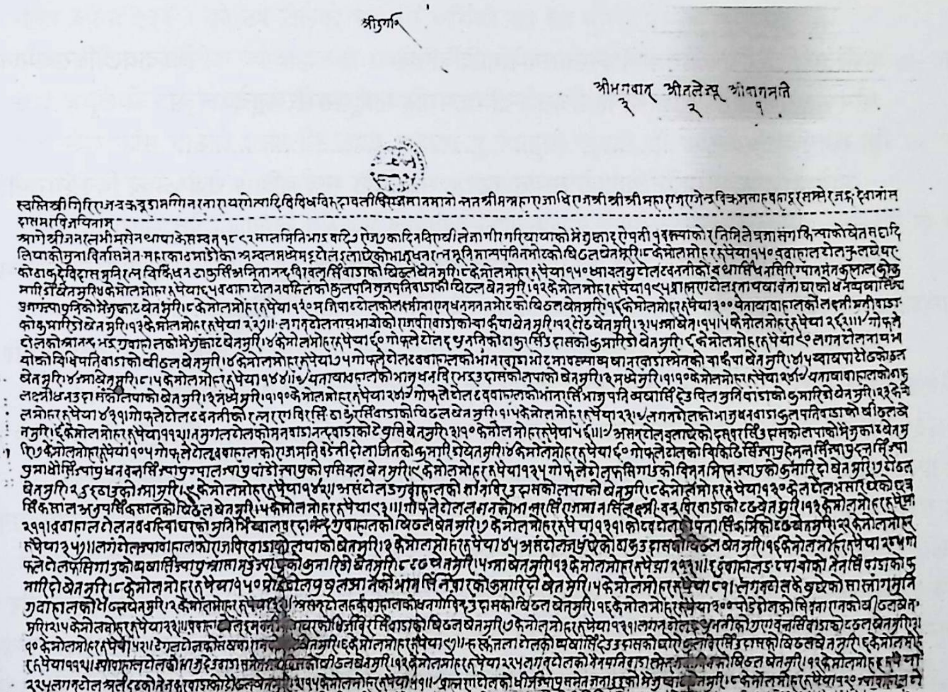

पछाडी

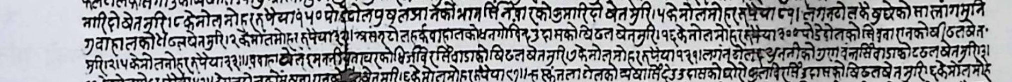

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा १

श्री भगवान् ३ श्री तलेज्यू २

श्री वागमति १

छाप

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावलीविराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्रविक्रमसाहवहादूरसम्सेरजङ्गदेवानं स

२ दा समरविजयिनाम् ....

३ आगेश्री जनरलभीमसेन थापाके सम्वत् १८९२ सालमिति भाद्र वदि ७ रोज ७ का दिन चिराषीले जागीर गरि षायको मैजुफ्फाट् रोपनी १ वक्स्याको र तिमिले प्रजासँग किन्याको षेत सट्टा दि

४ लियाको सुनाविर्ता समेत सहर काठमाडौंका अम्बलमध्ये मडूटोल इलाछेको भाजू धनरत्न मूरि मान्य पंति तमोटको षि ढल षेत मूरि ।८ के मोल मोहर रुपैया १५० ववाहाल टोल न्हुलछे घर

५ कोठाकु देविदास मुनिरत्न चिकिधन ठाकुसिं अमिता नन्द विरवल सिं वाडाको षि ढलषेत मुरि ।१२ के मोल मोहर रुपैया १९५ ब्राह्मणटोल इनायषा वंता घरको धन व्यषा सिं ज्या

६ मारिडों षेत मुरि ४ के मोल मोहर रुपैया ६५ व वाहटोल नवहिलको कुलपति सुजपति वाडाको षिढल षे तमुरि ।१२ के मोल मोहर रुपैया १९५ ब्राह्मण टोल इनायषा वंता घरको धनव्यषा सिं ज्या

७ पु जगज्यापुनिको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।८ के मोल मोहर रुपैया १२० मजिपाठटोलको लक्ष्मीनारान् धनमत तमोटको षि ढल षेतमुरि ।१६ के मोल मोहर रुपैया ३०० येतषा वाहालको लक्ष्मीमुनी वाडा

८ को कुमारि डो षेत मुरि । १३ के मोल मोहर रुपैंया २२७।। लगन्टोल नाय भाचोको राजवीर वाडाको चाकंपा षेत मुरि ।१२ टैढ षेत मुरि ।३।५ ज्मा षेत । १५।५ के मोल मोहर रुपैया २६२ ।।। गोफले

९ टेलको आनन्द भद्र गुवाहालको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।४ के मोल मोहर रुपैया ६० गोफले टोल दथुननिको ठाकुर सिं उदासको कुमारि डो षेत मुरि ।६ के मोल मोहर रुपैया ९० लगनटोल नाय भा

१० चोको चिधिपति वाडाको षीढल षेत मुरि ।४ के मोल मोहर रुपैया ७५ गोफले टोल ढववाहालको भांनर वाडा भोटमा वस्न्या व्यषा नर वाडास्मेतको चाकंपा षेत मुरि ।४।५ च्वाषपाटैढको ढल

११ षेत मुरि ।४ ज्मा षेत मुरि ।८।५ के मोल मोहर रुपैया १४४।। .. यताषा वहालको भाजु धनविरभद्र उदासको लपाको षेत मुरि ।३ मध्ये मुरि ।१।१० के मोल मोहर रुपैया २४।.. यताषा वाहालको ठाकु

१२ लक्ष्मीधन उदासको लपाको षेत मुरि ।३ मध्ये मुरि ।१।१० के मोल मोहर रुपैया २४।७ गोफले टोल ट ववाहालको भांतर सिं भाजु पनि व्यषासिं देउ विल मुनि वाडाको कुमारि डो षेत मुरि ।२३ के मो

१३ ल मोहर रुपैंया ४३१। गोफले टोल टवननीको रत्न रणविर सिं ठाकुर सिं वाडाको षिढल षेत मुरि । १।५ के मोल मोहर रुपैया २३।७ लगनटोलको भाजु धन वाडा कुलपति वाडाको षी ढल षे

१४ त मुरि ।६ के मोल मोहर रुपैया ११२।। त मुगल टोलको मन वाडा नन्द वाडा कोटे षुसि षेत मुरि ३।१० के मोल मोहर रुपैया ५६।।।७ असन्टोल चलाछेको दस्वर सिं उदासको लपाको मैजुफ्फाटषेत मु

१५ रि ७ के मोल मोहर रुपैया १०५ गोफले टोल व वाहालको राजमति वडेनी दोलाजितको कुमारि डो षेत मुरि ।४ के मोल मोहर रुपैया ६० गोफले टेलको चिकिढि सिं ज्यापु हेमन्त सिं ज्यापु दत्त सिं ज्या

१६ प्रमा धौलिं ज्यापु धनवन्त सिं ज्यापु ग्याल ज्यापु पांडौ ज्यापुको पसिचल षेत मुरि । ९ के मोल मोहर रुपै या १३५ गोफले टेल् फसि गाउको चिमन मिह्न ज्यापुको कुमारि दो षेत मुरि १७ टै ढल

१६ षेत मुरि २६ इ ठाउको ज्मा मुरि । ९ के मोल मोहर रुपैया १४२ ।। असं टेल डगुवाहालको ज्ञानविर उदासको लपाको षेत मुरि ।८ के मोल मोहर रुपैया १३० केल टेल भंसार छेको छत्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१७ सिंक साल अनुपसिं कसालको षिढल षेत मुरि । ५ के मोल मोहर रुपैया ९३ ।।। गोफले टोल लमन्को
भान्तर सिं राजमा न सिं लक्ष्मी चन्द्रविर वाडाको टढ षेत मुरि ।१३ के मोल मोहर रुपैया
१८ २११ । ववहाल टोल नव वहिचा घरको मुनि भिंष्वाल् वरदानंन्द गुवाहालको षिढल षेत मुरि ।७ के मोल
मोहर रुपैया १३१ । को टव टोलको पता सिं कर्मिको टढ षेत मुरि । २२ के मोल मोहर
१९ रुपैया ३५७ ।। लगंटोल ज्यावाहालको राजविर वाडाको लपाको षेतमुरि १३ के मोल मोहर रुपैया ४५ असं
टोल जधुंछेको ठाकु उदासको षिढल षेत मुरि ।१६ के मोल मोहर रुपैया २८५ गो
२० फले टोल फसि गाउको व्यषा सिं ज्यापु आसाम डु ज्यापुको कुमारि डो षेतमुरि ।८ टढ षेत मुरि ।५ ज्मा
षेत मुरि ।१३ के मोल मोहर रुपैया २१३ ।।। इटुं वाहाल ङटपा चोको तेन सिं वाडाको कु
२१ मारि दो षेत मुरि १८ के मोल मोहर रुपैया १५० पोडे टोल पुषुल आनको भानसिं नेवारको कुमारि दो षेत
मुरि ।५ के मोल मोहर रुपैया ८१। लगन टोलकै षुछेको सारत्तांग मुनि
२२ गुवाहालको टै ढल षेत मुरि ।२ के मोल मोहर रुपैया ३२।। असन् टोल हर्क वाहालको धनगोविन्द उदासको
षिढल षेत मुरि ।१६के मोल मोहर रुपैया ३०० पोडे टोलको सिवनारानको षी ढल षेत
२३ मुरि ।२।५ के मोल मोहर रुपैया ३३।।। ववाहा षेत् इमननी पताघरको धिर्जविर सिं वाडाको षि ढल षेत
मुरि ।७ के मोल मोहर रुपैया १३१ । लगन् टोल दथुननीको गुणवन्त सिं वाडाको टढल षेत मुरि ।३।
२४ १० के मोल मोहर रुपैया ५२ ।। टेगुल टोलको संष नारानको ढल षेत मुरि ।६ के मोल मोहर रुपैया ९७
।। न्हस्कंतला टोलको व्यषा सिं देउ उदासको छोरो कुलविर सिं उदासको षिढल षेत मुरि ।६ के मोल मोह
२५ र रुपैया ११२।। ज्या वाहाल टोलको भाजु देउ वाडा समेत जरा विसको षी ढल षेत मुरि ।१२ के मोल मो
हर रुपैया २२५ लगन् टोलको नैनपति वाडा स्मेत् जना तिनको षिढल षेत मुरि ।१२ के मोल मोहर रुपैया
२६ २२५ लगन्टेल अलं दुटको तेजकर वाडाको टैढल षेत मुरि ।२।१५ के मोल मोहर रुपैया ५१ ।। ब्राह्मणटे
लको धीर्जज्यापु समेत जना दुइको मैजुष्वाट षेत मुरि । ८ के मोल मोहर रुपैया १२० ज्यावाहाल टो
२७ ल को धमानन्द भाट स्मेत जना तिनको मैजुष्वाट षेत मुरि ।१।१० के मोल मोहर रुपैया २२ ।। लगन् टोल
नाय भाचोको चिगिधिपति वाडा भाजु देउ वाडा नैन पति वाडाको टैढल षेत मुरि । ६ के मोल मोह
२८ र रुपैया ११२ ।। ब्राह्मण टोलको मनमा सिं डंगोल धिर्ज डंगोलको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।१५ के मोल मो
हर रुपैया २२५ गोफले टोलको आनन्द भइ.... गुवाहालको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।३।१० के मोल
२९ मोहर रुपैया ५६ ।।। ७ ववाहल टोलको सोभाकर वाडाको षिढल षेत मुरि ।८ के मोल मोहर रुपैया १५०
ववाहाल टोलको धिर्ज सिं ज्यापु मत्यत् हेमंत सिं धमालिंको कुमारि दो षेत मुरि ।६ के मोलमोहर रुपै
३० या ९० इलाछे टोलको उजीर राजविरको षीढल षेत मुरि ।८ के मोल मोहर रुपैया १५० लगन्टेलको वेषा
सिं देउ वाडा राजमान सिं वाडाको षी ढल षेत मुरि । ४ के मोल मोहर रुपैया ७५ ववाहाल टो
३१ ल वलंपुरको जसन खाडा भल वाडा आनन्द सिं वाडा राजविर सिं लक्ष्मी नर सिंको षीढल षेत मुरि ।२७
के मोल मोहर रुपैया ४७८।।। कोहि टि षेतको .... नपजि वाडा समेत जना चौधको षीढल षेत मुरि ।४ के
३२ मोल मोहर रुपैया ७५ गोफले टोलको सुंधर वाडा समेत् ज.....को कुमारि दो षेत मुरि ।१० के मोल मोहर
रुपैया १८७।। टेवाहाल टोलको लक्ष्मीला.......लक्ष्मी आवालको षीढल षेत मुरि ।४ के मोल मो
३३ हर रुपैया १३० ब्राह्मण टोलको कसलाम डगोल स्मेत् जना विस्को भाजुफ्फाट षेतमुरि ।२।१५ के मोल
मोहर रुपैया ४१ । ववाहाल कुलछेको ठाकु वाडा प्रतानन्द वाडाको टैढल षेत मुरि ।१६ के मोलमोहर
३४ रुपैया ३०० गोफले टोलको रामकिष्नको कुमारि दो षेत मुरि ।९ के मोल मोहर रुपैया १४६। गोफले टोल
फसिगाको धमला ज्यापु अमितसिं ज्यापुको षीढल षेत मुरि ।१।१५ के मोल मोहर रुपैया ३२ ।।। ल
३५ गन् टोलको वेषा सिं देव वाडा राजमान सिं वाडाको षीढल षेत मुरि ।३ के मोल मोहर रुपैंया ५६। गोफले

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टोल यटवा वाहालको भाजु देउ वडेधमा ....वडेसाक्यसिं वडे...सिं वडेको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।
२।१०

३६ के मोल मोहर रुपैया २० मुसु वाहाल टोल वाकुननीको पाडौ ज्यापुको मैजुफ्फाट षेत मुरि ।६ के मोल मो
हर रुपैया ४८ ब्राह्मण टोलको ग्यानसिद्धिको षीढल षेतमुरि ।२ के मोल मोहर रुपैया १६ ज्याटं वाहाल टो
ल

३७ को धमना रानभाटको मैजुफ्फाट मुरि .।.।१० के मोलमोहर रुपैया ४ किनुवा षेतका तमसुक ६४ के ज्मा षे
त ४।९४।५ ता के मोल मोहर रुपैया ८४५३। औ षेत सट्टा दि लियाको ववहाल टोल थाना वहाल

३८ को वुधराज वाडा स्मेत् जना ४ को भु गुठिमा राष्याको षिढल षेत मुरि ।५।५ मषन टोल मजाक देवलको
धनविर लोह कर्मि जैनरसिंको विवाहाल गुठिमा राष्याको षिढल षेत मुरि ।४ मुगुछे टोलको

३९ विष्नु सिं प्रधानन्हुगल टोलको धिनारानको सिवरात्रि गुठिमा राष्याको टौढल षेत मुरि ।१२ सिषं मूगल टो
लको भाजुमन गुवाहाल राजमान सिं गुवाहाल भिंष्वा धन गुवाहालको कंठि गुठि हाठा

४० गुठिमा राष्याको टौढल षेत मूरि ।८ तलाछि टोलको जयपति देउवाडा समेत जना ७ को हाठा गुठिमा
राष्याको षिढल षेत मुरि ।१० ववाहाल टोलको रजन नेवार स्मेत् जना ५ को हाठा गुठिमा राष्या

४१ को षिढल षेत मुरि ।१६ सट्टा षेतका तमसुक ६ के ज्मा षेतमुरि ।५५।५ इ सबै षेतको साध पूर्व वाटो
दक्षिण .....१......पश्चीम षिढल् उत्तर मूल वाटो येतिवार किलाभित्र ....२.....को गुठि षेत

४२ मुरि ।८ न्हाकन वहिल ....३....को गठि षेत मुरि २८ ज्मा मुरि ......वक्स्याको मुरि ।४ किन्याको षेत
४।९४।५ आफुले नेवारको सुनाविर्ता षेत किनी सट्टा दि लियाको षेत मुरि ।५५।

४३ ५ वक्स्याको र किनुवा. सट्टा समेत् ज्मा षेत ५।५३।१० तस्को पोता समेत मे... अरु ...र्वकर अकर सर्वांक
माफ विर्ता वितलप गरि मोहर ताम्वापत्र गरिवक्स्यौं आफ्ना षातिर ज्मासंग वि

४४ र्ता वितलप जानि सन्तान दर सन्तान पय्र्यंत परम सुष भोग्य गर स्वदत्तां परदत्ताम्वा यो हरेद्वै वसुंधराम्
षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टयां जायते क्रिमिः इति सम्वत् १८९२ साल मिति भा

४५ द्र वदि ११ रोज ४ शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् रणोद्योत साह	मार्फत् पुष्कर साह	मार्फत् करवीर पांडे	मार्फत् दल भजन पांडे
मार्फत् कुलमान सिं वस्न्यात्	मार्फत् रणजोर थापा	मार्फत् कालु सिं	मार्फत् उमाकान्त उपाध्या

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/41

श्रीदुर्गाज्यू १

सिवालये १ श्रीमहेश २

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावली विराजमानमानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्री
महाराजराजेन्द्र विक्रमसाहवहादुरसम्सेरजङ्ङ्देवानांसदासमरविजयिनाम् ----------------------
आगे. श्रीजनरलभीमसेनथापाके सम्वत १८८७ सालमिति श्रावणशुदि ८ रोज ४ का दिन वक्स्याको विर्ता षिंयातका अ
व्वलमध्ये छोप्रानिसेराको लिकपाषोमुरि १९३ तस्कोसाध पुर्व दछिन पश्चिम· माझिसंग किन्याको किनुका आफ्नै विर्ताको
साधलुहकिल उतर रैकर षेत· काजिरणगंभीर पाडेका --- १ --- कोगुठर पोवासाधलुहकिल· येतिचार किलाभित्र मुलवारी
२ --- २ --- कोदेवलवाहिक पाषोमुरि ।१८ तस्कोसाध पुर्व उतर माझिसंग किन्याको· आफ्नै किनुवा विर्ताकोसाधलुहकिल
दछिन काजिरणगंभीर पाडेका गुठसाधलुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आलिढुलाढुंगाकोसाधलुहकिल· द फेवा रतीकुत
मध्ये· महादेव थान षेतको डिहि पाषोमुरि ।४० तस्कोसाध पुर्व उतर पश्चिम· रिमालब्राह्मणहरूका पाषाडिहि विर्ताको·
साधलुहकिल दछिन· जफति षेतका आलिकुलो साधलुहकिल· येति सिवाना भित्रको पाषोमुरि १५१ को सर्वकर अ·
करसर्वाकमाफ गरि विर्ता विनलप गरि वक्स्याको मोहरताम्बापत्र गरिवक्स्यौं· आफ्ना षातिरजामासंग विर्ता विनल पजानि·
कर सर्वांकमाफ गरि विर्ता विनलप गरि वक्स्याको मोहरताम्बापत्र गरि वक्स्यौं· आफ्ना षातिरजामासंग विर्ता विनलप जानि·
सन्तानदरसन्तान पर्यन्त परमसुषभोग गर· योविर्ता साधलाई न्यासधियार· थर घर· मित्र मर्मी पंथ· हरिवंस अरोरा· व्रालेके
लकोहेमन्तडंगोल· मजाकदेवलको आगिवन्तडंगोल· कोन्याडि हासरूपविष्ट· ज्मादारवदलसिं रावल· नुवाकोटका डंडवी
रक्षान्या· पितामवर पाडे लक्ष्मापति पाडे वालानन्द कयाल· मनिरामपाडे जवरसिंधामिकोभाई, चौधरितेजनेवार· मि
मनारिनेवार· मनरथनेवार· दाम्मामहिन्दुसिंराईल· रत्ननेवार· अडैको मानिस· श्रीलाल सिमषडा· घरधावा तांछ्रीदेई
सिंषत्रि· दुषंदारकावाहादुर षत्रि· गेर्षुकागजराज कार्कि· रुद्रनारायेनपाध्या प्याकुरयाल· श्रीकृष्णपाध्या· रमानन्द पाध्या
विश्वनाथ पाध्या प्याकुरयाल· दलधोज पाडे फिर्क्याफका हरिलाल पाध्या रिमाल· मेजरहरिलाल पाध्या· तहविल्दार [illegible]
[illegible]पाध्या· षिंयातका हाम्या विंदरासिं नेवार· रंजीतषडका· विरभद्र षडका· दिनानाथ पाध्या अधिकारि· रंजितवोकटि·
भास्कर पाध्या रिजाल· देवनारि पाध्या रिमाल· पदम पाध्या रिमाल· रुद्रनारायेन अर्ज्याल· कुलनिधि तिमिल्सिना· हं·
वीररानाः महेन्द्र भंसारि· काल्या माझि· पंच्या माझि· भिंरवालनेवार· ज्ञाननारिनेवार· भाजुमनिनेवार· जोगनारायन ने
वार· दयावन्त नेवार· वेलकोटका श्रीकृष्णगजुरयाल, विर्वलवस्न्यात· कासिरामपाध्या रिमाल· दहवोकवस्न्या पिउठा
नाकावधेघर्ति· विर्तवारले किल्लाभन्दा अघ्यालोनचापनु विनातकसिरजवदन गर्नु· जोयेसवन्देजमारहेनसो येस·
श्लोकमा भन्याको पातकि होला· स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेद्वसुन्धराम्· षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमी: ॥
·तिसम्वत १८८७ सालमिति· भाद्रवदि १४ रोज २ शुभम्

पछाडी

मार्फत पाल्पनसाह

मार्फत रा· धीरसिंह

मार्फत रणजोर थापा मार्फत दलभञ्जन पांडे

मार्फत [illegible] पाध्या मार्फत [illegible]

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

सिवालये १ श्रीम...२

छाप

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्री

२ महाराजराजेन्द्रविक्रमसाहवहादूरसम्सेरजङ्देवानांसदासमरविजयिनाम् ....

३ आगे श्री जनरल भीमसेन थापाके सम्वत् १८८७ सालमिति श्रावण शुदि ८ रोज ४ का दिन वक्स्याको विर्ता षिंच्यातका अ

४ म्वलमध्ये ढोड्यानि सेराको लिक पाषो मुरि ।९३ तस्को साध पुर्वदछिन पश्चिम माफिसँग किन्याको किनुका आफ्नै विर्ताको

५ साध लुहकिल उत्तर रैकर षेत काजि रण गंभीर पाडेका ......१.......को गुठ र पौवा साध लुहकिल येति चार किलाभित्र मुलबाटे

६ र ....२.... को देवल वाहिक् पाषो मुरि ।१८ तस्को साध पुर्व उत्तर माफिसँग किन्याको आफ्नै किनुवा विर्ताको साध लुहकिल

७ दछिनका जिरण गंभिर पाडेका गुठ साध लुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आलि ठुला ढुंगाको साध लुहकिल दफे वावन्नं कुत

८ मध्ये महादेव थान षेतको डिहि पाषो मुरि ।४० तस्को साध पुर्व उत्तर पश्चिम रिमाल ब्राह्मणहरुका पाषा डिहि विर्ताको

९ साध लुहकिल दछिन जफ्ति षेतका आलि कुलो साध लुहकिल येति सिवानाभित्रको पाषो मुरि १।५१ को सर्वकर अ

१० कर सर्वांक माफ गरि विर्ता वितलप गरि वक्स्याको मोहर ताम्वापत्र गरिवक्स्यौं . आफ्ना षातिर जामासँग विर्ता वितलप जानि

११ सन्तान दरसन्तान पर्यन्त परम सुष भोग्य गर यो विर्ता साध लाउन्या सधियार थर घर मित्र सर्मा पंथ हरिवंश वहोरा ब्राह्म टे

१२ लको हेमन्त डगोल मजाक देवलको भागिवन्त डगोल कोतपाडि कासरुप विष्ट ज्मा दारव सिं रावल् नुवाकोटका डंडवी

१३ र द्वान्या पिताम्वर पाडे लक्ष्मापति पाडे वालानन्द कड्याल मनिराम पाडे जवर सिं धामिको भाई चौधरि तेज नेवार भि

१४ मनारि नेवार मनरथ नेवार द्वान्या महिन्द्र सिं राउल रत्न नेवार अडैको मानिस श्री लाल सिमषडा घर धावातांट्रां देर्इ

१५ सिं षत्रि टु षंटरका वाहादुर षत्रि गेर्षुका गजराज कार्कि रुद्र नारायेन पाध्या प्याकुन्याल श्री कृष्ण पाध्या रमानन्द पाध्या

१६ विश्वनाथ पाध्या प्याकुन्याल दलधोज पाडे फिर्क्यापका हरिलाल पाध्या रिमाल मेजर हरिलाल पाध्या तहविल्दार ....

१६ ल्ल पाध्या षिंच्यातका द्वान्या विंदर सिं नेवार रंजीत षडका विरभद्र षडका दिनानाथ पाध्या अधिकारि रंजित वोकटि

१७ भास्कर पाध्या रिजाल देवनारि पाध्या रिमाल पदम पाध्या रिमाल रुद्र नारायेन अर्ज्याल कुलनिधि तिमिल्सिना हं

१८ वीर राना महेन्द्र भंसारि काल्या माफि पंच्या माफि भिं रव्वाल नेवार अन्त नारि नेवार भाजु मनि नेवार जोग नारायन ने

 CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१९ वार दयावन्त नेवार वेलकोटका श्रीकृष्ण गजुऱ्याल् विर्वल वष्यात् कासिराम पाध्या रिमाल दहचोक बष्या पिर्उठा
२० नाका वधै घर्ति विर्त्तवारले किल्लाभन्दा अर्घ्यालो नचापनु विनातक सिरज वदन गर्नु जो येस वन्देजमा रहैन सो येस
२१ श्लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्ताम्वा यो हरेद्वै वसुन्धराम् षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्ठायां जायते क्रिमी इ
२२ ति सम्वत् १८८७ साल मिति भाद्र वदि १४ रोज ३ शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् रणधीर सिंह
मार्फत् फत्यजङ्ग साह
मार्फत् रणजोर थापा
मार्फत् दल भन्जन पाँडे
मार्फत् जसपाज्यपा
मार्फत् उदय गिरि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीदुर्गा

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादि विविधविरुदावली विराजमानमानोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्र विक्रमसाहवहादुर सम्सेरजङ्गदेवानां सदासमरविजयिनाम्

[illegible] सम्वत १८७० [illegible]
वाहमावाफुलिवारसंकल्पभयाकासेतमद्धे खेतमुरी १५० तस्कोसट्टवमोजीमकाघ
न्पाडीसमेत विर्तागरीवक्स्यौं ठेवोकाघवलमध्ये उडेलपाखोमुरी १५० घन्पाडीमु
रि १७० पानीखेतको [illegible] मुरी ८ ज्मा मुरी १६६
तस्कोसाधपूर्वपाखाको डिलसाधजुल्किलदक्षिणगैरेकरआलीरत्रालएाको वि
र्ताकोआली साधजुल्किल पश्चिमवारीरैकार साधजुल्किल उत्तरकुलाकोडी
लसाधजुल्किलयेतिचारकिल्लाभित्र [illegible] घन्पाडी मुरि १६६ यारावि विर्ताखा
नीसंतानदरसंतानपर्यंतपरमसुषसोगपगरयोविर्तासंकल्पदुसासंकल्पवाक्य
पढन्यापुरोहितरघुनाथपंडितअर्ज्यालपानीहालन्या काजिदलभंजनपाडेसा
धलाउन्यासधियारमोदनाथअर्ज्यालहरिवंसवोहराव्रवाहादोलकोडगोलनाइ
क्या मधावत्रल्हदोलकोअमिन तिडगोल हेमंतिडगोल रुद्रानंदपाडे ठेवोकाघान्या
धनसुंदर प्रधान पुरानुघान्या धुन [illegible] नाइक्या सिवनाइक्या अघुसिंनाइक्या सिसि
भरनाइक्या विसंघ सुनागुठिकोनाइक्याकासिरमाजीतखत्री देवराजखत इन्द्रविर
खत इन्द्रविर विष्टसुभान्पाखत्रीहवालदार वलभद्रखत्री कमानसिंखत कालारायेहरि
नरसिंवैद्यकिर्तपुर [illegible] घनगनी गोपालजी अजो ध्यानसाद
वल्याकस्वाल विर्तावारलेकि [illegible] ल्यालोनवापनु विनात फिसरजवर नगर्नु
जो एसर्वघेजमारहेनसो एसम्मको [illegible] न्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा
यो हरेत वसुंधरा मृषस्थिवर्ष [illegible] विष्टायां जायते क्रिमि ॥ इति सम्वत १८७२
साल मिति श्रावण वदि ४ रोज [illegible]

पछाडी

मार्फत भक्ती थापा
मार्फत दलभञ्जन पांडे
मार्फत पुरोहित रघुनाथ अर्ज्याल
मार्फत भीमसेन थापा
मार्फत [illegible]
मार्फत प्राण साह
मार्फत [illegible]
मार्फत [illegible]
मार्फत [illegible]

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा १

छाप

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विरा
जमानमानोन्नत् श्रीमन्महाराजाधरिाजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्र विक्रम साह व
हादुर सम्सेर जङ् देवानाम्र सदा समरविजयिनाम् ....
आगे रामकरण भटके सम्वत् १८८० साल मिति माघ सुदि ५ रोज.........
वाहमा वाहुलिबाट संकल्प भयाका खेत मद्धे षेत मुरि ।५० तस्को सद्दृ वमोजीमका घ
न्याडी समेत विर्ता गरिवक्स्यौं ठेचोका अम्वलमध्ये डुडुषेल पाषो मुरि ।५० घन्याडी मु
रि ।१० पानी षेतको साटो पाषो दिदा अठाइस रोपनीका दरले मुरि ।६ ज्मा मुरि ।६६
तस्को साध पुर्व पाषाको डिल साध लुहकिल दछिण रैकर आली र ब्राह्मणको वि
र्ताको आली साध लुहकिल पश्चिम वाटो र रैकर साध लुहकिल उत्तर कुलाको डी
ल साध लुहकिल येति चार किल्लाभित्रका ज्मा षेत घन्याडी मुरि देयाराठि विर्ता जा
नी संतान दर संतान पयृर्यंत परम सुष भोग्य गर यो विर्त्ता संकल्प हुदा संकल्प वाक्य
पढ्न्या पुरोहित रघुनाथ पंडित अर्ज्याल पानी हालन्या काजि दलभंजन पाडे सा
धलाउन्या सधिया रमोदनाथ अर्ज्याल हरिवंस वोहरा ववाहा टोलको डगोल नादु
क्यां मद्यां व्रह्म टोलको अमिता सिं डगोल हेमंत डगोल कृष्नानंद पाडे ठेचोका द्वान्या
धनसुंदर प्रधान् पुरानु द्वान्या धनरत्न नाइक्या सिव नाइक्या आव्ृ सिं नाइक्या सि सं
षर नाइक्या विसंष सुना गुठिको नाइक्या कासि रमाजीत षत्री देवराज षतृ इन्द्रविर
षतृ इन्द्रविर विष्ट सुभान्या षत्री हवाल्दार वलभद्र षत्री कमान सिं षतृ कालाराये हरि
नर सिं वैद्य किर्तपुरका नाइक्या धिर्ज पुतवार भागननी गोपाल जी अगोध्यात्र साद
वल्या कटुवाल विर्त्तवारले किष्त्राभंदा अर्घ्यालो नचापनु विना तकितरज वदन गर्नु
जो एस् वंधेजमा रहैन सो एस् श्लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्ताम्वा
यो हरेद्वै वसुंधराम् षष्टिवर्ष सहश्राणि विष्यायां जाएते क्रिमिः ।। इति सम्वत्१८८३
सालमिति श्रावण वदि ४ रोज १ सुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् भक्तवीर थापा
मार्फत् दल भन्जन पाँडे
मार्फत् रणो...त साह
मार्फत् वाल नरसिं कुवर

मार्फत् भीमसेन थापा
मार्फत् पुरोहित रघुनाथ अर्ज्याल्
मार्फत् उदय गिरि

मार्फत् प्राण साह
मार्फत् प्रसाद सिंह वस्न्यात्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीदुर्गा

स्वस्तिश्रीमन्महाराजाधिराजकस्यरुक्का

आगे ससिधरप्रसाई जगनपुरीके दुर्लुका अम्बलमध्येकु
कुमाकोनोल्पाघोर भन्याकोजगाताहीका आस्याकु ला
ललेकी पट्वा ८ मि विसाग्याको ८२ सालमावागर्नुवोरका
अदालतमा पुर्पछि गरि त्योजगारेकर ठहर्दा आस्याकु
लालला ईऽ७ भईउकस्याकोपल्ट रुपनीका ढडामान
दरियाको ८२ सालकाजाचमा दरियाकोवमोजीमतप
सीलको सेर्मा रुपैया १।। असमानी रुपैया १ जम्मा रुपैया
२।। सालवसाल --- कंपुका दफदरखानामा दाखिल
गरिजगावलगर्नु भन्यावन्देजगरिवक्स्यो यानिजर्मा स
गठेकवन्दीजानिजगावलगर

तपसील

असामी	घर	सेर्मा	असमानी	जम्मा रुपैया
ससीधरप्रसाई	१	१	।।ऽ।	१।।ऽ।
जगनपुरी	१	।।	।ऽ।	।।ऽ।
	२	१।।	१	२।।

इतीसम्वत १८ ८२ साल मिती कार्तिक सुदि ११ रोज २ शुभम्

पछाडी

मार्फत दलभञ्जनपांडे मार्फत भञ्जवीर थापा मार्फत [illegible] मार्फत भीमसेन थापा मार्फत [illegible]

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा १

छाप

श्री नाथ

१ स्वस्तिश्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का.............................
२ आगे ससिधर प्रसाई जगनपुरीके दुर्ल्लुका अम्वलमध्ये कु
३ सुमाको नौल्पाषो र भन्याको जगाताहीका आस्या कुह्मा
४ ललेकी पटवा ८ मिचि षायाको ८२ सालमा वागलुंचौरका
५ अदालतमा पुर्पछे गरि त्यो जगा रैकर ठहर्दा आस्या कु
६ ह्मालललाई डंड भई उकस्याको पलृं कंपनीका ढडामान
७ दरियाको ८२ सालका जाचमा दरियाको वमोजीम तप
८ सीलको सेर्मा रुपैया १।। अस्मानी रुपैया १ ज्मा रुपैया
९ २ ।। साल वसाल ....कंपुका दफ्दर षानामा दाषिल
१० गरि जगा चलं गर्नु भन्या वन्देज गरिवक्स्यौ षाति र्ज्मा स
११ ग ठेक वन्दी जानि जगा चलं गर ....

तप्सील

असामी	घर		सेर्मा		अस्मानी	ज्मा रुपैया	
ससीधर प्रसाई		१	१		।।२ (.५०)।।	१।।२ (.५०)।।	
जगनपुरी	१	।।		।२ (.५०)।		।।।२ (.५०)।	
		२			१।।	१	२।।

ईती सम्वत् १८८२ साल मिती कार्तिक सुदि ११ रोज २ शुभं

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् दलभन्जन पाँडे
मार्फत् भीमसेन थापा
मार्फत् भक्तवीर थापा
मार्फत् उदय गिरि
मार्फत् प्राण साह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/44

श्रीदुर्गा...

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादि विविधविरुदावलीविराजमानमानो
न्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्रविक्रमसाहबहादुरसम्सेरजंगदेवानां
सदा समर विजयिनाम् ---------------------------------------
आगे ग्राम चलन भट्ट गंगाधर ठकके सम्वत १८७५ साल मिति आश्विन वदि ६ गते १ का दिन स
कृत्वा पापात्मानुसान्तिमा हाम्रा बाहुलीबाट संकल्प गर्याका येत र। तस्का मध्ये मोजीम
... सुर्यग्रहण ... तुलसी ... भगवती का अन्चल मध्ये ... खेत मुरी २४ तस्का साध पूर्व
दक्षिण पश्चिम उत्तर ४ र का खेतको आलीसाध लुहकिल मूलघु दोखेत मुरी ३ तस्का सा
ध पूर्व दक्षिण ३ र का खेत को आलीसाध लुहकिल पश्चिम कुलासाध लुहकिल उत्तर र का
खेत का आलीसाध लुहकिल नघुवग खेत मुरी २६ तस्का साध पूर्व दक्षिण २ र का खेत का आ
लीसाध लुहकिल पश्चिम कुलासाध लुहकिल उत्तर र का खेत को आलीसाध लुहकिल नम्
का खेत मुरी १५ तस्का साध पूर्व २ र का खेत को आलीसाध लुहकिल दक्षिण कलार का खे
त को आलीसाध लुहकिल पश्चिम र का खेत को आलीसाध लुहकिल उत्तर नघुखोला को साध
लुहकिल नोखुखेत मुरी १२ तस्का साध पूर्व बाटोसाध लुहकिल दक्षिण पश्चिम र का खेत का आ
लीसाध लुहकिल उत्तर र का बाटो साध लुहकिल पांडेल खेत मुरी ८।१० तस्का साध पूर्व द
क्षिण र का खेत को आलीसाध लुहकिल पश्चिम बाटो साध लुहकिल उत्तर र का खेत का आली
साध लुहकिल राथल खेत मुरी ७।१० तस्का साध पूर्व र का खेत का आलीसाध लुहकिल दक्षिण
पांडेल खुवा को आलीसाध लुहकिल पश्चिम र का खेत का आलीसाध लुहकिल उत्तर र का खे
त को आलीसाध लुहकिल खुसीवगर खेत मुरी १२ तस्का साध पूर्व र का खेत का आलीसाध ल
हकिल दक्षिण बाटो साध लुहकिल पश्चिम ... साध लुहकिल उत्तर र का खेत को आ
लीसाध लुहकिल ... खेत मुरी २० तस्का साध पूर्व र का बाटो साध लुहकिल दक्षिण बाटो सा
ध लुहकिल पश्चिम र का खेत का आली ... गौरी का बिना आलीसाध लुहकिल उ
त्तर बाटो साध लुहकिल ... खेत मुरी ३।१० तस्का साध पूर्व र का खेत को आलीसाध लुह
किल दक्षिण ... गौरी को ... आलीसाध लुहकिल पश्चिम र का खेत का आली
साध लुहकिल उत्तर र का खेत को आलीसाध लुहकिल खुसीवगर खेत मुरी ८।१० तस्का साध
पूर्व दक्षिण पश्चिम र का खेत को आलीसाध लुहकिल उत्तर बाटो साध लुहकिल ...
... घुमारी मलेजुदो पाखो रोपनी १० तस्का साध पूर्व र का खेत को आलीसाध लुहकि
ल दक्षिण ... साध लुहकिल पश्चिम र का ... साध लुहकिल उत्तर बाटो साध लु
हकिल ... मिमनाभित्र खेत ... रोपनी ... बिना जानी सीमान पर्यन्त परमसुखभोग
गर्यो ... संकल्प ... उनाय ... पानी ...
कालीक्षेत्र ... साध ... उत्पन्न ... सम्राज्य ... मर्दन सिंह राना ...
... धन ... छाना ... काज ... काल ... को मध्य ...
तिको ... मनि ... नाईक्या ... धर्मकर
नाईक्या ... सि ... दर्वार ... शिवानी ... जवरा ... का ग
... रसभर ... भवानी थापा ... विर्न ... वा ... किला
... आली ... विनांनको ... गुरु ... सर्व ... सोरस ... लोक मा
... को पातक ... स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम् षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठा
यां जायते क्रिमिः॥ इतिसम्वत १८७५ साल मिति ... वदि ... रोज ...

पछाडी

मार्फत ... थापा ... मार्फत ... साह ... मार्फत दलभञ्जन पांडे मार्फत फेरादवीर राना मार्फत ... मार्फत ... मार्फत भीमसेन थापा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान्मानो
२ न्नतश्रीमन्महाराजाधरिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजराजेन्द्रविक्रम साह वहादूरसम्सेर जङ् देवानां
३ सदा समर विजयिनाम् ....
४ आगे रामचरन भट्ट गंगाधर भट्टके सवत् १८७५ साल मिती आश्विन वदि द्वीगज १ का दिन स
५ क्र चापोत्यात् सांत्तिमा हाम्रा वाहुलीबाट संकल्प भयाका षेत २। तस्को सरह वमोजीम
६ कोटा ....विर्त्ता वक्स्यौं वुगमतीका अम्वलमध्ये वषा षेत मुरि ।२४ तस्का साध पूर्व
७ दक्षिण पश्चिम र्उत्तर रैकर षेतको आली साध लुहकिल मलेज्यु दो षेत मुरी ४।३३ तस्को सा
८ ध पूर्व दक्षिण रैकर षेतको आली साध लुहकिल पश्चिम कुला साध लुहकिल र्उत्तर रैकर
९ षेतका आली साध लुहकिल नषु वगर षेत मुरी ।२६ तस्को साध पूर्व दक्षिण रैकर षेतको आ
१० ली साध लुहकिल र्उत्तर रैकर वाकी साध लुहकिल पोंडोल षेत मुरी ९।१० तस्को साध पूर्व द
११ क्षिण रैकर षेतको आली साध लुहकिल पश्चिम वाटो साध लुहकिल र्उत्तर रैकर षेतको आली
१२ साध लुहकिल दोथल षेत मुरी ।७।१० तस्को साध पूर्व रैकर पूर्व रैकर षेतको आली साध लुहकिल दक्षिण
१३ पोंडोल षुचाको आलि साध लुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आली साध लुहकिल र्उत्तर रैकर षे
१४ तको आली साध लुहकिल ..वगर षेत ।१२ तस्को साध पूर्व रैकर षेतको आली साध लु
१५ हकिल दक्षिण वाटो माघ लुहकिल पश्चिम भैरवको गुठि साध लुहकिल र्उत्तर रैकर षेतको आ
१६ ली साध लुहकिल वषा षेत मुरी ।२० तस्को साध पूर्व रैकर वाटो साध लुहकिल दक्षिण वाटो सा
१७ ध लुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आली र षजांची र्उदै गीरिका विर्त्ता आली साध लुहकिल र्उ
१८ त्तर वाटो साध लुहकिल वषा षेत मुरी ।३२।१० तस्को साध पूर्व रैकर षेतको आली साध लुह
१९ किल दक्षिण षत्तांची र्उदै गीरिको विर्त्ताको आली साध लुहकिल पश्चिम रैकर षेतको आली
२० साध लुहकिल र्उत्तर रैकर षेतको आली साध लुहकिल षुसी वगर षेत मुरी १८।१० तस्को साध
२१ पूर्व दक्षिण पश्चिम रैकर षेतको आली साध लुहकिल र्उत्तर वाटो साध लुहकिल एसै अम्व
२२ ल मध्ये घड्यारी मलेजुदो पाषो रोपनी १० तस्को साध पूर्व रैकर षेतको आली साध लुहकि
२३ ल दक्षिण रैकर पाषा र पहरो साध लुहकिल पश्चिम रैकर कांल्हो साध लुहकिल र्उत्तर वाटो साध लु
२४ हकिल ईस सिमाना भित्र षेत हुइ घड्यारी रोपनी दस विर्त्ता जानी संतान पय्र्यंत परम सुष भोग्य
२५ गर यो विर्त्ता संकल्प हुदा संकल्प वाक्य पढन्यां पुरोहित यदुनाथ अर्ज्याल पानी हाल्न्या
२६ काजी वषतवार सिंह थापा साध लाउन्या सधिया वंसराज पंथ मर्दन सिं राना डगोल नाएक नला
२७ छि टोलको धनवंतः वलाछि टोलको सिंजु घांगला टोलको जगतः ववहाल टोलको मघांवुग्म
२८ तिको द्वान्या नरद्वान्या रत्नमनि वाडा मोही नायएक चिकढि नाइक्या भासिं नाईक्या धसंकर
२९ नाइक्या भान्नर सिं टौढि महान वलवीर महान दर्वार सिं नेवार नैन सिं वानीञा जवर षडका ज
३० स्या षड्का रणसुर षड्का भवानी थापा विरु षड्का रुद्र्या षत्रि वाका षत्रि विर्त्तवारले किल्ना
३१ भन्दा अर्घ्यालो नचापनु विना तस्की रज वदन गर्नु जो एस वंधेजमा रहैन सो एस् श्लोकमा
३२ भन्याको पातकी होला स्वदत्तां परदत्ताम्वा यो हरेद्वै वसुंधराम् षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्ठ्या
३३ यां जाएते क्रिमिः ।। ईति सम्वत १८७५ साल मिति पोष वदि १४ रोज ७ शुभम्

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् प्राण साह

मार्फत् रणध्वज थापा

मार्फत् उदय गिरि

मार्फत् यदुनाथ पुरोहित

मार्फत् दल भन्जन पाँडे

मार्फत् ..ददीर राना मार्फत् रणोद्योत साह

मार्फत् भीमसेन थापा

मार्फत् श्रीरङ्गनाथ पंडितराजः

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/45

श्रीदुर्गाजीउ सहाय

स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलीविराजमानमानोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजगिर्वाणयुद्धवि
क्रमसाह वहादुरसम्सेरजङ्गदेवानाम सदासमरविजयीनाम -------------------------
आगे माहानंद पंडीतके सम्वत १८५६ साल चैत्र सुदि १५ का चन्द्रग्रहणमा संकल्प गरि वकस्याको मोतालुकै मकमानपुर जील्ला वारा पर्सा प्रगन्ना
सिधमास मध्ये मौजे पदमौलीसनवाली ससीन मौजे १ कोइ सम्वत १८६० साल वैसाष वदि १ देषी गादीम मारयन्माबुन वाहिकरायी
अरु मालजाहात साये रजाहात जलकर वनकर वीआहदानी सगोडा सिंगार हाहकठियारी आमीलान चौधरीकानुगोयेकादस्तुर समेत
तवेठवेगार माफ सर्वअंक अवुआव मा रिमेटीकुस विर्तासंकल्प गरि वकस्यौं आफनाषानिर्जभोगमा मौजे मजकुरको तरद्दुदनला
स आवाद गरि पैदावार लगायाकोली कुसविर्ताजानी संतान परिपोगपगर लामीलाई आसिर्वाद दिन्यागर येसमौजेको साध थानपी
नाषीको तपसिल मौजे पदमौलीको दछिन सिमाना मौजे पीपराका उत्तर सिमाना पार भीड भीड देषी उत्तर मौजे पदमौली मौजे
पदमौलि देषी उत्तर सिमाना मौजे डोकेलाको दछिन सिमाना माफ मांपैनि पैनिकाकीनारामा भीड सम्सरसरीउनेस १९ पदमौलीका पुर
वको सिमाना सिगिआहीन दीसों पछिम गाउ देषी दछिन पाकरिकोरुष देषी पछिम गजरिआको सिमाना परयैनि पैनिसौं पुरुवसम
रीपरूह १५ सम्म वीगहा दुई सैपवासी २७५ मौजे मजकुरको उत्तर पुरुवकोकोन्हीपुरव पश्चिम सरीयारि ४ लागा आठ ८ उत्तर द
छिन डुईरसरी २ आठलागाको तस्कोवीगहा दस कठा पेगारु १०॥१ ताहादेषी पुरवकोन्हीपुरव पछिम येकरसरी १ छवलागा ६ उ
त्तर दछिन येकरसरी १ दुईलागा २ ताकि येकवीगहा नौ कठा १।४ मौजे मजकुरको पुरवदछिन कोनको कोन्ही पुरुव पछिम सातरसरी ७ नौला
गा ९ उत्तर दछिन आठलागा ८ तस्कोवीगहा ३ अवादीवयेरानी आवीगहा तीनीसे ३०० तस्कोसीमाना चौतर्फीकी व्यौरा कोईला मौजे पद
मौलीका दछिन पूर्वकीनासिगिआहिन दीसो पछिम भीड उत्तरकोईलाकीस्ता १ ताहादेषी सोझ पछिमको भी मां भीडका पुरवकीनाराको ई
लाकीस्ता १ ताहादेषी सोझा पछीम मौजे पीपराकाई सानकोनामा भीड भीडका उत्तर कोईलाकीला १ ताहादेषी पछिम मौजे मजकुरको
पछिमका सिमाना मौजे पीपरासौं उत्तर पछिम कोन पैनिका पुरवकिनाराकोईलाकीस्ता १ ताहादेषी सोझा उत्तर पदमौलीको पछिम द
छिन कोनमा पाकरिकोरुष देषी पछिम नासीलाले देषी सर्व ताहादेषी सोझा उत्तर मौजे मजकुरका उत्तर पछिम कोना कोईलाकीस्ता
१ ताहादेषी सोझा उत्तर पाकरि पिपरको रुष सौं सोझा उत्तर पैनीसौं पुरवलागा परिस २५ सम्म मौजे मजकुरका पछिम उत्तरका सी
माना मां भीड भीडका पुरवकीनारामा कोईलाकिस्ता १ ताहादेषी सोझा पुरव मौजे मजकुरको उत्तर पुरवकोना पैनि देषी दछिन भीड
देषी पछिम कीनारामा कोईलाकीस्ता १ ताहादेषी उत्तर पुरवकोनाकी न्धीषेतका उत्तर डोरा ताहादेषी दछिन कीनारामा कोईला
कीस्ता १ ताहादेषी पुरव डोरासौं सीगिआहीन दीका दोमुहान पुरवका सीमाना दरीवस्त सिगिआहीन दी योसाध लाउन्यासाधियार र
जैवार आमिल सुब्बा सकि वखत पाध्या फौजदार व्याकर्ता पाध्या मोसदी रामसिंग हो सीह पस्कार दुर्गादत्त भीनकलाल जमीदार सि
वनारायन चौधरी ठकमन चौधरी विहारी चौधरी रतन चौधरी कानुनगोये नोलादास फकमनिरायेगरो प्रगन्ना सिधमास गोसाञी
संकरगिरि चौत मौजे मजकुरको पनी मजुपाध्या चौत्तैवार मौजे वगाही हरी चौधरी मौजुगरो दुनन्ना नो रंगी आफुला सराफे मोकदम
मौजे वकुआरवा वसान वा मोकदम मौजे वरेवा डगन्नाम मजकुर जमादार लालषांह वालदार दलजीत थापा सबुज कंपनीका मुन
सीफ देउरिषि पाध्या कठैतनी जुलजारी सोनाभनिषवास भूयोभूयोजाविनो भूमिपालान्नत्वानत्वायावते रामचन्द्रः। सामान्यो
यं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पालनीयो भवद्भि ॥१॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम्। षष्ठिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते
क्रिमी॥२॥ इति सम्वत १८६१ साल जेष्ठ सुदि ८ रोज ६ शुभम् ------------------------

पछाडी

[illegible]

तेजुगीरव ॥८२१॥ ह::   सुत्रिभुवन ठकुरप्रेमसेनथापा   [illegible]सिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू ऽ सहाय १

छाप

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमाहाराजे गिर्वाणयुद्धवी

२ क्रम साह वहादुर सम्सेर जङ् देवानाम् सदासमरवीजयीनाम् ....

३ आगे महानंदपंडीतके सम्वत् १८५६ साल चैत्र सुदि १५ का चन्द्रग्रहणमा संकल्प गरिवक्स्याको मोतालुकै मकमानपुर जील्ला वारा पर्सा प्रगन्ना

४ सिधमासमध्ये मौजे पदमौलीसन वाती ससीत मौजे १ को ईस्तक सम्वत् १८६० साल वैसाष वदि १ देषी गादीम मारषचू मावन वाहिक् राषी

५ अरु माल जाहात् मायेर जाहात् जलकरवन करवी आहदानी सगौढा सिंगार हाट्ट कठियारी आमीलान चौधरी कानु गोयेका दस्तुर समे

६ त वेठवे गार माफ् सर्वअंक अवुआवमारि मेटी कुसविर्ता संकल्प गरिवक्स्यौ आफ्ना षातिर्जमासग मौजे मजकुरको तरटुदतला

७ स आवाद् गरि पैदावार भयाको ली कुसविर्त्ता जानी सन्तान भरि भोग्य गर हामीलाई आसिर्वाद दिन्या गर येस मौजेपद मौली मौजे

८ नापीको तपसिल मौजे पद मौलीको दछिन सिमाना मौजे पीपराका उ॑त्तर सिमाना ...मा भीड भीडदेषी उ॑त्तर मौजेपद मौली मौजे

९ पद मौलिदेषी उ॑त्तर सिमाना मौजे डोकैलाको दछिन सिमानामा रुमाप्यैनि पैनिकाकी नारामा भीड सम्मर सरी उ॑नै स १९ पद मौलीकापुरु

१० वको सिमाना सिगि आहीन दीसौं पछिम गाउदेषी दछिन पाकरिको रुष देषी पछिम गंभरि आको सिमाना पर पैनि पैनि सौं पुरुवरस

११ री पन्द्रह १५ सम्म वीगहा दुई सै पचासी २८५ मौजे मजकुरको उ॑त्तर पुरुवको कोन्ही पुरव पश्चिम र सरीचारि ४ लागा आठ ८ उ॑त्तर द

१२ छिन दुई रसरी २ आठ लाग... तस्को वीगहा कठा पेगाइ १०।।१ ताहादेषी पुरवकोन्ही पुरव पछिम येकर सरी १ छव लागाद्द उ॑

१३ त्तर दछिन येक र सरी १ दुई लागा २ ताके येक वीगहा नौ कठा १।४ मौजे मजकुरको पुर दछिनको कोन्ही पुरुव पछिम सात रसरी ७ नौल

१४ गा ९ उ॑त्तर दछिन आठ लागा ८ तस्को वीगहा ३ अवादी ये रानीज्मा वीगहा तीनी सै तस्को सीमाना चौ तर्फी कील्ला कोईला मौजेपद

१५ मौलीका दछिन पूर्वको नासिगि आहीन दीसौ पछिम भीड उ॑त्तर कोइलाकी कील्ला १ ताहा देषी सोता पछिमको धीमां भीडका पुरवकी नाराको ई

१६ ला कील्ला १ ताहादेषी सोता पछीम मौजे पीपराका ईसानको नामा भीड भीडका उ॑त्तरको ईला कीला १ ताहादेषी पछिम मौजे मजकुरका

१७ पछिमका सिमाना मौजे पीपरा सौं उ॑त्तर पछिम कोन पैनिकापुर वकि नाराको ईला कील्ला १ ताहादेषी सो ता उ॑त्तरपद मौलीको पछिम द

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१८ छिन कोनमा पाकरीको रुषदेषी पछिम नासी षोलादेषी पूर्व ताहादेषी सोता उंत्तर मजकुरका उंत्तर पछिमको ना कोईला कील्ला

१९ १ ताहादेषी सोता उंत्तर पाकरि पिपरको रुष सौं सोता उंत्तर पैनीसौपुरव लागा परित २५ सम्म मौजे मजकुरका पछिम उंत्तर कासी

२० मानामा भीड भीडका पुरव कीनारामा कोईला कील्ला १ ताहादेषी सोतापुर वमौजे मजकुरका उंत्तर पुरवको नापैनि देषी दछिन भीड

२१ देषीपछिमकी नारामा कोईला कील्ला १ ताहादेषी उंत्तरपुरवको नाकीन्धी षेतका उंत्तर डोरा ताहादेषी दछिन कीनारामा कोईला

२२ कील्ला १ ताहादेषी पुरुव डोरासी गिआही नदीका दो मुहान पुरवका सीमाना दरोवस्त सि गिआही नदी यो साध लार्उन्या सधियार र

२३ जैवार आमिल सुवासक्ति वल्त्रभ पाध्या फौजदार व्याकर्ण पाध्या मोसदीराम सिनेही सींह पेस्कार दुर्गादत्त भीनकलाल ज्मीदार सि

२४ व नारयेन चौधरी ठकमन चौधरी वीहारी चौधरी रतन चौधरी कानुन गोये भोलादास ढठमनि राये गरो प्रगन्ना सिधमास गोसाञ्जी

२५ संकर गीरि वीर्त मौजे महु अनी मनुपाध्या वीर्त्तवार मौजे वगही हरी चौधरी भीषु गरो प्रगन्नानौ रंगी आहुला सरापे मोकदम

२६ मौजे वहु अरवाव सावनषामो कदम मौजे वरेवा प्रगन्ना मजकुर ज्मादार लालषाह वालदार दलजीत थापा सवुज कम्पनीका मुन

२७ सीफ देर्डरिषि पाध्या कठैननीजु भंडारी चीन्तामनि षवास भूयो भूयो भाविनो भूमि पालान्नत्वान त्वाया चतेराम चन्द्रः । सामान्यो

२८ य धर्म सेतु नृपाणां काले काले पालनीयोभ वद्भिः ।।१।। स्वदत्तांपरदत्तांवा यो हरेतं वसुन्धराम् । षष्टि वर्ष सहस्राणि विष्ठायां जायते

२९. क्रीमीः ।।२।। ईति सम्वत् १८६१ साल जैष्ट सुदि ८ रोज ६ शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

रुजु शेर वहादुर शाह रुजु त्रिभुवन् रुजु भेमसेन थापा रुजु..........सिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीदुर्गासहाय१

श्रीदेवी ६ श्रीकालिका १५

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडाम[illegible]त्यादिविविधविरुदावलिविराजमानमानोन्नत
श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजगिर्वाणयुद्धविक्रमसाहवहादुरसम्सेरजङ्
देवानांसदासमरविजयिनाम्
आगे हिकमत्सिंथापाके संवत १८५८ साल माघ शुक्ल पंचम्यां तिथौ तद्दिने पनौतिका अम
वलमा वस्याको विर्त्ताको सांध पूर्व राया डोल्या पुनसिंपाटि लहु किलसांध दक्षिण रोशि
सांध पश्चिम वोक्स्याषोलो सांध उत्तर ८ कोथानपानि ढलो लहु किलसांध एति
चार किलाभित्र सुन्थान षलथलि मध्ये थाकल्या षेत मुरि तिस ३० सिम षेत मुरि
अठाइस २८ वक्रौथ्या षेत मुरि वाइस २२ यो किलाभित्र वांकुन्या जंघारको पानि षेत
प्रजाको वाहिक श्री पूर्व वोक्स्या षोलो आफ्नु विर्त्तासांध दक्षिण षोल्सो रैकर लहु किल
सांध पश्चिम कुलो सांध उत्तर मुहान लहु किलसांध एति चार किलाभित्र पलांग्वा
ह षेत मुरि विस २० श्री पूर्व रोसि सांध दक्षिण पश्चिम भैरव सिंका छत्ताको सांध उत्त
र प्रषाल्न कुलो सांध एति चार किलाभित्र वालुवो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ श्री पू
र्व दक्षिण रैकर लहु किलसांध पश्चिम भैरव सिंको छत्ता कुलो मुहान लहु किलसा
ध एति चार किलाभित्रको देउजि षेत मुरि दुइसय साठि २६० एस चार ठाउंका किलाभि
त्र प्रजाको पानि षेत र ८५ कागुठ वाहिक जम्मा षेत चार ४ मुरि यकचालिस ४१ एगा
उंघ झारि समेतको मोहोर तांवापत्र गरि वक्स्यौं हाम्रा सन्तान परियान्त कानि मिषको
सोगो दहलमा रुजुर हि आफ्ना संतान पर्यान्त विर्त्ता वितल प्रजा निभोग्य गर संधियार
श्रीहर्ष पंथ हरिजोसि अर्ज्याल कासिराम पांडे भानुपाध्या षनाल विरुवो होरा वंस
वीर राना डंगोल किष्ण धनवन्त कात्या षड्क्या पनोत्या छान्या स्याम गिरि महोत
सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्यान भा थिं लक्ष्मीमन जैसि हरि जैसि हरिनाराय
ण प्रधान भागिराम प्रधान मनि प्रधान विगुटि अचार ढौढिक अचार चार कि
लाभन्दा अघ्यालो विर्त्ते वारलेन वापनु विना तकसीर श्री राजाले हरन नगर्नु येसव
न्दे जमाजोर होइन स्व एस लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरे
चेव सुन्धराम् ॥ षष्ठिवर्ष सहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः इति संवत् १८५२ साल
मिति वैसाख वदि ८ रोज १ मुकाम कान्तिपुर महानगर राजधानी शुभम्

पछाडी

रुद्रवम्साह
रुद्रनरसिंह
रुद्रवमसाहिसींह
रुद्रअमरसीह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा सहाय १

श्री देवी ६ श्री कालिका १५

छाप

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत
२ श्रीमन्महाराजाधरिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजे गिर्वाणयुद्धविक्रम साह वहादुर सम्सेरजङ्
३ देवानां सदा समर विजयिनाम् ....
४ आगे हिकमत्सिं थापाके संवत् १८५८ साल माघ शुक्ल पंचम्यां तिथौ तद्दिने पनौतिका अम्
५ वलमा वक्स्याको विर्त्ताको साध पूर्व राया डोल् पुनसिं पाटि लुहुकिल साध दक्षिण रोशि
६ साध पश्चिम वोक्सा षोलो साध उत्तर ६ का थान पानिढलो लुहुकिल साध एति
७ चार किलाभित्र सुन्थान षल् थलि मध्ये थाकल्या षेत मुरि ३० सिम् षेत मुरि
८ अठाइस् २८ वन्हौद्या षेत मुरि वाईस् २२ यो किलाभित्र वाहुन्या जघारको पानि षेत्
९ प्रजाको वाहिक् औ पूर्व वोक्स्या षोलो आफ्नु विर्त्ता साध दक्षिण षोल्सो रैकर लुहुकिल
१० साध पश्चिम कुलो साध उत्तर मुहान लुहुकिल साध एति चार किलाभित्र पालांग्वा
११ ठ् षेत मुरि विस् २० औ पूर्व रोसि साध दक्षिण पश्चिम भैरव सिंका वृत्ताको साध उत्त
१२ र प्रषाल् कुलो साध एति चार किलाभित्र वालु वो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ औ पू
१३ र्व दक्षिण रैकर लुहुकिल साध पश्चिम भैरव सिंको वृत्ता कुलो मुहान लुहुकिल सा
१४ ध एति चारकिला भित्रको देउजित षेत मुरि दुई सय साठि २६० एस् चार ठाउँका किलाभि
१५ त्र प्रजाको पानि षेत् र ...१५...का गुठ वाहिक् जम्मा षेत चार ४ मुरि यकचालिस् ४१ र गा
१६ उँ घड्यारि समेत्को मोहोर तावापत्र गरिवक्स्यौं हाम्रा सन्तान परयान्तका निमिष्को
१७ सो.ट हलमा रुजु रहि आफ्ना संतान पर्य्यांत विर्त्ता वितल पूजा निभोग्य गर सधियार
१८ श्री हर्ष पंथ हरि जोसि अर्ज्याल् कासिराम पाडे भानुपाध्या षनाल विरु वोहोरा वंस
१९ वीर राना डंगोल किष्न धनवन्त काल्पा षट्न्या पनौत्या द्वाऱ्या स्याम गिरि महांत
२० सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्पानभार्थि लक्षोमन जैसि हरि जैसि हरि नाराय
२१ ण प्रधान भागिराम् प्रधान् मनि प्रधान् चिगुटि अचार टैढिक अचार चारकि
२२ ला भन्दा अर्घ्यालो विर्त्तवारले नचापनु विना तक्सीर श्री राजाले नगर्नु येस व
२३ न्देजमा जोर होईन स्व. एस लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरे
२४ च्च वसुन्धराम् ।। षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्ययां जाएते कृमि ईति सवत् १८५९ साल
२५ मिति वैशाख वदि ८ रोज १ मुकाम कांतिपुर महानगर राजधानी शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

रुजु वषत्तवार सिंह रुजु वम्साह रुजु सेरवहादुर शाहः

रुजु भ्रमर सीह रुजु दामोदर पांडे रुजु नरसिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/47

श्रीदुर्गाज्यू

श्रीकुमारि

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलीविराजमानमा
नोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रमसाहवहादुरसमसेर —
जङ्गदेवानांसदासमरविजयिनाम्
आगेश्रीप्राइममिनिष्टरयानकमाण्डिङजनरलजङ्गवहादुरकुंवराणाप्रति हा
म्रापाहाडमधेसभरमुलुकका इजारा अमानतकारकमिर कामदारहरुले आफुले
कवूलगरि लियाका मुलुक जगाजमिन् मालमाहालात सानिटकसार कौसिनो साया—
नाचघ्याकोषिकपदरि अदालत दफदर छेभेडल ठि टिचौ कगादिसमारव
चुमावन गोडधुवाभन्सार दुसाल धन्सार छुकटितहवील गैह्र आफुले लियाका
रकमकोवहि नवुझाइ वांकिरासिफारखनिनलियाकाजोछन्तिन्सामानीसलाई
अघिकोकामसफानगरि इजारा अमानत् गैह्र रकम र जागीरनदिनु तेरा रिफागत
कामानीसलाई पनिनदिनु दियाकालाई पनी वर्षासगरिदिनु पछि पंचसाल जि
सालायेकसालाकवूलगर्न्यालाई कवूलगर्न्यावमोजीम् वहि वुझि लिनु मुनाफिया
रलेहाम्रा छुकटि तहवील वा रकर्जान लिनु इजारा अमानतकारकमिरकामदार
गैह्रहरु ---- चौकका श्रेसाले ठहऱ्याका रुपैयामा असामिसंग धडपकड
गरिलिनु धडपकड गर्दापनि तिरेन भन्या उस असामिको घरखेत सुना नौदिले
हुनागहना सेत तायदात गरि लिनु तायदात गरि लिदा वांकिमध्ये तिनहिसामा दु
इहिसा पुग्यो येकहिसा पुगेन भन्या त्यस असामिलाई वर्ष दिनको भाखादि मानु
तिनु कामकाज दिक्त पनि असुल गरि लिनु तायदात गर्दा तिनहिसामा येकहिसा पु
ग्यो दुइहिसा पुगेन भन्या त्यस असामिलाई रकम जागीर नदिनु भनि दफदरमा
लेखिलिनु उस असामिले जोन दर्जाको जागिर खायाको छ वांकिमध्येमा जागीर खा
धिनेल ठोकि सडक वनाउन लाउनु तेस हिसावले वांकि पुग्या पछि असामिलाई घ
डि दिनु मासिन्या जात रहेछ भन्या मासि दिनु भन्या अयेन वन्देज वाधि वक्सीयो ये
स अयेन वन्देजमा नरहि अर्को तरह गर्ना म्याजो पस्र्यालानि सक हरामठ हुनी इ
ति संम्वत् १९०४ साल मिति पौषवदि १२ रोज १ शुभम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

श्री कुमारि

छाप

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत् श्रीमन्महाराजाधरिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रम साह वहादुर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् .... आगे श्री प्राइम् मिनिष्टरयात् कम्पांडर इन चिफ जनरल जङ्ग वहादुर कुवर प्रति हाम्रा पहाड मधेस्भर मुलुकका इजारा अमान कारकमिर कामदार गैह्रले आफुले कवुल गरि लियाका मुलुक जगाजमिन् माल माहालात् षानि टक्सार कौसितोसाषाना च्यांन्या कौसिक पर्दारि अदालत् दफ्दर छेभडेल् हिटि चोक गादि ममारष चुमावन् गोडधुवा भन्सार टुसाल धन्सार ढुकुटि तहवील गैह्र आफुले लियाका रकम्को वहि नवुझाइ वाकि राषि फारषति न लियाका जो छन् तेस्ता मानीस्लाई अघिको काम सफा नगरि ईजारा अमानत् गैह्र रकम् र जागीर नदिनु तेरा रिफागतका मानीस्लाई पनि नदिनु दियाकालाई पनी वर्षास् गरिदिनु पंछि पंच साल त्रिसाला येक साला कवूल गर्न्यालाई कवूल गऱ्या वमोजीम् वहि वुझिलिनु मुषतियारले हाम्रा ढुकुटि तहवीलवाट कर्जान लिनु ईजारा अमानत् कारक मिरका मदार गैह्र छेर्ड ......चोकका श्रेस्ताले ठहऱ्याका रुपैयामा असामिसँग धड्पकड् गरि लिनु धड्पकड् गर्दा पनि तिरेन भन्या उस् असामिको घरषेत सुनाचादिलेहना गहना स्मेत् तायेदान गरि लिनु तायदान गरि लिंदा वाकि मध्ये तिनहिसामा दुई हिसा पुग्यो येक हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाइ वर्षदिन्को भाषादि सानु तिनु कामकाज दिकन पनि असुल गरिलिनु तायदात गर्दा तिन हिसामा येक हिसा पुग्यो दुई हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाई रकम् जागीर नदिनु भनि दफदरमा लेषि लिनु उस् असामिले जौन दर्जाको जागिर षायाको छ वाँकि मध्येमा जागीर वाधिनेले ठोकि सडक षनाउन लाउनु तेस् हिसावले वाँकि पुग्यापछि असामिलाई छाडि दिनु मासिन्या जात रहेछ भन्या मासिदिनु भंन्या अयेन वन्देज वाधि वक्स्यौं येस् अयेन वंदेजमा नरहि अर्को तरह गर्नामा जो पस्ला निमक् हराम ठहर्ला ईति संम्वत् १९०४ साल मिति पौष वदि १२ रोज १ शुभ्मं ....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीदुर्गासहाय १

श्रीदेवी ६ श्रीकालिका १५

श्रीदुर्गा

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणि ... णि त्यादि विविधविरुदावलिविराजमानमानोन्नत
श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजगिर्वाणयुद्धविक्रमसाहवहादुरसम्सेरजङ
देवानांसदासमरविजयिनाम्

आगे हिकमत्सिंथापाके संवत १८५८ साल माघशुक्ल पंचम्यांतिथौ तद्दिने पनौतिका अम
वलमा वस्याको विर्त्ताको सांध पूर्वरायाडोल्प्र उनसिंपारि लहुं किलसांध दक्षिणरोशि
सांध पश्चिम वोक्स्याषोलो सांध उत्तर ६ काथानपानि ढलो लहुं किलसांध एति
चार किलाभित्र सुन्थानषलथलिमध्ये थाकल्या षेत मुरि तिस ३० सिम षेत मुरि
अठाइस २८ वक्षौथ्याषेत मुरिवाइस २२ योकिलाभित्र वाहुन्याजंघारको पानि षेत
प्रजाको वाहिक श्री पूर्ववोक्स्याषोलो आफ्नु विर्त्तासांध दक्षिणषोल्सो रैकरलहुं किल
सांध पश्चिमकुलोसांध उत्तर मुहानलहुं किलसांध एति चार किलाभित्र पलांग्वा
हषेत मुरि विस २० श्री पूर्वरोसिसांध दक्षिण पश्चिम भैरवसिंकाछत्ताकोसांध उत्त
र प्रषाल्कुलोसांध एतिचार किलाभित्र वालुवो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ श्री पू
र्वदक्षिण रैकरलहुं किलसांध पश्चिम भैरवसिंकोछत्ता कुलो मुहानलहुं किलसां
ध एति चार किलाभित्रको देउजिषेत मुरि दुईसयसाठि २६० एसचार ठाउका किलाभि
त्र प्रजाको पानिषेत रु ५ कागुठवाहिक जम्माषेत चार ४ मुरि यकचालिस ४१ रु गा
उंघडेरिसमेतको मोहोर तांवापत्र गरि वक्स्यौं तम्रासन्तान परयान्तकानिमिषको
सोगोट हलमा रुजुरहि आफ्ना संतान पर्यांत विर्त्ता वितलप्रजानि भोग्य गर संधियार
श्रीहर्षपंथ हरिजोसि अर्ज्याल् कासिराम पाडे भानुपाध्या षनाल विरुवोहारा वंस
वीर राना डुंगोल किष्न धनञ्जय काल्या षड्‍न्या पनौत्या छान्यास्याम गिरि महोत
सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्यान भा थिलक्षोमन जैसि हरि जैसि हरिनाराय
ण प्रधान भागिराम प्रधान मनि प्रधान विगुटि अचार ठौढिक अचार चारकि
ला भन्दा अर्घ्यालो विर्त्ते वारलेन चापनु विना तक्सीर श्री राजाले हरन नगर्नु येसव
ला भन्दा ... आपाको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरे
न्ने जमाजोर होइन स्व एसलोकमाभन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरे
त वसुन्धराम्॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः इति संवत् १८५८ साल
मिति वैशाखवदि ८ रोज १ मुकाम कांतिपुरमहानगरराजधानी शुभम्

पछाडी

रजुवम्साह
रजुनरसिंह
रजुवखतवारसिंह
रजु अमरसींह
रजु दामोदरपांडे

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा सहाय १

श्री देवी ६   श्री कालिका १५

छाप

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजे गिर्वाणयुद्धविक्रम साह वहादुर सम्सेरजङ् देवानां सदा समर विजयिनाम् .... आगे हिकमत्सिं थापाके संवत् १८५८ साल माघ शुक्ल पंचम्यां तिथौ तद्दिने पनौतिका अम्वलमा वक्स्याको विर्त्ताको साध पूर्व राया डोल् पुनसिं पाटि लुहुकिल साध दक्षिण रोशि साध पश्चिम वोक्सा षोलो साध उत्तर ६ का थान पानिढलो लुहुकिल साध एति चार किलाभित्र सुन्थान षल् थलि मध्ये थाकल्या षेत मुरि ३० सिम् षेत मुरि अठाइस् २८ वन्हौद्या षेत मुरि वाईस् २२ यो किलाभित्र वाहुन्या जघारको पानि षेत् प्रजाको वाहिक् औ पूर्व वोक्स्या षोलो आफ्नु विर्त्ता साध दक्षिण षोल्सो रैकर लुहुकिल साध पश्चिम कुलो साध उत्तर मुहान लुहुकिल साध एति चार किलाभित्र पालांग्वाठ् षेत मुरि विस् २० औ पूर्व रोसि साध दक्षिण पश्चिम भैरव सिंका वृत्ताको साध उत्तर प्रषाल् कुलो साध एति चार किलाभित्र वालु वो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ औ पूर्व दक्षिण रैकर लुहुकिल साध पश्चिम भैरव सिंको वृत्ता कुलो मुहान लुहुकिल साध एति चारकिला भित्रको देउजित षेत मुरि दुई सय साठि २६० एस् चार ठाउँका किलाभित्र प्रजाको पानि षेत् र ...१५...का गुठ वाहिक् जम्मा षेत चार ४ मुरि यकचालिस् ४१ र गाउँ घड्यारि समेत्को मोहोर तावापत्र गरिवक्स्यौं हाम्रा सनृतान परयान्तका निमिष्को सो.ट हलमा रुजु रहि आफ्ना संतान पय्र्यांत विर्त्ता वितल पूजा निभोग्य गर सधियार श्री हर्ष पंथ हरि जोसि अर्ज्याल् कासिराम पाडे भानुपाध्या षनाल विरु वोहोरा वंस वीर राना डंगोल किष्न धनवन्त काल्पा षट्न्या पनौत्या द्वाप्या स्याम गिरि महांत सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्पानभार्थि लक्ष्योमन जैसि हरि जैसि हरि नारायण प्रधान भागिराम् प्रधान् मनि प्रधान् चिगुटि अचार टैढिक अचार चारकिला भन्दा अर्घ्यालो विर्त्तवारले नचापनु विना तक्सीर श्री राजाले नगर्नु येस वन्देजमा जोर होईन स्व. एस लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।। षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्ठयां जाएते कृमि ईति सवत् १८५९ साल मिति वैशाख वदि ८ रोज १ मुकाम कांतिपुर महानगर राजधानी शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

रुजु वषत्तवार सिंह   रुजु वम्साह   रुजु सेरवहादुर शाहः

रुजु भ्रमर सीह   रुजु दामोदर पांडे   रुजु नरसिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/47

श्रीदुर्गाज्यु

श्रीकुमारि

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलीविराजमानमा
नोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रमसाहबहादुरसमशेर
जङ्गदेवानांसदासमरविजयिनाम
आगेश्रीप्राइममिनिष्टरयानकम्याण्डरइनचिफजनरलजङ्गबहादुरकुंवरराणाप्रतिका
श्रापाहाडमधेसभरमुलुकका इजारा अमानतकारकमिसरकामदारहरुले आफुले
कबुलगरिलियाकामुलुकजगाजमिन्मालमाहालातसानिस्कनारकोसिनोमाथा
नाचन्याकोमिकपदारिअदालतदफदरछेअडेल छिटिचोकगादिममारख
चुमावनगोडधुवाभन्सारहुसालधन्सारहुकुटितहवीलगैरुह आफुले लियाका
रकम्कोवढिनबुझाइबांकिराखिफारखतिनलियाकाजोछन्तिनस्ताआसामीहरुलाई
अघिकोकामसफानगरिइजारा अमानतगैरुहरकमरजागीरनदिनुनेराखिफागत
कामानीस्हलाईपनिनदिनुदियाकालाईपनी वर्षास्तगरिदिनुपछिपनिसालत्रि
सालायेकसालाकबुलगर्न्यालाईकबुलगर्न्याबमोजीम्वहालिगरिलिनुभनिसाउतिया
स्लेहाम्रा हुकुमितहवीलवारकर्जानलिनुइजारा अमानतकारकमिसरकामदार
गैरुहछेउ----चोकका असाललेठरुन्याकाहरुमयासमा असामिसंगअडपकड
गरिलिनुधडपकडगर्दापनितिरेनभन्या उसअसामिकोघरखेतसुनानोदिले
हनागहनास्मेततायदातगरिलिनु·तायदातगरिलिंदा·बांकिमध्ये तिनहिसामा·दु
इहिसापुग्यो येकहिसापुगेनभन्यातेस्ताअसामिलाई वर्षदिनकोभाखादि मानु
लिनुकामकाजदिलनपनिअमुलगरिलिनु·तायदातार्दा·तिनहिसामायेकहिसापु
ग्यो·दुईहिसापुगेनभन्यानेस्ताअसामिलाई रकमजागीरनदिनुभनिदफदरमा
लेषिलिनु·उसअसामिलेजोनदर्जाकोजागिरखायाकोछबांकिमध्येमाजागीरखा
ध्निनलठोकिसडकमनाउनलाउनु नेसहिसावलेबांकिपुग्यापछिअसामिलाईछा
डिदिनुमासिन्याजातरहेछभन्यामामासिदिनुभन्या अयेनबन्देजवाधिवक्सीये
स अयेनबन्देजमानरहिअर्कोतरहगर्नामाजोपस्हलानिमकहरामठहर्लाइ
तिसंम्वत१९०४सालमितिपौषवदि१२रोज१शुभम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

श्री कुमारि

छाप

१ स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मा
२ नोन्नत् श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रम साह वहादुर सम्सेर
३ जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् ....
४ आगे श्री प्राइम् मिनिष्टरयात् कम्पांडर इन चिफ जनरल जङ्ग वहादुर कुवर प्रति हा
५ म्रा पहाड मधेस्भर मुलुकका इजारा अमान कारकमिर कामदार गैह्रले आफुले
६ कवुल गरि लियाका मुलुक जगाजमिन् माल माहालात् षानि टक्सार कौसितोसाषा
७ ना च्यांन्या कौसिक पर्दारि अदालत् दफ्दर छेभडेल् हिटि चोक गादि ममारष
८ चुमावन् गोडधुवा भन्सार टुसाल धन्सार ढुकुटि तहवील गैह्र आफुले लियाका
९ रकम्को वहि नवुझाइ वाकि राषि फारषति न लियाका जो छन् तेस्ता मानीस्लाई
१० अघिको काम सफा नगरि ईजारा अमानत् गैह्र रकम् र जागीर नदिनु तेरा रिफागत
११ का मानीस्लाई पनि नदिनु दियाकालाई पनी वर्षास् गरिदिनु पंछि पंच साल त्रि
१२ साला येक साला कवूल गर्न्यालाई कवूल गऱ्या वमोजीम् वहि वुझिलिनु मुषतिया
१३ रले हाम्रा ढुकुटि तहवीलवाट कर्जान लिनु ईजारा अमानत् कारक मिरका मदार
१४ गैह्र छेर्उ ......चोकका श्रेस्ताले ठहऱ्याका रुपैयामा असामिसँग धड्पकड्
१५ गरि लिनु धड्पकड् गर्दा पनि तिरेन भन्या उस् असामिको घरषेत सुनाचादिले
१६ हना गहना स्मेत् तायेदान गरि लिनु तायदान गरि लिंदा वाकि मध्ये तिनहिसामा दु
१७ ई हिसा पुग्यो येक हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाइ वर्षदिन्को भाषादि सानु
१८ तिनु कामकाज दिकन पनि असुल गरिलिनु तायदात गर्दा तिन हिसामा येक हिसा पु
१९ ग्यो दुई हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाई रकम् जागीर नदिनु भनि दफदरमा
२० लेषि लिनु उस् असामिले जौन दर्जाको जागिर षायाको छ वाँकि मध्येमा जागीर वा
२१ धिनेले ठोकि सडक षनाउन लाउनु तेस् हिसावले वाँकि पुग्यापछि असामिलाई छा
२२ डि दिनु मासिन्या जात रहेछ भन्या मासिदिनु भंन्या अयेन वन्देज वाधि वक्स्यौं ये
२३ स् अयेन वंदेजमा नरहि अर्को तरह गर्नामा जो पस्ला निमक् हराम ठहर्ला ई
२४ ति संम्वत् १९०४ साल मिति पौष वदि १२ रोज १ शुभम् ....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/46

श्रीदुर्गासहाय

श्रीदेवी ६ श्रीकालिका १५

श्रीदुर्गा

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडाम[illegible]न्यादिविविधविरुदावलिविराजमानमानोन्नत
श्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजगिर्वाणयुद्धविक्रमसाहवहादुरसम्सेरजङ्
देवानांसदासमरविजयिनाम्
आगे हिकमतसिंथापाकै संवत १८५८ साल माघ शुक्ल पंचम्यां तिथौ तद्दिने पनौतिका अम
वलमा वक्स्याको विर्ताको सांध पूर्व रायाडोल् पनसिंपाटि लुंहुं किल सांध दक्षिण रोशि
सांध पश्चिम वोक्सा षोलो सांध उत्तर ६ काथानपानि ढलो लुंहुं किल सांध एति
चार किला भित्र सुन्थान षल थलि मध्ये थाकल्या षेत मुरि तिस ३० सिम षेत मुरि
अठाइस २८ वक्स्याथा षेत मुरि वाइस २२ यो किला भित्र वाहुन्या जेघार को पानि षेत
प्रजाको वाहिक श्री पूर्व वोक्सा षोलो आफ्नु विर्ता सांध दक्षिण षोल्सो रैकर लुंहुं किल
सांध पश्चिम कुलो सांध उत्तर मुहान लुंहुं किल सांध एति चार किला भित्र पलांग्वा
ह षेत मुरि विस २० श्री पूर्व रोसि सांध दक्षिण पश्चिम भैरव सिंका छत्ताको सांध उत्त
र प्रषाल कुलो सांध एति चार किला भित्र वालुवो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ श्री पू
र्व दक्षिण रैकर लुंहुं किल सांध पश्चिम भैरव सिंको छत्ता कुलो मुहान लुंहुं किल सां
ध एति चार किला भित्रको देउजि षेत मुरि दुइसय साठि २६० एस चार ठाउका किला भि
त्र प्रजाको पानि षेत रु ८५ को गुठ वाहिक जम्मा षेत चार ४ मुरि यकचालिस ४१ र गा
उं घडेरि समेतको मोहोर तावापत्र गरि वक्स्यौं हाम्रा सन्तान परयान्त कानि मिषको
सोगोठ हल मारु जुर हि आफ्ना संतान पर्यांत विर्ता वितल प्रजा निभोग्य गर संधियार
श्री हर्षपंथ हरिजोसि अर्ज्याल कासिराम पाडे भानु पाध्या षनाल विरु वोहरा वंस
वीर राना डुंगोल किष्न धन वस्नेत काल्या षड्का पनौत्या छान्या स्याम गिरि महोत
सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्यान भा थिं लक्ष्मन जोसि हरि जैसि हरिनाराय
ण प्रधान भागिराम प्रधान मनि प्रधान चिगटि अचार टौढिक अचार चारकि
ला भन्दा अघ्यालो विर्तेवार लेन वापनु विना तक्सीर श्री राजाले हरन नगर्नु येसव
न्दे जमाजोर होइन स्व एसलोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरे
त वसुन्धराम्॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः इति संवत १८५८ साल
मिति वैशाख वदि ८ रोज १ मुकाम कांतिपुर महानगर राजधानी शुभम्

पछाडी

रुजु वषतावरसिंह
रुजु अमरसिंह
रुजु दामोदर पांडे
रुजु वम्साह
रुजु नरसिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गा सहाय १

श्री देवी ६ श्री कालिका १५

छाप

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधरिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजे गिर्वाणयुद्धविक्रम साह वहादुर सम्सेरजङ् देवानां सदा समर विजयिनाम् ....

आगे हिकमत्सिं थापाके संवत् १८५८ साल माघ शुक्ल पंचम्यां तिथौ तद्दिने पनौतिका अम्वलमा वक्स्याको विर्त्ताको साध पूर्व राया डोल् पुनसिं पाटि लुहुकिल साध दक्षिण रोशि साध पश्चिम वोक्सा षोलो साध उत्तर ६ का थान पानिढलो लुहुकिल साध एति चार किलाभित्र सुन्थान षल् थलि मध्ये थाकल्या षेत मुरि ३० सिम् षेत मुरि अठाइस् २८ वन्हौद्या षेत मुरि वाईस् २२ यो किलाभित्र वाहुन्या जघारको पानि षेत् प्रजाको वाहिक् औ पूर्व वोक्स्या षोलो आफ्नु विर्त्ता साध दक्षिण षोल्सो रैकर लुहुकिल साध पश्चिम कुलो साध उत्तर मुहान लुहुकिल साध एति चार किलाभित्र पालंग्वाठ् षेत मुरि विस् २० औ पूर्व रोसि साध दक्षिण पश्चिम भैरव सिंका वृत्ताको साध उत्तर प्रषाल् कुलो साध एति चार किलाभित्र वालु वो कुढर षेत मुरी यकासि ८१ औ पूर्व दक्षिण रैकर लुहुकिल साध पश्चिम भैरव सिंको वृत्ता कुलो मुहान लुहुकिल साध एति चारकिला भित्रको देउजित षेत मुरि दुई सय साठि २६० एस् चार ठाउँका किलाभित्र प्रजाको पानि षेत् र ...१५...का गुठ वाहिक् जम्मा षेत चार ४ मुरि यकचालिस् ४१ र गाउँ घड्यारि समेत्को मोहोर तावापत्र गरिवक्स्यौं हाम्रा सन्तान परयान्तका निमिष्को सो.ट हलमा रुजु रहि आफ्ना संतान पर्य्यांत विर्त्ता वितल पूजा निभोग्य गर सधियार श्री हर्ष पंथ हरि जोसि अर्ज्याल् कासिराम पाडे भानुपाध्या षनाल विरु वोहोरा वंस वीर राना डंगोल किष्न धनवन्त काल्पा षट्न्या पनौत्या द्वान्या स्याम गिरि महांत सुमेरु गिरि नैनानन्द पाध्या कल्पानभार्थि लक्षोमन जैसि हरि जैसि हरि नारायण प्रधान भागिराम् प्रधान् मनि प्रधान् चिगुटि अचार टौढिक अचार चारकिला भन्दा अर्घ्यालो विर्त्तवारले नचापनु विना तक्सीर श्री राजाले नगर्नु येस वन्देजमा जोर होईन स्व. एस लोकमा भन्याको पातकि होला स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम् ।। षष्टि वर्ष सहश्राणि विष्टयां जाएते कृमि ईति सवत् १८५९ साल मिति वैशाख वदि ८ रोज १ मुकाम कांतिपुर महानगर राजधानी शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

रुजु वषत्तवार सिंह	रुजु वम्साह	रुजु सेरवहादुर शाहः
रुजु भ्रमर सीह	रुजु दामोदर पांडे	रुजु नरसिंह

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

DNA - 11/47

श्रीदुर्गाज्यु

श्रीकृष्णाए

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदावलीविराजमानमा
नोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रमसाहवहादुरसम्शेर
जङ्गदेवानांसदासमरविजयिनाम ––––––––––––––
आगेश्रीप्राइममिनिष्टरयानकम्यांडिरइनचिफजनरलजङ्गवहादुरकुवरराणाजिप्रति मा
झापाहाडमधेसमजकुरका इजारा अमानत कमिर कामदार गै हुने आफुले
कवूल गरि लियाका मुलुक जगा जमिन माल माहाल तमानि टक्सार कौसिनो माथा
नाच्यौन्याको भिकपर्दारि अदालत दफ्दर छे भंडल छि इन्चौका गादि ममार ष
चुमावन गोडधुवा भन्सार दुसाल धन्सार छुकाटि तहवील गैह्रु आफुले लियाका
रकमको वहि नबुझाइ वांकि राखि फारख निन लियाका जो छन् तिन स्वामानीस्लाई
अधिको काम सफा नगरि इजारा अमानत गैह्रु रकम र जागीर नदिनु नेरा रिफागत
कामानीस्लाई पनि नदिनु दियाका लाई पनी वर्षास्म गरिदिनु पछि पंचसाल ति
साला येकसाला कवूल गर्न्यालाई कवूल गर्न्या वमोजीम वहि वुझि लिनु मुमातिया
रलेहरुम्रा छुकाटि तहवील वार कर्जा नलिनु इजारा अमानत कार कमिर कामदार
गैह्रु छेउ –––– चोकका असालें ठहन्याका रुपैयामा असामि संग भडुपकडु
गरि लिनु भडु पकडु गर्दा पनि तिरेन भन्या उस असामिको घरखेत सुना नोदिले
हुनागहना म्बेत तायेदात गरि लिनु · तायदात गरि लिंदा · वांकि मध्ये तिन हिसामा · ड
इहिसा पुग्यो येक हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाई वर्षदिन·को भाखा दि· मात
तिनु कामकाज देखिने पनि असुल गरि लिनु · तायदात गर्दा · तिन हिसामा येक हिसा पु
ग्यो · दुई हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाई रकम र जागीर नदिनु भनि दफदरमा
लेखि लिनु · उस असामिले जौन दर्जाको जागिर खायाको छ वांकि मध्ये मा जागीर खा
धिनेल ठोकि सडक बनाउन लाउनु तेस हिसाबले वांकि पुग्या पछि असामिलाई छा
डिदिनु मासिन्या जात रहेछ भन्या मासिदिनु भन्या अयेन बन्देज वाधि वक्सेंयीये
स् अयेन वंदेज माफिक रहि अर्कोतर्ह गर्नामा जो पस्नु लानिमक हरामठहर्नाई
तिसंम्वत १९०४ साल मिति पौष वदि १२ रोज १ शुभम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

श्री कुमारि

छाप

स्वस्तिश्रीगिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविध विरुदावली विराजमान मा नोन्नत् श्रीमन्महाराजाधरिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजसुरेन्द्रविक्रम साह वहादुर सम्सेर जङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम् .... आगे श्री प्राइम् मिनिष्टरयात् कम्पांडर इन चिफ जनरल जङ्ग वहादुर कुवर प्रति हा म्रा पहाड मधेस्भर मुलुकका इजारा अमान कारकमिर कामदार गैह्रले आफुले कवुल गरि लियाका मुलुक जगाजमिन् माल माहालात् षानि टक्सार कौसितोसाषा ना च्यांन्या कौसिक पर्दारि अदालत् दफ्दर छेभडेल् हिटि चोक गादि ममारष चुमावन् गोडधुवा भन्सार टुसाल धन्सार ढुकुटि तहवील गैह्र आफुले लियाका रकम्को वहि नवुझाइ वाकि राषि फारषति न लियाका जो छन् तेस्ता मानीस्लाई अघिको काम सफा नगरि ईजारा अमानत् गैह्र रकम् र जागीर नदिनु तेरा रिफागत का मानीस्लाई पनि नदिनु दियाकालाई पनी वर्षास् गरिदिनु पंछि पंच साल त्रि साला येक साला कवूल गर्न्यालाई कवूल गऱ्या वमोजीम् वहि वुझिलिनु मुषतिया रले हाम्रा ढुकुटि तहवीलवाट कर्जान लिनु ईजारा अमानत् कारक मिरका मदार गैह्र छेर्ड ......चोकका श्रेस्ताले ठहऱ्याका रुपैयामा असामिसँग धड्पकड् गरि लिनु धड्पकड् गर्दा पनि तिरेन भन्या उस् असामिको घरषेत सुनाचादिले हना गहना स्मेत् तायेदान गरि लिनु तायदान गरि लिंदा वाकि मध्ये तिनहिसामा दु ई हिसा पुग्यो येक हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाइ वर्षदिन्को भाषादि सानु तिनु कामकाज दिकन पनि असुल गरिलिनु तायदात गर्दा तिन हिसामा येक हिसा पु ग्यो दुई हिसा पुगेन भन्या तेस्ता असामिलाई रकम् जागीर नदिनु भनि दफदरमा लेषि लिनु उस् असामिले जौन दर्जाको जागिर षायाको छ वाँकि मध्येमा जागीर वा धिनेले ठोकि सडक षनाउन लाउनु तेस् हिसावले वाँकि पुग्यापछि असामिलाई छा डि दिनु मासिन्या जात रहेछ भन्या मासिदिनु भंन्या अयेन वन्देज वाधि वक्स्यौं ये स् अयेन वंदेजमा नरहि अर्को तरह गर्नामा जो पस्ला निमक् हराम ठहर्ला ई ति संम्वत् १९०४ साल मिति पौष वदि १२ रोज १ शुभ्मं ....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

र्धाप

श्रीमाहिलाभाई

श्रीमाहिलाबराट

श्रीजेठाबँठो

श्रीकांछाबँठि

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का
आगे श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मजकम्यांडरइनचीफ जनरलबंबहादूरकुँवरराणाजी
यजांची शिवप्रसादअर्ज्याल प्रति ———— १ २ ३ ४ हरूलाई रोजिन्सामासुलिमै
ल्हासारि पोसाककाकपडामै ल्हासारि फर्मायसी मर्चेर अरू फर्मायसी मर्च गेह्रतोसाषाना
बाट न्यान्या बावत सम्वत १९०५ साल जेष्ठ वदि १ रोज देषि जागीर रजगा भनीगरिब
क्स्याकोह्न तसअर्थ इनिहरूलाई तोसाषानाबाट ज्ञान्या रोजिन्सा मासुली फर्मायसी
मर्चमै ल्हासारि कपडामै ल्हासारि मर्च गेह्र दिनु पर्दैन भनी बंदेजगरिबक्स्यौं ये सबं देजमा
नेरहि जो स्ति माहि मा मा पसला न भ्ने ब म्हा इन पर्नो इति सम्वत १९०५ साल मिति
जेष्ठ वदि १४।३० रोज ५ शुभम्

पछाडी

ता. ५ प.

श्री फत्तेजङ्ग बहादुर इडु ९ २

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री १

छाप

श्री माहिला भाई १
श्री माहिला वुहारि २
श्री जेठा वैन्ही ३
श्री काछा वैन्हि ४

१ स्वस्तिश्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का..........................
२ आगे श्रीमद्राजकुमार कुमारात्मज कम्यांडर इन चीफ् जनरल वंवहादूर कुवर राणाजी
३ षजांची शिवप्रसाद अर्ज्याल प्रति .....१.....२.....३.....४ हरुलाई रोजिन्ना मामुलि मै
४ न्हा वारि पोसाकका कपडा मैन्हावारि फर्मायसी षर्च र अरु फर्मायसी षर्च गैह्र तोसाषाना
५ वाट जान्या वावत् सम्वत् १९०५ साल जेष्टवदि १ रोज देषि जागीर र जगा भर्ना गरिव
६ क्स्याको छ तसअर्थ इनिहरुलाई तोसाषानावाट जान्या रोजिन्ना मामुली फर्मायसी
७ षर्च मैन्हावाँरि कपडा मैन्हावारि षर्च गैह्र दिनु पर्दैन भनी वंदेज गरिवक्स्यौं येस वंदेजमा
८ नरहि जो लिना दिनामा पस्लात श्ले वुझाउनु पर्ला इति सम्वत् १९०५ साल मिति
९ जेष्ठ वदि १४।३० रोज ५ शुभम् ....

पछाडि पृष्ठमा

मार्फत् जङ्गवहादुर कुँवर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्रीदुर्गाज्यू १

श्रीकुमारि

स्वस्तिश्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का
आगे· हाम्रा पहाड मधेस भर मुलुकका· इजारा अमानतका रकम दारोगेहरू·
प्रति· आफआफले दर्सन गरि लियाका रकमको· पट्टा बमोजीम किस्तबंदी
तोसाषाना दाषील र· तनुषाहदार लाइ भर्ना गरि· किस्ता किस्तामाको तमा
आइ वासील बांकी गर्दै रहनु· साल तमाम भयापछि· कौसिमा वासील बांकी
गरि दफदर षाना --- १ --- चोकमा गै· बहि बुझाइ· फारष नीलिनु· कौसिमा वा
सील बांकी न गरि· दफदर षाना --- १ --- चोकमा बहि बुझाउन· न लेजानु· भन्या
१९०६ साल देषि बन्देज बाधि बक्स्यौं· ये सबन्देज मानराहि· कौसिमा वासील बा
कीन गरि· दफदर षाना --- १ --- चोकमा बहि पत्र जसले लैजाला उसलाइ
जरिवाना होला इति सम्वत १९०५ साल मिति चैत्र बदि ३० रोज ६ शुभम्

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

श्री दुर्गाज्यू १

श्री कुमारि १

छाप

१ स्वस्तिश्रीमन्महाराजाधिराजकस्य रुक्का..................
२ आगे हाम्रा पाहाड मधेसभर मुलुकका इजारा अमानतका रकमदार गैह्र
३ प्रति आफुआफुले दर्सन गरि लियाका रकमको पट्टा वमोजीम किस्तवंदी
४ तोसाषाना दाषील र तनुषाहदारलाइ भर्ना गरि किस्ताकिस्तामा कौसीमा
५ आइ वासील वाकी गर्दै रहनु साल तमाम भयापछि कौसिमा वासील वाकी
६ गरि दफदरषाना ......१......चोकमा गै वहि वुझाइ ..र षती लिनु कौसिमा वा
७ सील वाँकी नगरि दफदरषाना......१.....चोकमा वहि वुझाउन नलैजानु भन्या
८ १९०६ सालदेषि वन्देज वाधिवक्स्यौ येस वन्देजमा रहि कौसिमा वासील वा
९ की नगरि दफदरषाना......१.....चोकमा वहिपत्र जस्ले लैजाला उस्लाई
१० जरिवाना होला इति सम्वत् १९०५ सालमिति चैत्र वदि ३० रोज ६ शुभम् ....

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नुवाकोट र गोरखा जिल्लाका विभिन्न स्थानहरुमा रहेका शिलालेख एवं ताम्रपत्रहरूको उतार तथा डिजिटाइजेशन सम्बन्धि भ्रमण प्रतिवेदन

– रज्जु हाडा*

राष्ट्रिय अभिलेखालय राष्ट्रिय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण कागजातहरुलाई अभिलेखको रुपमा व्यवस्थित एवं सुरक्षित राख्नको लागि स्थापना भएको देशको एउटै मात्र सरकारी निकाय हो । यसका विभिन्न कार्यहरुमध्ये देशका विभिन्न भागमा छरिएर रहेका अभिलेखहरु संकलन गरी तिनीहरुको लगत तयार गर्नु, अभिलेखहरुको उतार लिनु तथा तिनको डिजिटाइजेशन गरी सुरक्षित राख्नु पनि एक प्रमुख कार्य हो । सोही उद्देश्य अनुरुप राष्ट्रिय अभिलेखालयबाट नुवाकोट र गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका, वडा नं ६ मा रहेका अभिलेखहरुको शिलालेख उतार तथा तिनका डिजिटल इमेजहरु संकलन गरिएको छ । यस अभिलेख भ्रमण कार्यको लागि टोली प्रमुखको रुपमा म अभिलेख अधिकृत रज्जु हाडा र माइक्रोफिल्मिष्ट ज्योति न्यौपाने खटिएका थियौं ।

भ्रमणको उद्देश्य

देशका महत्वपूर्ण ऐतिहासिक दस्तावेजहरु संकलन गरी भविष्यको लागि सुरक्षित राख्ने राष्ट्रिय अभिलेखालयको एक महत्वपूर्ण उद्देश्य अन्तर्गत नुवाकोट र गोरखा जस्तो ऐतिहासिक महत्व रहेको क्षेत्रबाट विभिन्न अभिलेखात्मक सम्पदाहरु संकलन गर्नु, शिलालेख एवं ताम्रपत्रका उतारहरु लिनु, विवरणात्मक सूची तयार गर्नु, क्याटलग कार्ड तयार गर्नु तथा ती सबै अभिलेखहरुको डिजिटल इमेजहरु ब्यवस्थित रुपमा राष्ट्रिय अभिलेखालयमा अभिलेखिकरण गर्नु यस भ्रमणको प्रमुख उद्देश्य हो ।

स्थान परिचय

♦ नुवाकोट जिल्ला

नेपालका विभिन्न जिल्लाहरु मध्ये नुवाकोट जिल्ला नेपालको ऐतिहासिक एवं महत्वपूर्ण पुरातात्विक स्थल हो । काठमाडौ उपत्यकाबाट आठ कोस जति टाढा रहेको नुवाकोट जिल्ला प्राचीन समयमा उत्तरमा तिब्बततर्फ र पश्चिम भेकमा जाने प्रमुख मार्गको रुपमा रहेको थियो । लिच्छविकालदेखि नै प्रसिद्ध रहेको यो स्थानमा धार्मिक स्थलहरु, प्राचीन कोट्टका थुम्काहरु र लिच्छविकालीन, मल्लकालीन तथा शाहकालीन अभिलेखहरु रहेका छन् । गोपाल वंशावलीको वर्णन अनुसार विक्रमको १३ औं शताब्दीतिर यो स्थान नवकोट्ट, नवक्वाठ नामले प्रसिद्ध भइसकेको थियो । यसरी मध्यकालको पुर्वार्द्धमा आएर नुवाकोट एक बलियो गढको रुपमा बिकास भैसकेको देखिन्छ भने श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले नुवाकोटमा आक्रमण गरेको समयसम्म अर्थात् विक्रमको १९ औं शताब्दीसम्म यहाँको बस्ती मजबूत किल्लाको रुपमा रहेको थियो ।

यो क्षेत्र राजनैतिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण बन्नु भन्दा पहिले धार्मिक दृष्टिले महत्वपूर्ण स्थल बनिसकेको देखिन्छ । यो क्षेत्रलाई “नवकोट्ट” भन्नु भन्दा पहिले

---
*अभिलेख अधिकृत, रा.अ.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वर्तमान नुवाकोट डाँडा "ऋषिपत्तन" नामले परिचित थियो । यस स्थलमा एक जना ऋषिले तपस्या गरेको हुनाले पछि यहाँ बस्ती बसेपछि तिनै ऋषिको सम्भनामा बस्तीको नाम "ऋषिपत्तन" भएको कुराको उल्लेख शाहकालको एक लालमोहरमा उल्लेख छ । मल्लकालीन अभिलेख, टिपोट आदिमा पनि "ऋषिपत्तन" को उल्लेख भएको छ । त्यसैगरी नुवाकोट इलाका सांग्रामिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण बन्नुभन्दा पहिले यो क्षेत्रमा शिवल्हुति, ब्रह्मतीर्थ कविलास, देवीतीर्थ आदी धार्मिक स्थलहरु प्रसिद्ध भैसकेको थियो । यस क्षेत्रमा रहेका महत्त्वपूर्ण स्थानहरु भनेको भैरवीस्थान, ब्रह्मटोल, शहरटोल, इन्द्रचोक, भूटोल, अशोकबारी, मैदानटोल, कालिका, मालिका, देवीघाट, बट्टार, त्रिशुलीबजार आदि हुन् ।

नुवाकोट भेकका महत्वपूर्ण देवस्थलहरुमध्ये सबैभन्दा प्रसिद्ध मन्दिर भैरवी मन्दिर हो । यस मन्दिर भित्र भैरव, भैरवी र अष्टमातृकाहरुलाई धातुको "खट" जस्तोमा सजाई राखिएको छ । उक्त खटको सुनको छाना नेपाल र अंग्रेजबीच युद्ध हुन लागेको समयमा विजय प्राप्त होस् भन्ने कामना गरी भीमसेन थापाले चढाउन लगाएका थिए । मन्दिरभित्र असंख्य मात्रामा अभिलेख सहितका घण्टहरु भुण्ड्याएका छन् । जसमध्ये एउटा घण्ट श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले वि.सं १८१६ मा शिवपुरी विजयको कामना गरी चढाएको देखिन्छ ।

दुईतले छाने शैलीमा, तेलिया ईटाले बनेको यो मन्दिर मल्लकालमा राजा जगज्जय मल्लको पालामा वि.सं १७८३ मा बनाइएको हो । यो मन्दिरको मूल ढोकामा अनेक देवदेवताहरु कुँदिएका मुर्तिहरु हुनुका साथै काठमा देवी देवताका टुँडालहरु, मन्दिर वरि परी अनेकौ कलाकृतिहरु, मन्दिरमा धार्मिक आस्था स्वरुप चढाएका भाँडाकुँडा र हातहतियारहरु रहेका छन् । यसै मन्दिरको मूलढोकाको माथिल्लो भागमा विभिन्न समयका ताम्रपत्रहरु रहेका छन् ।

♦ गोरखा जिल्ला

नुवाकोट जस्तै गोरखा जिल्ला पनि ऐतिहासिक, धार्मिक, राजनैतिक एवं पुरातात्विक रुपमा महत्वपूर्ण स्थल हो । नेपालको इतिहासमा गोरखा जिल्लाको छुट्टै पहिचान र महत्व रहेको छ । गण्डकी प्रदेशमा पर्ने गोरखा जिल्लामा अहिले गोरखा र पालुङ्टार नगरपालिका, सिरानचोक, अजिरकोट, सुलिकोट, आरुघाट, गण्डकी, चुमनुब्री, धार्चे, भीमसेन गाउँपालिका समेत गरी १० स्थानीय तह रहेको छन् । भौगोलिक स्थिति अनुसार यो जिल्लाको कुल क्षेत्रफल ३६१० वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने यो जिल्ला समुद्र सतहदेखि करिब २२८ मिटरदेखि ८१६३ मिटरसम्मको उचाइँमा रहेर उत्तर दक्षिण फैलिएको भूगोल छ ।

गोरखा जिल्ला ऐतिहासिक भुरे-टाकुरे राजाहरुको शासनकालदेखि लिएर शाहवंशको सुरुवात भएको स्थान हो । गोरखनाथ, गोरखकाली र मनकामना मन्दिर गोरखाको ऐतिहासिक धार्मिक स्थल हुन् । यो जिल्ला नेपालको भूगोलमा तिब्बती सीमादेखि तराईको जिल्लासँग जोडिएको छ । गोरखाबासीहरुका आराध्य देवता योगी गोरखनाथको नामबाट यो स्थानको नाम गोरखा रहेको मानिन्छ । नेपाली भाषामा घाँसको फाँटलाई खर्क मानिने गरेकोमा खर्क शब्द विकृत भएर गर्ख, गर्खा हुँदाहुँदै गोरखा भएको पनि मानिन्छ । लिच्छवीकालमा पनि गोरखाकोबारेमा चर्चा गरिएको छ । शिवदेव द्वितीयको शिलालेखमा वर्णन भएअनुसार त्यस समयमा गोरखालाई केन्द्रबाट नै शासन गरिन्थ्यो । यहाँको एक ठाउँमा सिद्ध पुरुष गोरखनाथ बाबाको मठ भएकोले सोही ठाउँको आधारमा जिल्लाको नामकरण गरिएको मानिन्छ । ऐतिहासिक कोट, शक्तिपीठ र भुरेटाकुरे राजाहरुले निर्माण गरेका दरबार र कोटमौलामा बनेका मन्दिरहरु गोरखा जिल्लाका धरोहर हुन् ।

राजा द्रव्य शाहद्वारा स्वतन्त्र राज्यको स्थापना भएर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यस प्रदेशको राजनैतिक महत्व रहनुभन्दा पहिले यो प्रदेश धार्मिक दृष्टिले महत्वपूर्ण भइसकेको थियो । यहाँ प्रसिद्ध गोरखनाथको मठ र गोरखा उपल्लो कोटमा बज्र भैरबको स्थापना भइसकेको थियो । बज्र भैरवको स्थापना लिच्छविकाल मै भैसकेको कुरा गोरखनाथ गुफाभित्र रहेको राजा शिवदेव द्वितीयको संवत् १२२ को अभिलेखबाट स्पष्ट हुन्छ ।

गोरखनाथ गुफानिर रहेको लिच्छवीकालको अभिलेखमा बज्र भैरवको पुजाआजाको बन्दोबस्त गरिएको कुरा उल्लेख छ । यो अभिलेखबाट त्यस बेला गोरखासम्मका प्रदेशमा सोझै केन्द्रबाट शासन चल्दथ्यो, त्यहाँ सामन्त राज्यको अस्तित्व थिएन भन्ने संकेत पाइन्छ । साथै गोरखा दरवार हनुमान् भन्ज्याङ निर रहेको अर्को लिच्छविकालीन अभिलेखबाट पनि यो कुराको पुष्टि हुनुका साथै यो स्थान धार्मिक एवं राजनैतिक दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण रहेको कुरा स्पष्ट हुन्छ । सो अभिलेख सोझै कैलाशकूट भवनबाट जारी गरिएको छ र गोरखा भेकका जनतालाई सम्बोधन गर्दा "जनपदलोक" शब्दको प्रयोग गरिएको छ । यसबाट पनि तत्कालीन समयमा गोरखामा सोझै केन्द्रबाट नै प्रशासन चल्दथ्यो भन्ने कुराको थप पुष्टि हुन्छ ।

यसरी लिच्छविकालमा गोरखासम्म सोझै केन्द्रबाट शासन चलेको देखिएको हुनाले नुवाकोट भेकमा पनि त्यस बेला यसरी नै शासन चल्दथ्यो, त्यहाँ सामन्त शासन चलेका थिएन होला भनी सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । यो कुराको पुष्टि नुवाकोट ब्रह्मायणी स्थानमा पाइएको लिच्छविकालीन अभिलेखबाट थाहा हुन्छ । उक्त शिलालेखले अंशुवर्मा भन्दा निकै पहिले यस प्रदेशको विकास भइसकेको संकेत पाइन्छ ।

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण विवरणहरुबाट नुवाकोट र गोरखा क्षेत्र ऐतिहासिक महत्वपूर्ण स्थल भएको स्पष्ट हुन्छ ।

अभिलेख संकलनको लागि अवलोकन गरिएका स्थानहरु

१. नुवाकोट जिल्ला, चतुराले बजार वडा नं ७ मा रहेको जगात गणेश मन्दिर ।

२. नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका वडा नं ७, गौरेश्वर महादेव मन्दिर ।

३. नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका वडा नं ५, भोटेथानसिं, जाल्पा ज्वालादेवी माईस्थान मन्दिर ।

४. नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका वडा नं ५, पौवाथोक शिवालय (थानसिं पौवा) ।

५. नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २, नुवाकोट दरवार ।

६. नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २, भैरवी मन्दिर ।

७. गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६, गोरखा दरवार परिसरको हनुमान भञ्ज्याङ ।

८. गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६, गोरखनाथ गुफा ।

९. गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६, गोरखनाथ गुफा माथिको पशुपतिनाथ देवस्थल ।

१०. गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६, गोरखा राजदरवारको गोरखकाली मन्दिर ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भ्रमणको उपलब्धि

यस भ्रमणबाट प्राप्त भएका अभिलेखात्मक उपलब्धिहरु निम्न अनुसार छन्-

क्र.सं.	अभिलेख प्राप्त ठेगाना	अभिलेख रहेको स्थान	शिलालेख (थान)	ताम्रपत्र (थान)
१.	नुवाकोट जिल्ला, चतुराले बजार वडा नं ७	जगात गणेश मन्दिर भित्रको अभिलेख	१	–
२.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका–७	गौरेश्वर महादेव मन्दिर	१	–
३.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका–५, भोटेथानसिं	जाल्पा ज्वाला देवीमाई थान	१	–
४.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गाउँपालिका–५, पौवाथोक (थानसिं पौवा)	शिवालय भित्र रहेको अभिलेख	२	–
५.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	नुवाकोट दरवारको परिसर	४	–
६.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	भैरवी मन्दिरको परिसर र मुख्य प्रवेशद्वार माथिका अभिलेख	४	२० (टुँडाल अभिलेख १ समेत)
७.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	भैरवी मन्दिर भित्रको पादपीठ अभिलेख	४	थान १
८.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखा दरवार परिसरको हनुमान भञ्ज्याङका अभिलेख	९	–
९.	गोरखाजिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखनाथ गुफा भित्रको अभिलेख	१	–
१०.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखनाथ गुफासँगै पशुपतिनाथ देवस्थलको अभिलेख ।	१	–
११.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखा राजदरवारको मुख्य प्रवेशद्वारको दाँयातर्फ रहेको अभिलेख	१	–
१२.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखा राजदरवारको गोरखकाली मन्दिरको अभिलेख	–	१
		जम्मा थान	२९	२२

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संकलन गरिएका अभिलेखहरुको विवरण

फोटो नं.	अभिलेख प्राप्त ठेगाना	अभिलेख रहेको स्थान	वस्तु	आकार (से.मी)	अभिलेख संकलन विवरण
१.	नुवाकोट जिल्ला, चतुराले बजार वडा नं ७	जगात गणेश मन्दिर भित्र	प्रस्तर	६७×४१.५	शिलालेख उतार, फोटोचित्र र अभिलेखको लिप्यन्तर र भाषान्तर गरिएको
२.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गा.पा.–७,	गौरेश्वर महादेव मन्दिर भित्र	प्रस्तर	६७×४१	शिलालेख उतार, फोटोचित्र र अभिलेखको लिप्यन्तर र भाषान्तर गरिएको
३.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गा.पा.–५, भोटेथानसिं	जाल्पा ज्वाला देवीमाई थान	प्रस्तर	३३×२१	शिलालेख उतार, फोटोचित्र र अभिलेखको लिप्यन्तर र भाषान्तर गरिएको
४.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गा.पा.–५, पौवाथोक (थानसिं पौवा)	शिवालय भित्र	प्रस्तर	२७×४४.५	शिलालेख उतार, फोटोचित्र र अभिलेखको लिप्यन्तर र भाषान्तर गरिएको
५.	नुवाकोट जिल्ला, ककनी गा.पा.–५, पौवाथोक (थानसिं पौवा)	शिवालय भित्र (अभिलेख नं. २)	प्रस्तर	२६×३६	शिलालेख उतार, फोटोचित्र र अभिलेखको लिप्यन्तर र भाषान्तर गरिएको
६.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	नुवाकोट दरवारको मुख्य प्रवेशद्वार माथि	प्रस्तर	३३×१७	शिलालेख उतार, फोटोचित्र
७.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	नुवाकोट दरवार परिसर, विष्णु मन्दिरको पेटी	प्रस्तर	४५×३१	शिलालेख उतार, फोटोचित्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

८.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	नुवाकोट दरवार परिसर, विष्णु मन्दिरको सिँढिमा सिंहको पादपीठ	प्रस्तर	३६×१३	शिलालेख उतार, फोटोचित्र
९.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	नुवाकोट दरवार परिसरको चैत्यको अभिलेख	प्रस्तर	४२×२१	शिलालेख उतार, फोटोचित्र
१०.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको बाँया तर्फको त्रिशुल खम्बामा टाँसिएको	ताम्रपत्र	१६ ×१७.५	फोटोचित्र
११.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको दाँया तर्फको त्रिशुल खम्बामा टाँसिएको	ताम्रपत्र	१६ ×२१.५	फोटोचित्र
१२.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२३× १६	फोटोचित्र
१३.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१३.५×७	फोटोचित्र
१४.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२६×१४	फोटोचित्र
१५.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२४×१३.५	फोटोचित्र
१६.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	४७×३१	फोटोचित्र
१७.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वारको दायाँतर्फ तामाको झण्डामा कुदिँएको	ताम्रपत्र	५९×३७	फोटोचित्र
१८.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२१×७	फोटोचित्र
१९.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१८×१०.५	फोटोचित्र
२०.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१४×७.५	फोटोचित्र
२१.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१८×८	फोटोचित्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

२२.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१७×६	फोटेचित्र
२३.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२०×११	फोटेचित्र
२४.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र		फोटेचित्र
२५.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	५६×३६.५	फोटेचित्र
२६.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	२३×१३	फोटेचित्र
२७.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	१८×२६	फोटेचित्र
२८.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथि टाँसिएको	ताम्रपत्र	३४×१७	फोटेचित्र
२९.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार माथिको टुँडाल अभिलेख	काठ	---	फोटेचित्र
३०.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका-२	भैरवी मन्दिर भित्रको अभिलेख	प्रस्तर	१९×२९	फोटेचित्र
३१.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं २	भैरवी मन्दिर भित्र दाताको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	४७×५६	फोटेचित्र
३२.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिर भित्र दाताको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	३२×३७	फोटेचित्र
३३.	नुवांकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिर भित्र दाताको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	३७×२.५	फोटेचित्र
३४.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिर भित्र दाता मूर्तिको पादपीठ अभिलेख	धातु	१९×३	फोटेचित्र
३५.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको बाँयातर्फको सिढिंमा रहेको सिंहको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	---	फोटेचित्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

३६.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको बाँयातर्फको सिढिंमा रहेको सिंहको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	---	फोटोचित्र
३७.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको बाँयातर्फको सिढिंमा रहेको सिंहको पादपीठ अभिलेख	प्रस्तर	---	फोटोचित्र
३८.	नुवाकोट जिल्ला, विदुर नगरपालिका वडा नं. २	भैरवी मन्दिरको दायाँतर्फ ठूलो घण्टा भएको सिंढीको दायाँतर्फ रहेको शिलालेख	प्रस्तर	---	फोटोचित्र
३९	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवार परिसरको हनुमान भञ्ज्याङ देखि करिब १० मिटर दक्षिणतर्फ बाटोमा देब्रेपट्टि रहेको	प्रस्तर	१४६×५९	शिलालेख उतार र फोटोचित्र
४०.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथद्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो	प्रस्तर	अग्रभाग ७५×७० दायाँ भाग १३६×२९ शिर्ष भाग ५३×३० पृष्ठ भाग १३८×५९	फोटोचित्र
४१.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथ द्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो	प्रस्तर	अग्रभाग २०९ ×७१ दाँया भाग १८१×२८ पृष्ठ भाग २०९×६४	फोटोचित्र
४२.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथ द्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो	प्रस्तर	अग्रभाग १००×४३ पृष्ठ भाग १०५×४५	फोटोचित्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

४३.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथ द्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो	प्रस्तर	अग्रभाग १७७×४२ पृष्ठ भाग १७७×३६	फोटोचित्र
४४.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथ द्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो (अभिलेख नं. ५)	प्रस्तर	अग्रभाग १५९×४० पृष्ठ भाग १५९×४०	फोटोचित्र
४५.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेका योगी नरहरिनाथ द्वारा राख्न लगाएका ६ थान शिलालेखहरु मध्ये दाँयातर्फको पहिलो (अभिलेख नं. ६)	प्रस्तर	अग्रभाग १३४×३५ दाँया भाग १२७×३४ पृष्ठ भाग १२७×४२	फोटोचित्र
४६.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेको संवत् १८८३ को अभिलेख	प्रस्तर	१३७× १२२	फोटोचित्र
४७.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखा दरवारको पूर्व हनुमान भञ्ज्याङमा रहेको हनुमानको मुर्तिसँगैको संवत् १८६९ को अभिलेख	प्रस्तर	५९×१०३	फोटोचित्र
४८.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखनाथ गुफासँगै पशुपतिनाथ देवस्थलको द्वारमा कुदिँएको शाके संवत् १४८१ को अभिलेख	प्रस्तर	२७×२५	फोटोचित्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

४९	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखनाथ गुफाभित्र रहेको संवत् १२२ को राजा शिवदेव द्वितीयको लिच्छविकालीनअभिलेख	प्रस्तर	१३७×३३	फोटोचित्र
५०.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं. ६	गोरखानाथको यज्ञशालाबाट गोरखा दरबार जाने बाटोको दाँयातर्फ रहेको	प्रस्तर	८०×६३	फोटोचित्र
५१.	गोरखा जिल्ला, गोरखा नगरपालिका वडा नं ६	गोरखा दरवारसंगैको गोरखकाली मन्दिरको मुख्य प्रवेशद्वारमा दाँयातर्फ भित्तामा टाँसिएको अभिलेख	ताम्रपत्र	३२×५०	फोटोचित्र

निष्कर्ष

अभिलेख संकलनका लागि गरिएको यो भ्रमण फलदायी रहेको छ । यस भ्रमणबाट नुवाकोट र गोरखाका विभिन्न स्थानमा रहेका ५१ वटा शिलालेख तथा ताम्रपत्रका उतारहरु संकलन भएका छन् । अभिलेखका उतार तथा फोटेचित्र लिने क्रममा यी जिल्लामा अन्य थुप्रै अभिलेखहरु रहेको जानकारी प्राप्त भएको थियो तर भ्रमणको समय छोटो तथा अपर्याप्त भएको हुनाले ती अभिलेखहरुलाई समेट्न सकिएन । यस कार्यमा हामीसँगै टोलीमा संलग्न भएर शिलालेखको उतार लिने एवं अभिलेखहरु पढी लिप्यन्तर तथा भाषान्तर गर्ने कार्य गर्नको लागि यसै कार्यालयका पूर्व कर्मचारी श्री हिरारत्न बज्राचार्यज्यूले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्नुभएको थियो ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

फोटो परिशिष्ट

नुवाकोट जिल्लाका विभिन्न स्थानहरुबाट संकलन गरिएका शिलालेख तथा ताम्रपत्रका फोटोचित्रहरु

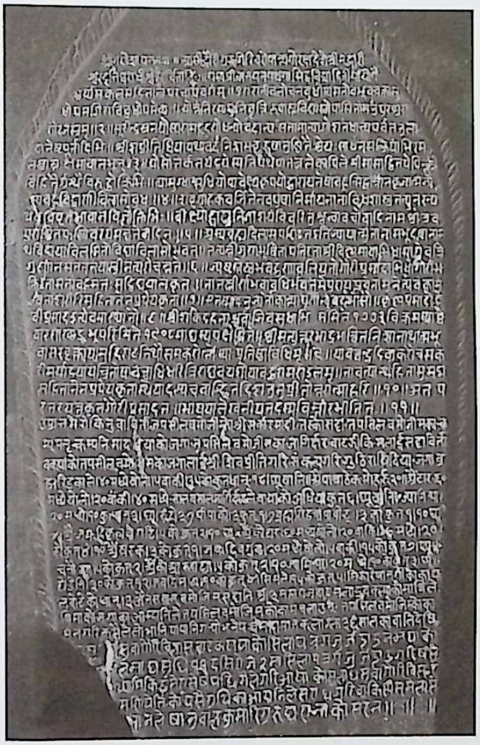

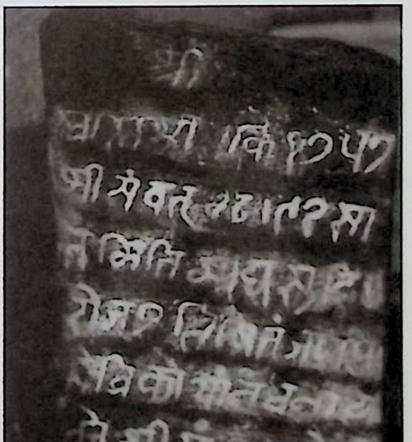

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वीर पुस्तकालय तथा राष्ट्रिय अभिलेखालयबाट प्रकाशित पुस्तकहरूको सूची

क्र.सं.	पुस्तकको नाम
१	अभिलेख (अंक १ देखि ३९ सम्म)
२	सूचीपत्र बौद्ध विषयक हस्तलिखित ग्रन्थहरू
३	सूचीपत्र हस्तलिखित नेपाली चिठ्ठी पत्र
४	नेपाली भाषामा लेखिएका हस्तलिखित ग्रन्थहरूको वर्णनात्मक सूचीपत्र
५	आयुर्वेद विषयका हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सूचीपत्र
६	सूचीपत्र देवनागरी लिपिको हस्तलिखित ग्रन्थहरू
७	Catalogue of Tibetan Manuscripts (Vol. 1 to 10)
८	Catalogue of Guthi Paper (Vol. 1 to 2)
९	भूमिसम्बन्धी तमसुक ताडपत्र (अंक १ देखि ४ सम्म)
१०	कान्तिपुर शिलालेख सूची (अंक १ देखि ४ सम्म)
११	पुष्प चिन्तामणि
१२	राजविधान सार
१३	हस्तमुक्तावली
१४	अश्वमेधीय यात्रा
१५	ऐतिहासिक चिठ्ठीपत्र (अंक १ देखि ३ सम्म)
१६	कृत्यबाटिका
१७	बृहत् सूचीपत्र (अंक १ देखि १० सम्म)
१८	ब्रह्म शान्ति
१९	वास्तुशास्त्रीय ग्रन्थहरूको संक्षिप्त अध्यन
२०	PAINTED ILLUSTRATIONS OF THE MANUSCRIPT COVERS IN NATIONAL ARCHIVES FROM NEPAL
२१	व्रतकल्पलतिका
२२	व्रतरत्न माला

क्र.सं.	पुस्तकको नाम
२३	अगस्त्यसंहित रत्न परीक्षा (वी.पु)
२४	हरमेखलापूर्वीखण्ड
२५	हरमेखला मध्यखण्ड
२६	SAARC Voyage from Banglore to Kathmandu
२७	ऐतिहासिक कुण्डली
२८	सिद्धान्त सारणी
२९	भक्तपुर शिलालेख सूची
३०	संक्षिप्त सूचीपत्रम् (वी.पु)
३१	सूचीपत्र ऐतिहासिक चिठ्ठीपत्र संग्रह
३२	नेपालभाषामा लेखिएका हस्तलिखित अभिलेख ग्रन्थहरूको वर्णनात्मक सूचीपत्र
३३	श्रीमद्वराहमिहिराचार्य विरचितम् विवाहपटलम्
३४	शिवधर्मोत्तर (शिवधर्म पुराण द्वितीयखण्ड)
३५	अजीर्णमञ्जरी (नेपाली-भाषानुवादसहित)
३६	वास्तु शास्त्र
३७	लिपि तालिका
३८	अनुपानमञ्जरी (प्रज्ञा नेपाली टीकासहित)
३९	दक्षीशरण (कथा)
४०	परातन्त्र
४१	प्रथम लगत (भाग-१,२)
४२	कालितत्त्व
४३	वैद्य जीवनम्
४४	पथ्यापथ्यसङ्ग्रह
४५	निर्वाणतन्त्र

राष्ट्रिय अभिलेखालयको अपिल र अनुरोध

राष्ट्रिय अभिलेखालय राष्ट्रिय महत्वका कागजपत्र र अभिलेखहरूलाई संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न कानूनद्वारा स्थापित सरकारी निकाय हो । यहाँहरूको सङ्कलनमा रहेका हस्तलिखित पाण्डुलिपि, महत्वपूर्ण ग्रन्थहरू, लालमोहर, स्याहामोहर, सनद, सवाल र रुक्का लगायतका ऐतिहासिक महत्वका सामग्रीहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि यस संस्थामा उपलब्ध गराइदिएर दस्तावेज संरक्षणमा सहयोग गर्नुहुन राष्ट्रिय अभिलेखालय सम्बन्धित सबैमा हार्दिक अपिल गर्दछ । साथै नेपाल सरकार अन्तर्गतका निकायहरू लगायत अन्य विभिन्न कार्यालयहरूमा रहेका पच्चीस वर्ष पुराना राष्ट्रिय महत्वका सङ्कलन (रेकर्डहरू) हामीलाई हस्तान्तरण गरी अभिलेख संरक्षण कार्यमा सहयोग गरिदिनुहुन सम्बन्धित सबै निकायहरूमा राष्ट्रिय अभिलेखालय हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

नेपाल सरकार
संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय
राष्ट्रिय अभिलेखालय
रामशाहपथ, काठमाडौं
फोन : ०१-४२०८८२६, फ्याक्स नं. : ९७७-०१-४२०८८४८
Website : www.narchives.gov.np, Email : mail@narchives.gov.np

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection